ORSZÁGÉPÍTŐ

Építészet Környezet Társadalom
A Kós Károly Egyesülés
negyedéves folyóirata

90/3

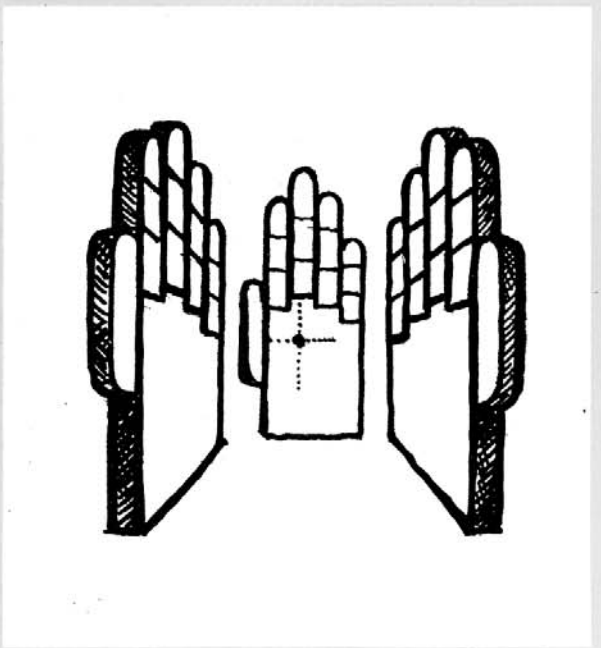

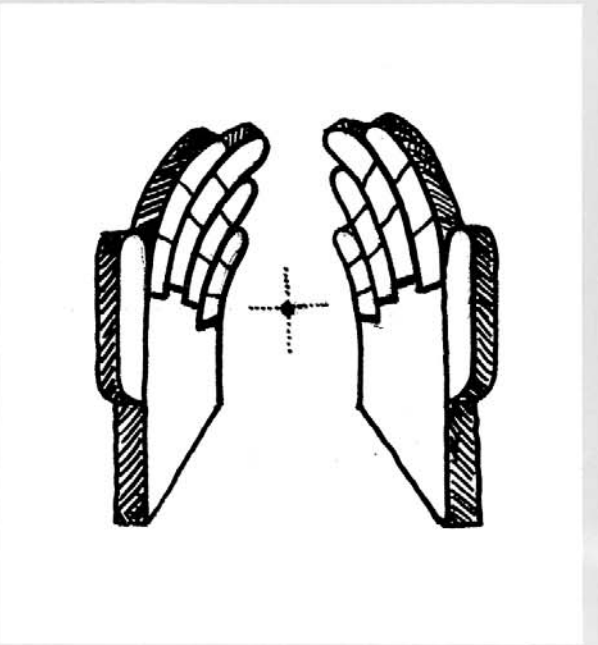

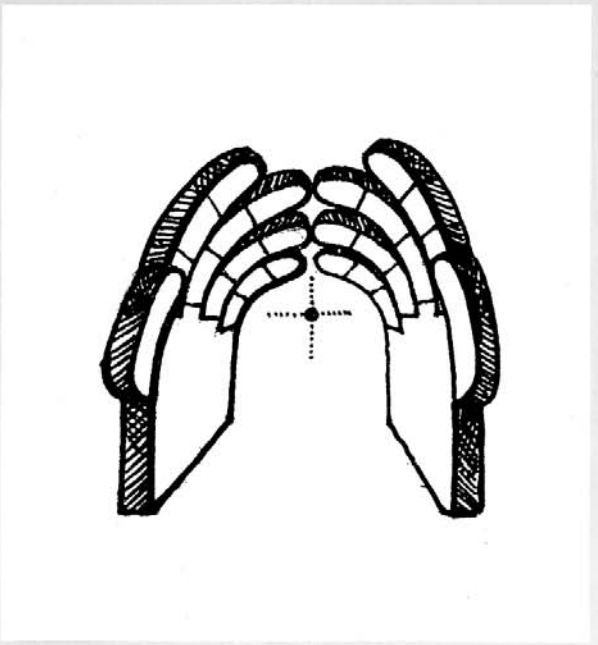

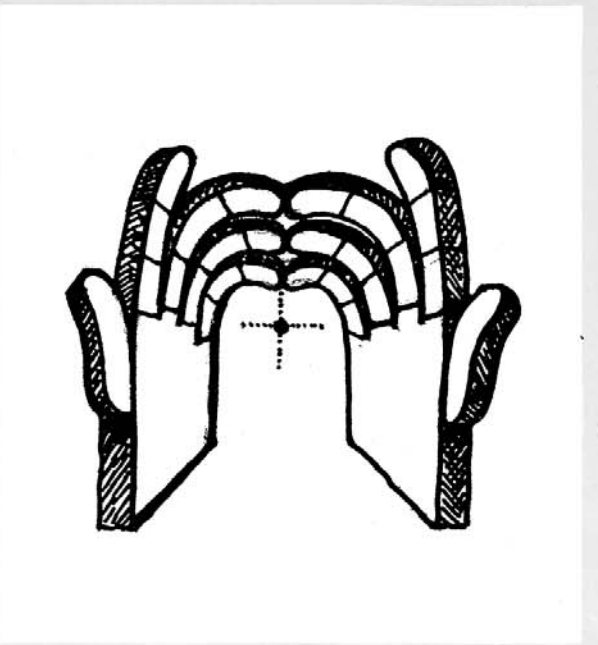

I. világháború. Trianoni béke 1920

II. világháború. Párizsi béke 1947

	Nap és Föld — a Pécs Csoport összeállítása/*Sonne und Erde — zusammengestellt von der Gruppe Pécs*	
2	NAP/*SONNE* Nap/*Sonne*	Jankovics Marcell
4	Korona/*Krone*	Szemadám György
5	Napkorona, aranyalma, pásztorbot, suba/*Sonnenkrone, goldener Apfel, Hirtenstab, Schafpelz*	Bosnyák Sándor
2	Balatonszentgyörgy, Gulya-csárda/*Über das Gebäude der Gulya-Tscharda Schriften von/* Csete György, Sánta Gábor, Nagy Mari és Vidák István, Koppány Imre, Csete Ildikó írásai	
12	Ökológiai elvek a régi Indiában/*Ökologische Prinzipien in dem indischen Altertum*	Borsos Béla
14	Fürdők — tervek 1965—1990/*Bäder — Projekte 1965—1990*	Bachman Zoltán, Jankovics Tibor, Kistelegdi István
16	Graz, Trigon-múzeum pályaterv/*Wettbewerbsprojekt für das Trigon-Museum, Graz*	Blazsek Gyöngyvér, Csete György, Deák Zoltán
18	Átváltozások/*Umwandlungen*	Blazsek Gyöngyvér—Csete Ildikó
20	A fal burkolatáról/*Über die Wandbekleidung*	Deák László
22	Beszélgetés önmagammal arról, hogy művészet-e az, ami nem művészet/*Gespräch mit mir selbst, ob es Kunst sei, was nicht Kunst ist*	Blazsek Gyöngyvér
25	Képrestaurálás a szombathelyi székesegyházban/*Restauration der Wandbilder in der Domkirche zu Szombathely*	Deák Klára
27	Pártázatok/*Über die Tradition der Krönungen in der ungarischen Baukunst*	Kistelegdi István
30	FÖLD/*ERDE* Föld/*Erde*	Jankovics Marcell
32	Jönnek a harangok értem — részlet/*Es kommen die Glocken um mir — Fragmennt*	Nagy László
30	A föld szelleme/*Geist der Erde. Übersetzt von*/Rappai Zsuzsa fordítása	Jean Déthier
35	Hazai tapasztalatok/*Einheimische Erfahrungen mit Lehmbau*	Jankovics Tibor
37	Kert-Magyarország — részlet/*Gartenland: Ungarn — Fragment*	Németh László
41	Leltár holtakról, élőkről és területről/*Inventar über Gestorbene, Lebende und Boden Zusammengestellt von*/Csete György összeállítása	
45	Emlékmű/*Denkmäler Zusammengestellt von*/Csete György összeállítása	
50	Beszélgetés Jankovics Tiborral a Merkur-szállóról/*Ein Gespräch mit Jankovics Tibor über das Projekt des Hotel Merkur*	Sulyok Miklós
54	Kő Pál búcsúzója Samu Gézától/*Grabrede über Samu Géza*	
	(A névvel nem jelzett megjegyzések, elő- és utószavak szerzője Csete György/*ist der Autor der mit Namen nicht signierten verbindenden Worte)*	
56	Credo/*Übersetzt von*/Károly Sándor fordítása	Rudolf Steiner
56	Hármas tagozódás és szociális bizalom/*Dreigliederung und soziales Vertrauen Übersetzt von*/Tatai Mária fordítása	Rudolf Steiner
61	Beszéd/*Rede Übersetzt von*/Gerle János fordítása	Jan Skácel
61	Hírek/*Nachrichten*	
64	Új erdélyi magyar templomok felé/*Auf dem Weg zu neuen ungarischen Kirchen in Transsylvanien*	Balogh Ferenc

A borítón Blazsek Gyöngyvér rajzai, a borító belső oldalain Csete Örs fotói láthatók.
A Jelképtár című kötet, melyből szemelvényeket közlünk, a Helikon kiadónál jelent meg 1990-ben, szerzői: Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György.

ORSZÁGÉPÍTŐ. A Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként.
Kiadja a Kós Károly Egyesülés, 7400 Kaposvár, Dózsa György út 21. Felelős kiadó: Kampis Miklós
Szerkesztőség: MAKONA Egyesülés, 1037 Budapest, Zay u. 1—3.
Szerkesztő: Gerle János
E számunkat (2—55. old.) a PÉCS CSOPORT tagjai állították össze Csete György vezetésével.
Gondozza az EGERSZEG Kiadó Kft. 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
Készült a Zalai Nyomdában 90 3922 o. Felelős vezető: Galla József igazgató.
Előfizethető az EGERSZEG Kiadói Kft-nél. ISSN 0866-0069

Nap

Az ember már az ősidőkben felismerte, hogy nap nélkül nincs élet, de tisztában volt pusztító erejével is. Szimbolikus jelentőségét növelte, hogy az időszámításnak is a látszólagos napmozgás a legfőbb kulcsa. Ennek megfelelően szimbolikája igen gazdag: összetett és ellentmondásos (pl. a görög Apollón egy személyben gyógyító és pusztító napisten). Egyazon kultúrában, kultúrkörben tisztelhetik mint égitestet — méghozzá többféleképpen, napszak, hónap és évszak szerint (l. a legkülönfélébb napkorong-ábrázolásokat) —, attól elkülönülten mint istent vagy isteni megnyilvánulást (szintén többféle alakban), s párhuzamosan több jelképrendszerben mint azok fontos részelemét (pl. mint az égisten jó, jobb szemét, vagy a világfa gyümölcsét). Mozgása, elsősorban az éves napjárás számtalan mítosz, mese, idővel „földre szállt" történet alapja, kultusza pedig mint egy teljesebb csillagvallás része, a világvallások kialakulásához járult hozzá. A naphoz társul a meleg, a száraz, a nappal, a nyár, a tűz, az oroszlán hava, a vasárnap, az aktivitás, a termékenyítő, ill. pusztító erő, a szív, az arany, a kén, a gömbölyű (sárga, piros) gyümölcsök, a kalászosok, a sugaras szirmú, „tányéros" (fészkes virágzatú) virágok és sok állat: pl. a magasban kerengő ragadozó madarak (l. szárnyas napkorong), a sörényes oroszlán, olykor szarvas patások (l. az állatöv Kos csillagképe, szarvas). A megszemélyesített nap renszerint férfi, fiúisten vagy hérosz, a legfőbb égisten és a földistennő olykor legkisebbik fia, a hold és a többi planétaisten fivére (l. uráli Világügyelő Férfi) — Munkácsi Bernát szerint nap szavunk eredetileg „naj-pi" volt, s „nő-fit" jelentett —, akit sorsa rendel harcba szállni a sötétség és hideg hatalmaival, tavasszal győzedelmeskedni, ősszel elbukni velük szemben, termékenyítő halálos nászra kelni az évente ugyancsak megújuló Földdel. Halál és újjászületés, a napisteni sors az osztályrésze a misztériumvallások eredetileg termékenységisteneinek (Ozirisz, Tammúz, Attisz, Adónisz, Mithras), mítikus héroszoknak és kultúrhéroszoknak (Perszeusz, Órión, Héraklész, Lug, Szigurd) vagy a tündérmesék hőseinek. A Nap a Holddal ellentétpárt alkot, férfias aspektusa is ilyen összefüggésben jelenik meg. Olykor azonban nőként is megszemélyesítik (ilyenkor a Hold a férfias). A japán Amateraszu napistennő a legismertebb, de Belső-Ázsia török népeinél, sőt a mi meséinkben is felbukkan a napanya alakja a főszereplő naphérosz mesehős mellett. Egy korábbi műveltségi szinten

Balatonszentgyörgy

„... ha naparanyból annyi karát vész el
a fények vesztőhelyén..."

A Keszthelyi-öböl és a harmadában visszaállított Kis-Balaton találkozása felől széttekintve a táj még romlatlan, ősi képet mutat tölgyeivel, nádasaival, s a palackzöld víztükör mögött kéklő vulkáni kupokkal. Titokzatos épület állítja meg ott, Balatonszentgyörgy határában az utazókat. Mielőtt bemennének körüljárja mindenikük, hátha megfejthető a talány. Távolabb apró termetű kicsi lovak messzi sztyeppékről és az ismert szürke gulya, amelynek százezres tömegeit valamikor innen hajtották a nyugat-európai piacokra.

Amikor évekkel ezelőtt a Gulya-csárda vázlatai készültek egy homokba süppedt világ, talán a hajdani Éden képe jelent meg előttem, amely alatt évmilliókkal ezelőtt elpusztult élőlényekből olaj fakad, mely elégetve csillogó világunk szerkezeteit hajtja, hogy aztán hullaméregként fertőzze környezetünket, s ahol most — ezért —, százezres hadseregek néznek egymással farkasszemet. Ott terült el a sumér birodalom. Ur, Uruk, Kis Babilon. A torony.

Elgondolkodtatnak a pecséthengerek különös állatai, amelyekhez másutt nincs hasonló, s ma a Hortobágyon, Bugacon, a Kis-Balaton partján élik „génbank"-életüket.

A hengereken ott vannak a nádból hajlított hajlékok, amelyek a jurtákhoz és pásztoraink kontyos kunyhóihoz hasonlatosak. Az eltűnt birodalom ismeri a lovaglás tudományát, a kereket, kocsit, fedeles szekeret, az íjat, a visszacsapó íjat — előttünk áll a lovasnépek: szkiták, hunok, avarok, magyarok, kazárok, kunok valamennyi tárgya, technikája, teljes anyagi életkerete. S az írás, rovás. Nem sumerologizálunk. De, hogy lehet ez, amikor már nem csak szavak, az anyag a tanú?

Történetek szólnak vándorlásokról, feltételezett kapcsolatokról.

Szarvas, Ciprus-csárda

Gulya-csárda

Leletek Csepelsziget szakadó partján, — gyors elhallgattatás; honfoglaláskori falu Csongrád-Felgyőn, nem földbe vájt putrikkal, de jurtákkal, gerendaházak árnyékával és égetett téglából készült hajlékokkal, — elhallgatva, betemetve.

A tervezők itt vallanak. Mindenki titkokat idézett, lezárt ajtókat nyitogatott, s mint már többször is a Pécs Csoport életében ezúttal is közös mű született. De sehol sejtelmes, fenyegető mítoszok, hanem egy fénnyel átszőtt tiszta világ a végeredmény.

Kilencosztású tér (mint a szarvasi Ciprus-csárda), alaprajza négyzet, a Föld jele; középpontjában a körrel, a Nap jelével.

A kupolák, palástok hajlított szerkezete Dulánszky Jenő szerkezettervező leleménye. Íj, hajlít, hajlék, hiju (tér), héj, haj, — legősibb szavaink, egymás testvérei. A csárda kupolás térformája e szavakra rímel, a tojásdad torony csakúgy építészeti ősképeket idéz. A „titokzatos" ezért oly „ismerős" a látogatók számára.

A falak elképzeléseink szerint földből, vályogból készültek volna, szent anyaföldből. (Az ósumer kor plan-konvex tégláját spirálisan összehajtogatott agyaglepény formájában tették a sablonba. A tégla ugyanúgy készült, ahogyan az áldozati kenyeret vetették.) A falak különböző meggondolásból végül égetett téglából készültek el.

A balatonszentgyörnyi csárda, amelyet a Dél-Balaton TSz építtetett, napenergiát hasznosít, energiatudatos és takarékos üzemű, mint a Pécs Csoport sok más épülete is ilyen idíttatással készült, így, véleményünk szerint hidat építve az „organikus" és „racionális" építészeti mozgalmak között.

Ma is ugyanaz a Nap süt fölöttünk, melyet Napistennek is nevezhetünk, *aki* Atlantisz egét is beragyogta.

(A mottót Nagy László: Elhullt bolondok nyomán, az ún. 1974—76-os „tulipán-vitára" is célzó verséből vettem.)

Balatonszentgyörgy, Gulya-csárda

az indoeurópai népek is tisztelték a napot női alakjában (pl. ném. *die Sonne).* Ugyanakkor Mezopotámia lakói, a török és finnugor népek, valalmint eleink mind a két égitestet férfinak képzelték. Ezzel magyarázható, hogy pl. a türk kazárok és magyar szomszédaik kettős fejedelemségben éltek. A Nap—Hold ilyetén felfogása ismert másutt is, nap—hold dinasztiákkal a régi Indiában és Kambodzsában is találkozunk. Általánosságban a nap mindig az uralkodóban, a birodalom „szívében" ölt testet. A nap a kozmikus intelligencia — sok nép a szívet hitte az ész, szellem lakhelyének! —, abban az értelemben is, ahogy a fogalmat (gör. *logosz,* lat. *spiritus)* a *Biblia* használja (Jn 1,1). Ilyen napisten Apollón, a hindu Visnu, s ez is megmutatkozik a legendás Buddha és Jézus Krisztus napisteni természetében. Utóbbi a perzsa eredetű fényistenség, Mithras *(Sol Invictus,* „Győzhetetlen nap") római tiszteletében gyökeredzik, de a *Biblia* is számos párhuzamot von Krisztus és a nap között, és az evangéliumi születés- és szenvedéstörténet is megannyi napisteni sorsmozzanatot rejt. A kora keresztény művészet Krisztust Héliosz napisten képében ábrázolta — a nap kerékszerű Krisztus-monogram viszont, a csillagászati vonatkozású keresztény bárány-, hal jelképek (a tavaszpont Jézus születése táján lépett át a Kosból a Halakba), a későbbi dicsfénybe, mandorlába öltöztetett Fiúisten, a napkorongot idéző szentostya, a templomok keletelése, a gótikus székesegyházak rózsaablaka, ill. a sugaras napra emlékeztető barokk úrmutató mind arról árulkodnak, hogy a kereszténység térhódításának áraképpen az egyháznak tudomásul kellett vennie: alapítóját a nép csak a korábbi napistenekhez hasonló alakként fogadja el. Így lett Krisztus — Illés próféta nyomán — az „Igazság napja" (Mal 4,2), s később a nap az Igazságosság szimbóluma, jelezvén, hogy „mindenre fény derül". Keresztény eszmekörben az Apokalipszis „napba öltözött asszonyának" (Jel 12, 1—5) ábrázolásai az istengyermekkel terhes Máriát jelenítik meg, napkorong (a mellen) Aquinói Szent Tamás, beleírt IHS monogrammal (a kezében) Sienai Szent Bernardin jelvénye. *Keresztre feszítés*-ábrázolásokon, a világfa gyümölcseként az Újszövetség, az Ecclesia szimbóluma — párban a Holddal (Ószövetség, Synagoga). A napsugarak általában a nap jótékony vagy ártó hatásainak közvetítőjeként jelennek meg, mint simogató, ajándékosztó fénykarok (egyiptomi Atum), gyilkos gyújtónyilak (Apollón), ill. lélekmadarak útvonalai (szibéria, eszkimó, indián művészetben). A napsugárnak phallikus jelentése is van a neki tulajdonított termékenyítőerőnek megfelelően. A nap arcszimbolika lelejárójaként jelenik meg a napsugárzás koszorú, korona és mindenekelőtt haj formájában, melynek

tömege a nap erejét szimbolizálja: a hazát vesztett hérosz a sugártalan téli nap bágyadtságát jelképezi (I. Sámson). A napistenek hagyományosan hét ágba fonva viselik hajzatukat (I. uráli Arany Úr, Sámson). A magyar szólás szerint is, ha derült az égbolt, „hét ágra süt a nap", azaz bevilágítja a világ hét sarkát, mert a naiv világkép a teret a négy égtájjal és a „felül—középen—alul" tagolás hármasságával fejezi ki.

(Jankovics Marcell — részlet a Jelképtár c. kötetből)

Korona

Kifejezetten az Istentől származó hatalmat jelképezi. Kovácsoltvas koronája volt a burját sámánoknak. A római császárok Nagy Sándor példája nyomán eredetileg szalagot viseltek homlokuk körül, majd később abroncskoronát, diadémot. A korona legegyszerűbb formájának tekinthető az olyan diadém, melyen sokszor mágikus erejű drágaköveket helyeztek el, s amelyről néha különféle szalagok, csüngők lógtak le, akár a sámánok fejdíszeiről. Ilyen a magyar korona alsó — bizánci — része is. Az asszír és a babiloni korona Felső-Egyiptom koronájához hasonlóan egy magas, zárt süveg. A bizánci császárok — miután a legfőbb papi méltóságot és az állam fejét egy személyben képviselték — a két koronaformát is egyesítették; az abroncsszerű diadémhoz zárt felső részt toldottak. A napisten sugaras fejdíszét idéző korona keletről került Európába, s szoros összefüggésben van a különböző patás állatok szarvával és agancsával, hiszen a korona ágai — éppúgy, mint pl. a Mózes homlokán (tévedésből) ábrázolt szarvak — egyúttal fénysugarak is. Mind a korona, mind a szarv, mind a glóriaszerű fénysugarak égi eredetű hatalmat fejeznek ki. A zsidó felfogás szerint — amely az *Atyák mondásai*ban gyökerezik — „Három korona van: a Tóra koronája, a papság koronája, és az uralom koronája. A jó hír koronája azonban felülmúlja mindeniket." A kabalisztikus szimbolikában a szefirotok fájának csúcsán az Abszolútum, az Én-szof jelképe a korona. A *Bibliá*ban a korona a tisztesség, az öröm, a nagyság, a dicsőség és az eschatologikus győzelem jutalma, illetve megjelenítője. Koronát viselnek János Jelenéseiben a megdicsőült vének (Jel 4,4), és maga az Emberfia is (Jel 14,14). Mióta a pápa Nagy Károlyt császárrá koronázta, azóta a koronák csúcsán he-

Aranykor

A titánok zabolátlan, erőszakos lények voltak, de egyenességüket nem lehet kétségbe vonni. Ezért is buktak el közülük oly sokan cselvetés és árulás miatt.

Fékezhetetlen erejük lehetővé tette, hogy uralmuk alatt a Föld virágkorát — ma úgy mondjuk, aranykorát — élje.

A feltörekvő új istenek megelégelték a hatalmas bálványok sugárzó életét. Sugdolóztak, összefogtak, de a korszakot formáló varázslathoz bátorságuk mégsem volt elegendő.

A Tejóceán a világ szélén feküdt; a kábulatig hevített titánok ma ott élnek a Boldogok szigetén. A Tejóceán ezerévek alatt merült mélyen a föld alá a tűzmanók birodalmáig, akik aztán eltéphetetlen izzó láncokba verték a Boldogok szigetén lépre csalt titánokat. A Tejóceán a mindenkit szívesen fogadó Gaia meleg, nedves és örökké éhes öle.

... négykor ott lesz a bolt előtt. Fáradtan ébredt, nehezen tért magához. Ahhoz a munkához, melyet végzett, gyakran éjszaka is virrasztania kellett. Az állatokra nagy szarvakat, álarcokat erősített, úgy festett a baromfiudvar, mint egy farsangra készülő leánykollégium.

Módszerem régi. Már az ókori Indiában is így csinálták. Középre a teknősbéka, rá a világhegy, köréje Vasuki a kígyókirály, balról a démonok, jobbról az istenek. Köpülik a Tejtengert.

Eljött az éjfél, a templom előtt még mindig sokan járkáltak. Legtöbbjüknél gépfegyver. Rongyoshad, csak felvágnak a pisztolyaikkal, töltve legfeljebb néhány lehet közöttük. Így is veszélyesek. Talán holnap.

Vadromantika!

Királyi teknősbéka, körülötted forog menny, földpokol. Tatár arcok, amerre a szem, ellát porzik a föld. A kán sátra körül hófehér óriáskígyó, délről jött papok hódoló varázslatot végeznek. Rezzenéstelenül ül a hurok közepén a hatalmas úr, kőarca örök mosolyt sugároz. Lassan perdül, nehezen fordul. Hamarosan trónörökös születik.

Kék fénnyel ragyog, forog a Föld, öleli, csókolja a Nap, elhagyott, kiszáradt szeretőként, botladozik körülöttük a Hold. Csandradéva, vigyázz magadra!!!

Summázat

A régi dél-ázsiai templomhegyek mintájára szerkesztett épület mozdulatlan pendüléssel őrzi és fenntartja mindannyiunk féltett kincsét, a holnapi napot.

Sánta Gábor

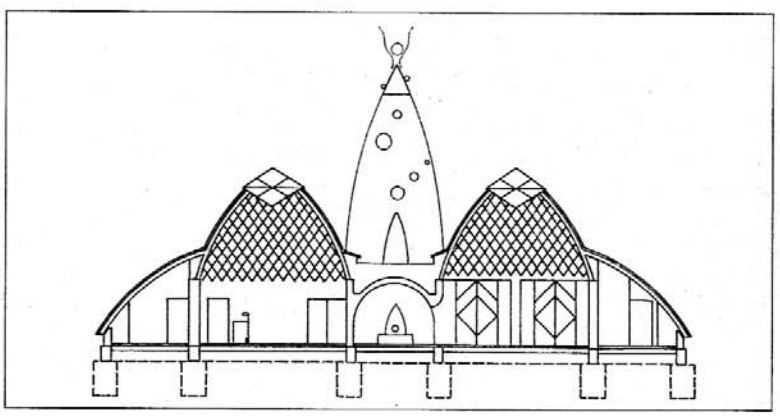

AZ ŐS KAJÁN

Bibor-palástban jött Keletről
A rímek ősi hajnalán.
Jött boros kedvvel, paripásan,
Zeneszerszámmal, dalosan
És mellém ült le ős Kaján.

Duhaj legény, fülembe nótáz,
Iszunk, iszunk s én hallgatom.
Piros hajnalok hossza sorban
Suhannak el és részegen
Kopognak be az ablakon.

Szent Kelet veszített boldogsága,
Ez a gyalázatos jelen
És a kicifrált köd-jövendő
Táncol egy boros asztalon
S ős Kaján birkózik velem.

Én rossz szaketben bóbiskálok,
Az ős Kaján vállán bibor.
Feszület, két gyertya, komorság.
Nagy torna ez, bús végtelen
S az asztalon ömlik a bor.

Ó-Babylon ideje óta
Az ős Kaján harcol velem.
Ott járhatott egy céda ősöm
S nekem azóta cimborám,
Apám, császárom, istenem.

Korhely Apolló, gúnyos arcú,
Palástja csusszan, lova vár,
De áll a bál és zúg a torna.
Bujdosik, egyre bujdosik
Véres asztalon a pohár.

„Nagyságos úr, kegyes pajtásom,
Bocsáss már, nehéz a fejem.
Sok volt, sok volt immár a jóból,
Sok volt a bűn, az éj, a vágy.
Apám, sok volt a szerelem."

Nyögve kínálom törött lantom,
Törött szívem, de ő kacag.
Robogva jár, kel, fut az Élet
Énekes, véres és boros
Szent korcsma-ablaknak alatt.

„Uram, kelj mással viadalra,
Nekem az öröm nem öröm,
Fejfájás a mámor s a hírnév,
Cudar álmokban elkopott
A büszke oroszlán-köröm."

„Uram, az én rögöm magyar rög,
Meddő, kisajtolt. Mit akar
A te nagy mámor-biztatásod?
Mit ér bor- és véráldomás?
Mit ér az ember, ha magyar!"

AZ ELTÉVEDT LOVAS

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Hol foltokban imitt-amott
Ős sűrűből bozót rekedt meg,
Most hirtelen téli mesék
Rémei kielevenednek.

Itt van a sűrű, a bozót,
Itt van a régi, tompa nóta,
Mely a süket ködben lapult
Vitéz, bús nagyapáink óta.

Kísértetes nálunk az Ősz
S fogyatkozott számú az ember:
S a domb-kerítéses síkon
Köd-gubában jár a November.

Erdővel, náddal pőre sík
Benőtteti hirtelen, újra
Novemberes, ködös magát
Mult századok ködébe bujva.

Csupa vérzés, csupa titok,
Csupa nyomások, csupa ősök,
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök.

Hajdani, eltévedt utas
Vág neki új hinárú útnak,
De nincsen fény, nincs lámpa-láng
És hírük sincsen a faluknak.

Alusznak némán a faluk,
Multat álmodván dideregve,
S a köd-bozótból kirohan
Ordas, bőlény s nagymérgű medve.

Vak ügetését hallani
Hajdani, eltévedt lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Ady Endre

lyet kapott a kereszt jele is. Ilyen a magyar szent korona is, mely a többi hozzá hasonló koronával együtt igen sokban emlékeztet a szibériai sámánok koronáira, mindössze utóbbiakon kereszt helyett a már fentebb említett, égi eredetű hatalmat és erőt szimbolizáló szarvakat-agancsokat láthatjuk. Első szent királyunk görög eredetű neve, (Hagiosz-) Sztephanosz latinra fordítva (Sancta) Coronát, azaz (Szent) koronát jelent. A kúp formájú pápai tiarán 1300 óta három korona tornyosul egymás felett. A Van Eyck testvérek genti oltárképén az atyaisten fején is ilyen tiara figyelhető meg, mely a szentháromságot szimbolizálja. A korona szimbolikus funkciójának fontosságát a Szent István-korona igen szépen példázza, hiszen magát az államot testesítette meg, melynek a magyar közjog szerint egyenlő tagja volt a király és a nemzet. Alattvalói mindig egészen különleges tiszteletben részesítették ezt a tárgyat, mely „a szentség dicsőségét és tiszteletét jelképezi..." — amint az a koronázási ordó szövegében hangzik. Keleti vallásokból ismert a házasságkötés szertartása alkalmával történő megkoronázás is, a házasság Istentől eredő szentségének kifejezéséül.

(Szemadám György — részlet a Jelképtár c. kötetből)

Napkorona, aranyalma, pásztorbot, suba

„A társadalmi rend egy bizonyos szakaszában... a király személyét, ha szabad magunkat így kifejeznünk, a világmindenség dinamikus központjának tekintik, amelyből minden égtáj felé erővonalak sugároznak, s bármely mozdulata — fejének elfordítása, kezének felemelése — azonnal befolyásolja és súlyosan megzavarhatja a természet valamely részét."

(J. G. Frazer)

A koronázási jelvények és a koronázási szertartások rendje évszázadok óta foglalkoztatja a magyar történészeket, régészeket és a művészet történetének búvárlóit. Ipolyi Arnoldtól László Gyuláig, Deér Józseftől Kovács Éváig, Fügedi Erikig, Vajay Szabolcsig többen és több

nézőpontból írtak róla; e sorok írója a népünk körében élő hiedelmek segítségével igyekszik koronázási jelvényeink funkcióját megközelíteni.

A magyar történelemben utoljára 1916. december 30-án, IV. Károly magyar királlyá koronázásakor került sor a koronázási szertartásokra, s akkor kerültek elő a vasládában őrzött királyi jelvények: az országalma, a jogar, a királyi kard, a koronázási palást és a királyi korona. A korabeli sajtó részletesen beszámol a szertartásról, amit igyekeztek a legapróbb részletekig a hagyományoknak megfelelően rendezni. A Mátyás-templomban Csernoch János hercegprímás tette IV. Károly fejére a koronát, adta kezébe a jogart és az országalmát. A templomi szertartást az eskütétel követte: a király — az újságíró szavaival — „fején Szent István ragyogó koronájával, vállán Szent István ragyogó aranypalástjával" kelet felé fordulva, jobb keze három ujját esküre emelve, déli tizenkét órakor esküt tett, s aztán fehér lován felvágtatott a koronázási dombra, s a négy égtáj felé csapott kardjával, „fenyegetően és védően".

A magyar nép körében országszerte ismert képzet, hogy a Nap délben megáll. A moldvai csángó balladában: „Mit hazudsz, te Mónár Anna,/Mikor mostan álló dél van". A szabolcsi népdalban: „Még a Napnak is van/délben megállása,/csak az én szívemnek/nincsen maradása". A ditróiak „azt mondják, hogy az oltárkő a világnak a közepe. Hogyha a Nap odaér, megáll egy pillanatig, s amikor megáll, árnyék nincs sehol." A „delel" szó kifejezi, hogy a Nap délre van tőlünk, amikor „delel", s országszerte az a tapasztalat, hogy a Napnak háttal állva (a nép közé is lejutott versike szavaival: „előttem van Észak, hátam mögött Dél, balra a Nap szentül, jobbra megint kél") akkor van dél, ha át tudjuk lépni az árnyékunkat. De emellett a racionális megközelítésű tapasztalat mellett a nép regéiben mindenütt olyan tornyokat, romokat, hegyeket nevez meg, amelyeknek délben nincsen árnyéka, s több olyan kútról is beszél, amelybe délben belesüt a Nap. (Jogosnak látszana a nép makacsul őrzött, „csacska beszéde" alapján arra gondolni, hogy őseink valamikor olyan területeken is jártak, ahol valóban a fejük fölött delelt a Nap.) A karcagi juhászok is tudják, hogy délben a Nap megáll, s tudják azt is, hogy „mindig másik csapáson megy, mindig az előző mellett, és mikor a leghosszabbat eléri, akkor kezd visszafelé menni". Juhászaink, pásztoraink, csikósaink alapos csillagászati ismeretekkel rendelkeztek: a Nap járásán kívül ismerték az egész csillagos eget, a csillagok mozgását, az „örökké mozdulatlan" csillagokat, s úgy tűnik, hogy — Ipolyi szavaival szólva — „a csillagokba emlékedett mítoszok" a ma emberének is megszólalnak. A koronázási jelvények

A nap melege

Szükségét érezzük olyan gondolatoknak, tárgyaknak, épületeknek, amelyek összekötnek bennünket múltunkkal és remélt jövőnkkel. Ezek az érzések tartanak meg minket napi gondjainkban, örömeinkben. Minden ilyen dolog jelkép értékű, felmutat egy igazságot, segít tájékozódni a világban, mert elveti a felesleget, de felerősíti a dolgok lényegét. A lényeges leggyakrabban az egyszerűségben rejlik, s a nemes szerénységben, átgondoltságban.

Érzéseket, érzelmeket várnak, hazaváró várakat, befogadó öleket, éltető meleg fényt. Színek szemei, formák testjei, ti szóltok hozzánk.

Ösztönös építészet, ösztönös rend. Ez uralkodik újra itt, mint hajdanvolt fénykorában. Az az ösztön, amely biztonságra törekszik, véd, óv, rejt és erőt ad a megmaradáshoz, elrettenti a betolakodót. Itt uralkodik az életnek az a formája, mely az ég felé tör, az a bizalma, ami minden teremtményt lélekkel lát el, s maga mellé állít.

Szent erőd, láthatatlan tudós könyvtár életek könyveiből összesimítva. És üzenet, legfőképp üzenet, amely nem szavakkal szól. Elmélkedés, elmélyülés, nem látható panasz, kérés, remény és vágy fehér fala! Te egy varázslatos pillanattal elmondod azt, amiről csak rokon népek, s rokon történelmek szólhatnak. Megengeded lóvá tenni az autót, seprűvé a repülőt. Te arcot, képet adsz rólunk, ha ismeretlen közelít felénk, s istenekké, emberekké formálsz kedvedre mindannyiónkat.

Térdeplünk az épület tetején a Föld felé fordulva és a sárga vályog, fehér mész és veres szőr mondja azt: egyazon anyagból gyúrattál, én voltam a teremtőd.

Minden építő lyukat fúr a mélybe, utat nyit, erőket szabadít ki, olyat

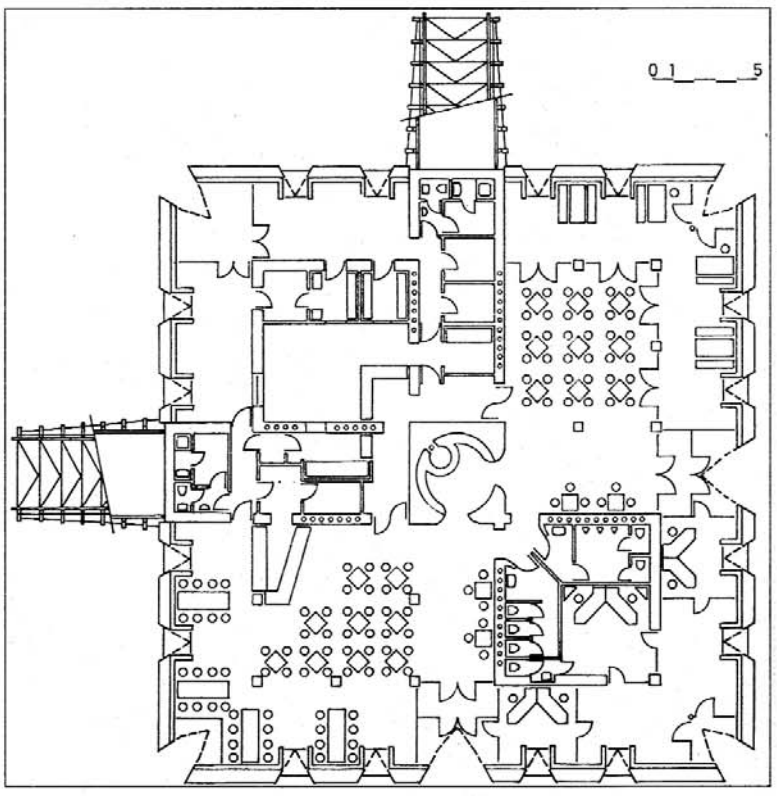

mint a vulkán. Rajta keresztül közlekednek a lelkek. Kutat ás, vizet fakaszt minden igaz építő. Az ő elmúlását megsiratják a madarak, pusztulásán századok keseregnek, s az ő büszkeségéből ifjak szabhatnak mellényt. Erő gyűlik és sugárzik a megtalált összhang helyein. Ezért keresik fel. Uralkodik mint szolgáló, poros utak, poros kedvese. Ilyennek látjuk e hajlékot s benne munkánkat. Az épület Ázsia füves pusztái felé vezeti a látogatót, talán egy lovasnép sátortáborának középpontjába, széttöredezett, szeretett falvaink világába, pásztorainkhoz, s mai napjainkhoz. Ez a teret és időt átölelő utazás meglepően rokon a nemezkészítő népek történetével, a nemezkészítés hagyományos területeivel, melyeket egy hidegebb éghajlatú vidék szőrmeviselete és használata, illetve egy melegebb táj vászon és lepel viselete kísér. A szentgyörgyi erődvár különös módon tereli gondolatainkat egy megsejtett őshaza világába. Azt sugallja: ha rám figyelsz, hazatalálhatsz őseidhez, itt megleled hazahozott darabjait lényegünknek. E ház kisugárzásában nemezt használni természetes. A tojásdad alakú, kúpos torony alatti méhkas formájú kupola, e kis „sub rosa" terem, benne a tűzzel, a kemencével, egyértelmű késztetést ad a nemezkészítőnek, mivel anyagának lényegi puhaságában, rugalmasságában rejlik, rokona a kerekded formák építészetének, a simogató, tapasztó, nyomakodó kéznek. Az ősi sátrak bejárata mindenkor a legfontosabb közlendőt mondja el az érkezőnek. A pásztornép hitvilága, e képben elmesélt rege került a nemeztakarókra, a Balaton és a Kis-Balaton érintkezési pontján álló épület legbelsőbb terének kapuira, padkáira. Az elmesélt világkép alulról felfelé, a fény felé építkező rendet mutat.

Kapcsolata az épülettel jelképes és gyakorlati egyszerre. Jelképes, hiszen múltunk és jövőnk olyan képét, formáját keresi, amelyet pontosan nem ismerünk, legfeljebb ha segítünk. A nemez készítése mindig esetleges, mivel gyúrásakor elmozdul a minta, színei egymáson áttűnőek, az elképzelés így sejtéseken át valósul meg, utólag nem javítható, nem másítható. E sejtelmesség rokonítja az építészeti álommal. Ugyanakkor gyakorlatias is, hiszen zártságot teremt, véd az avatatlan szemektől, de legfőképp meleget ad, az állatok melegét, az otthon melegét, a Nap melegét.

Nagy Mari — Vidák István

szempontjából két csillagnak, a Napnak, amelyet népünk ísteni erővel ruházott fel, és az Északi Sarkcsillagnak: az ég közepének-köldökének van szerepe; s több adat arra mutat, hogy a korona drágaköveinek is csillagászati (asztrológiai) vonatkozásai vannak.

Az alföldiek a Napot sok helyen ma is „Öreg"-nek nevezik, s reggel imával köszöntik. (Arany János is „öreg"-nek nevezi a Napot, akiben ő is az Istent látja: „Íme az öreg Isten, világ szeme, napja...") A népi adatok világánál látjuk, hogy a király — akár tudtával, akár tudtán kívül — voltaképpen a világ közepe fölött délben megálló „öregnek", „világ szemének": a Napistennek tesz hűségesküt az ősi alkotmányra.

Berze Nagy János érdeme, hogy a „világ közepe", „föld köldöke", „ég közepe", „ég köldöke" képzeteket ősvallásunk alaptételeivé tette. Az ég s föld közepéről-köldökéről a magyar nyelvterület minden tájegységéből van adatunk, s száznál több adat birtokában leszögezhetjük, hogy az ég s a föld köldöke-közepe az emberközpontú paraszti világképben az a hely, ahol az ember áll, ahol leszúrja botját, vagy ahol „elvágták a köldökét".

A világ közepe tizennégy adat szerint ott van, „ahol leesett az aranyalma". Az „égigérő fa" típusú mesékből tudjuk, hogy a legfelső égi rétegben, a Nap birodalmában minden aranyból van, fű, fa, virágok, a fán is aranyalma terem. A kisterenyeiek például Maconkát tartják a világ közepének, mert „ott esett le az aranyalma, amit Szent Péter ejtett el." Szent Péter népünk meséiben és tudatos megfogalmazásaiban is a mennyország kapusa. Az ég közepén-köldökén áll, s amit elejt, az az emberlakta világ közepére esik. (A karakószörcsökiek is azért tartják falujukat a világ közepének, mert a rege szerint Szent Péter elejtette a mennyország kulcsát, s azt a falu határában találták meg.) A föld közepét-köldökét az ég közepéről-köldökéről leesett aranyalma jelöli. Az adatok másik csoportja arról tanúskodik, hogy a világ közepe-köldöke az egykori magyar állami élet központja (Székesfehérvár, Esztergom, Buda, Pozsony), s ezt a kitüntető címet vagy az aranyalma leesésével, vagy az említett városok központi irányító szerepével indokolják. A következtetést az adatok egyértelműen adják: a világ közepén-köldökén állt mindenkor a királyi szék, s az uralkodó jelvénye a Nap birodalmából, az ég közepéről-köldökéről leejtett aranyalma. Ohmann Béla szoborkompozíciójának felirata is, a székesfehérvári téren, arról vall, hogy az „országalma szimbolizálja Székesfehérvár egykori koronázó székváros jellegét és az akkori állami élet központját". Az országalma (amely aranyozott is!) „azonos" a világ közepét-köldökét jelölő aranyalmával, jelképezi, hogy a király a Nap földi képviselője. (A honfoglalás

korában, a kettős királyság idején a szent király neve „kündü", s a török eredetű szó jelentése: „a Nap fia".)

A föld köldöke, a világ közepe a nőneműnek képzelt, kör alakú, megszemélyesített föld-istenasszonyának köldöke. Absztrakció: az ember köldöke akkor (s csak akkor!) van a „világ közepén", ha az emberi testet a mértan és az anatómia törvényei után a körbe rajzoljuk, mint ahogy a világ belső rendjét kereső Leonardo is tette. A világ közepén, a föld köldökénél emelkedik az égigérő fa az egekbe, s nyúlnak le gyökerei az alsó világokba.

A föld köldöke (az ég köldökével együtt) a III. Ur-i dinasztia idején, az i. e. 21. században született sumer énekekben bukkan föl először, majd később más sumer énekekben is. A sumer szövegekben a föld köldöke mindig a birodalom központját jelenti. Az ókori népeknél később is találkozunk a föld köldökének képzetével, a zsidók, az egyiptomiak, a görögök s (etruszk közvetítéssel) a rómaiak is többször írnak róla. A föld köldöke, más szóval a világ köldöke az inkák mitológiájában is előfordul. Az inkák birodalmukat, éppúgy, mint a babilóniak vagy az egyiptomiak, a „négy világtáj birodalmának" nevezték. Az inka mítosz lényege, hogy az inkák ősе arany pálcájának leszúrásával jelölte ki a helyet, ahol Cuzco városát később felépítették, s az arany pálca — Eva Lips szavaival — „hatvan cemtiméter hosszúságban és csillaggal koronázva az uralkodói méltóság jelvénye lett". Cuzco nevének jelentése is: „köldök". A „világ köldöke" elnevezés (feltehetően az indián kultúrák közvetítésével) később Húsvét-sziget régi nevében (Te Pito o te Henua) is feltűnik.

László Gyula 1938-ban a jogarokról írt tanulmányában valamennyi addig ismert adatot számbavett s a rá jellemző alapossággal elemzett. László Gyula adatsorához, mint új adat, az inka rege kapcsolódik, amely kétségkívül a történelem előtti időkben került át Ázsiából az amerikai kontinensre. A magyar jogar legrégibb előképe mindenesetre közös lehet az inkák csillaggal koronázott méltóságjelvényével. Jogarunk kristálygömbjéről Róheim Géza — a tükör és a Nap analógiája alapján — kimutatta, hogy Napjelkép. A népi adatok és a történelmi analógiák igazolják, hogy a magyar jogar a világ közepét-köldökét kijelölő bot uralkodói jelvénnyé vált utóda.

A magyar pásztorok közt öt helyen találkoztam a „kardvágás" ősi szokásával. Az öt adat a magyar nyelvterület egymástól távoleső pontjairól származik, így feltételezhető, hogy a szokás az egész magyar nyelvterületen élt. Alpári adat: „A számadó mondta el, hogy hogy' tudta távoltartani Veszett Sándort. Hát ez vót a szóbeszéd, hogy ha kurtakígyófejet, de kurtakígyó legyen, szárított kurtakígyófejet a csapóvégsugárba belekötöd,

„Mielőtt a világot tökéletesre alakítanánk, talán fontosabb lenne azt nem tönkretenni"
(Paul Claudel)

A válság váratlanul érkezett. 1973 novemberében a nyugati civilizáció első ízben került energiaembargó alá. Járműveit, gyárait és fűtőközpontjait a leállás veszélye fenyegette, ezért rá kellett ébredniük, hogy energiaéhes fogyasztói társadalmunk bizonytalan alapokra épült. Ma ismét van olaj, mégha azért lényegesen többet is kell fizetni, de a világ már nem olyan, mint 1973 novembere előtt volt és nem is lesz többet olyan. Az egész világon eluralkodott az energiakészletek és az életszínvonal növekedésének féltése. Az energiapazarlás bűn lett, újfajta energiahordozókat keresnek, mert a kimerülő kőolajkészletek a továbbiakban már nem tekinthetők egyedüli energiaforrásnak.

Az újságokban és a televízióban az utóbbi időben mind gyakrabban tűnnek fel olyan szokatlan formájú épületek képei, amelyek fűtéséhez nem olajat, hanem a Napból származó energiát használnák. E hírek alapján az embereknek olyan érzése támadt, mintha a napenergia hasznosítása a háztartásban valami teljesen új, eddig soha nem alkalmazott dolog lenne. Elfelejtkeztünk arról, hogy a napenergia hasznosításával évezredek óta foglalkozik a tudomány, századunkban újból felfedezték és napjainkban ismét az emberek millióinak van hasznára.

Már nem sokáig engedhetjük meg az olaj eltüzelését, mert abból életfontosságú ipari nyersanyagokat, vagy akár proteint is előállíthatunk. Már nincs nagyon távol, hogy az olaj fűtési célokra történő felhasználását megtiltsák, és ezt nem politikai, hanem ésszerűségi okok indokolják. Be kell látnunk, hogy az energiapazarlás és ezzel a környezet szennyezése egész civilizációnkat szétrombolhatja. A katasztrófa elkerüléséhez „tiszta" energiára van szükségünk, ez a felismerés azonban nem csak a mérnökökre és a tudósokra vonatkozik. Építészeknek, építtetőnek, politikusnak egyaránt fel kell mérnie felelősségét és segíteni a megoldásban. (P. R. Sabady)

„A napenergia biztosította az emberi életfeltételek biológiai alapjait. A különböző elképzelések megvalósításánál a napenergia hasznosítása az emberi értelem próbája. Ez a kimeríthetetlen energiaforrás igen előnyös: minden ember számára egyformán rendelkezésre áll, nem

igényli a hatalmi visszaélések forrásait jelentő gigantikus átalakító berendezéseket, hanem mindenki számára biztosítja a független fejlődést és a takarékos önellátás lehetőségét. A világ energiagondjának műszakilag lehetséges megoldásai közül a napenergia hasznosítása az egyetlen, amely műszakilag, gazdaságilag, ökológiailag, politikailag és társadalmilag egyaránt kielégítő megoldást tesz lehetővé." (A. Fornallaz)

Sabady 1980-ban kiadott könyvének sorait olvasva lehetetlen nem észrevennünk, hogy 1973 után 1990 is robbanással fenyeget. Itthon az október 25-e és 29-e között a taxis-blokád és az iraki öbölválság torz tükörképe a cserbenhagyott 56-os magyar forradalomnak és a szuezi kalandnak. Legfőbb tanulságként tudatosodhatott bennünk kiszolgáltatottságunk, — mi nem 100 napra elegendő olaj-tartalékkal rendelkezünk, mint a nyugati országok, örülhetünk néhány napos készletnek is. El kellene gondolkodnunk végre a fent idézett sorokon, addig amíg késő nem lesz, addig, amíg el nem takarják előlünk a Napot.

Az épület szezonális üzemű. A súlypontban lévő kilátótorony egyben kemence, melegmagként is funkcionál. A négy kupolából kettő közvetlenül az éttermekbe vezeti a nap fényét és hőjét.

A másik két kupola légkollektorként működik úgy, hogy a tetőtéri napvermekből a meleg levegőt ventilátor juttatja a keresztalakban futó főfalak járataiba. A falak kb. 12 óra késleltetéssel juttatják a hőenergiát az épület helyiségeibe. A földig futó tetőfelületek szélvédelmet, így védőzónát biztosítanak a centrálisan szervezett funkciók számára, nyáron a nagy meleg, ősszel, tavasszal a hideg ellen.

Az alkalmazott passzív napenergia-hasznosítás lehetővé teszi a fűtési rendszer nélküli létesítmény megnyújtott, kb. 8—9 hónapos üzemeltetését.

A távlati, egész éves üzemeltetés érdekében, a padlófűtéshez szükséges csőkígyókat lefektettük.

Az energianyerés eszközéül hőszivattyút terveztünk be, a Balaton közelsége miatt terepszinten lévő *talajvíz*-bázisra építve.

Koppány Imre

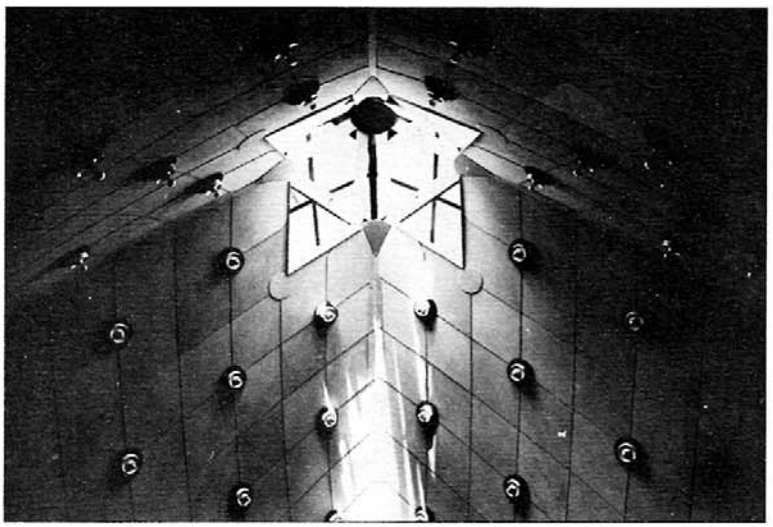

megkerülöd a ménest, és minden égtáj felé elsuhintasz, nincs az istennek az az ellensége, aki megközelíthesse a ménest, mert nincs hozzá ereje." A magyar pásztor is,a maga szűk portáján a „négy világtáj ura", s ostorával, ugyanúgy, mint a király a kardjával, a négy világtáj felé vág, „fenyegetően és védően". A királyi kard helyett pásztorainknál az ősibb ostor szerepel, de funkciója ugyanaz: távoltartani „isten ellenségeit". A pásztoroknál a „vágást" mindig megelőzi a jószág körbejárása, körözése (ez a Nap járására is utalhat), ami királyi szertartásainkból már az első források szerint is kimaradt.

Az alföldi juhászok hiedelme (de az erdélyi magyar nép körében is megtalálható), hogy ha a juhász felveszi a subáját, akkor a rontó erőktől védve lesz. A Dézs-környéki falvakban így beszélnek: „A juhász a subát felveszi és a botját a bal kezében tartja, mert balog el tudja úszni a veszélyt. A subát felveszi és a botját elveszi a jobb kezibül a balba." A suba 12 bőrből készül, 11 vagy 12 sugaras, a Napot jelképezi. A juhász a botját bal kezébe veszi, mert az alvilág fordított világ, balvilág, az alvilág erői ellen bal kézzel kell fellépni. A szentgáli (cifraszűrös) juhász is bal kezében tartja botját, s fölötte ragyog a 12 sugarú Nap. A koronázási palást középső díszítménysora az „égi táltost", Jézus Krisztust ábrázolja, tizenkét tanítványával, s alatta a tizenkét sugár megismétlődik. A koronázási palást, amit a király vállaira terítenek, éppúgy a Nap erejével védi a királyt az „ördögi kísértetektől", mint a juhászt a maga 11 vagy 12 sugaras subája.

A magyar mitológiában az ég s a föld köldöke képzeteknek fundamentális szerepük van. A királyi szék a világ közepén, a föld köldökén áll. A világ közepének kiegészítő ellentétpárja az ég közepe. Az ég közepe-köldöke magyar népünknél is az Északi Sarkcsillag. A múlt században még Bábamutullája, Furucsillag, Göncöltérítője, Szent Péter agara néven ismeri népünk, s valószínű, hogy a mennyország kapuja" csillagnév is az Északi Sarkcsillagot (vagy az ennek helyén egykor valóban létezett „kiutat", „kaput" a világmindenség távolabbi tartományai felé) rejti. Az utolsó két évtizedben gyűjtött csillagnevek is igazolják, hogy pásztoraink szinte kivétel nélkül ismerik az Északi Sarkcsillagot, és sokan tudják azt is, hogy a „Kicsi Göncöl" rúdjának a harmadik, az „örökké mozdulatlan" csillaga az „ég közepe".

Az Északi Sarkcsillag Földünktől ezer fényév távolságra van, s Földünk forgástengelye, amint azt a „sarkcsillag" elnevezés is mutatja, jelenleg éppen feléje mutat. A forgástengely hajlásszöge a földpálya síkjához 66°33', de ez nem változatlan érték: a földtengely kisebb-nagyobb mérvű elmozdulása következtében időről időre jelentéktelen eltéréseket mutathat.

A Nap naponként változó helyzetű deleléseivel megrajzolt útvonala (amit a két térítő között egyszerű megfigyelésekkel is rögzíthettek) volt az az alap, amelyre az ellentétek egységében — téli—nyári napfordulókban, az élet pusztulásában és újjáéledésében stb. — látó ősi világkép épült. A két világkép-fogalmazó csillag: az életadó Nap, az ég világmelegítő, világtermékenyítő istene, a térítők közti útjaival; s az Északi Sarkcsillag: az ég közepe-köldöke. A Nap, a Föld és az Északi Sarkcsillag (vagy a mai helyéhez valamikor legközelebb állott „kapuőrző" csillag) állandó „együtt-járását" ismerték fel történelem előtti őseink. A jégkorszak elmúltával, amikor a trópusi övezetekről feljebb és feljebb kerültek, egyre fontosabb szerepet kapott világképünkben az Északi Sarkcsillag.

A magyar király neve a honfoglalás idején s az azt megelőző századokban — mint már láttuk — „kündü" (a Nap fia), az egész emberlakta világ földi képviselője. A király „széke" a világ közepén, a föld köldökén áll. Az egykorú adatokból tudjuk, hogy a királynak a „keletelt", azaz szentélyükkel keletnek forduló templomok kapuiban *(inter leones* — a kapuőrző oroszlánok között, ez a kifejezés, mint ismeretes, a legfelsőbb döntések jogi formulája is lett!) volt felállítva a széke, s a keletre néző nép felé fordulva (ő maga nyugat felé nézett, mint a trónoló Krisztus a feje fölött, a kapu timpanonjában — vagy az eredetileg miseruhának készült királyi palástón, a mai népszerűsítő műtörténeti leírás szerint) tett igazságot.

A magyar királyi koronán a kereszt — s tudtunkkal csak a magyar koronán! — a három mérési pontban, egész számokban kifejezve 67, 67, illetve 66°-ban északra dől, s ez néhány szögpercnyi eltéréssel egyezik a Föld tengelyének a keringés pályasíkjához hajló szögével, vagy más megközelítéssel: a Nap delelési vonalának, a két térítőt összekötő egyenesnek az Északi Sarkcsillaghoz mért szögével. A király a „föld köldökén" ülve, az „ég köldökével" állandó érintkezésben áll, s így képviselte (helyesebben *éppen ezért* képviselhette) az emberlakta földön az égiek akaratát.

A szakirodalomban a kereszt dőlésére elfogadható magyarázatot nem találtunk. A kutatók közül többen azon az álláspontón vannak, hogy a keresztet a XVI. században tették a koronára, akkor ütötték át Jézus Krisztus *köldökénél* a rekeszzománcos lapot. (Hogy ez a művelet technikailag kivihető-e, s ha igen, mi módon, azzal itt nem kívánok foglalkozni, bár ez a kérdés is megérne egy alapos „funkcióvizsgálatot"!) A történelmi Magyarország hat szélességi fok közötti területen helyezkedett el, a király hol itt, hol ott „funkcionált". A mesterek, akik a koronára a keresztet rátették, a templomonként váltakozó dőlésszög helyett az egész emberlakta világra jellemző dőlésszöget

„A rovásírás eredetileg a táltosok—sámánok (javasok, javasasszonyok, orvosok) valamint a nemzetségfők és törzsfők közvetlen környezetének titkos tudománya lehetett, és csupán babonás—varázsos erejének a kereszténység elterjedése utáni megszűnésével válhatott általánosabban ismert szellemi közkinccsé."[3]

A nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratait..." tehát olyan archaizmusok jellemzik, amelyek alapján legkorábbi nyelvemlékeinktől jóval korábbra helyezhetők... Árpád-kori emlékeinket 300—400 évvel megelőzik."[1]

„Verancsics Antal: Betűk gyanánt bizonyos jegyeket metszenek kocka módjára négyszögletűvé faragott botokra, s a sort, mint a zsidók, egyiptomiak és törökök jobbról balra viszik,... egy legfeljebb két ilyen sor, némi pontok hozzáadásával, a jegyek számához képest igen sok értelmet ad."

„A szavak elválasztására pontokat használnak... Hasonló elválasztó jeleket találunk a türk rovásírásban, valamint kazáriai rovásfeliratokon."[2]

„... a magyar rovásírás egyedül fejlődött magas fokú rövidítéses ún. ligaturás írássá."[2]

„A mássalhangzós jelleg, a sorvezetés, valamint a jelek egy részének hasonlósága és azonossága: közös tulajdonsága valamennyi rovásírásnak. Ez a közös eredet világosan bizonyítja azt, hogy a magyar rovásírás is az írás történeti fejlődésének szerves része, éppen úgy, mint a türk."[2]

„A latinbetűs írásmód bevezetésével... nyelvi nehézségek adódtak. Az olvasó minduntalan tanúja lesz annak a harcnak, ahogy nyelvünk küzdött az... idegen (latin) betűkkel szemben. Tény, hogy a magyar nyelvet latinbetűs írással jegyezni csak nagy torzítás árán, vagy egyáltalán nem volt lehetséges."[2]

„Az addig még elevenen-szívósan őrzött magyar rovásírás a XVII. század második felétől rohamosan feledésbe megy... Papirosra írott, s magyar nyelvű szövegek lejegyzéséhez idomított latin betűsor a tudást közkinccsé tette, a pálcákra, botokra rótt írás pusztulásra ítéltetett... Használata legtovább a Székelyföldön mutatható ki."[3]

„Népünk tudatában — és a köznapi gyakorlatban is — a számrovás maradt meg. Ennek egyik oka, hogy még 80—100 évvel ezelőtt is a pásztorokat és az adóhatóságokat törvény kötelezte a számrovásbot használatára."[2]

Nem is kell mondanom, hogy mindig, minden épület esetében, s ilyen

a Sánta Gábor tervezte balatonszentgyörgyi Gulya-csárda is, a társművészek legelemibb kötelessége, hogy munkájukkal alkalmazkodjanak; megközelítsék, kiteljesítsék az építész gondolatát. Az épülettel összhangban lévő harmonikus belső teret csak szellemiségében hasonló ill. hasonuló gondolkodás képes létrehozni.

Az építész többek között olyan ősi, az egyetemes művészet olyan páratlanul értékes alkotásaihoz nyúlt vissza, mint a khmer templomépítészet.

Az épület funkciója: csárda. Vendégfogadás, az étkezés helye. Az étkezés önmagában is szakrális cselekmény. Mint a liturgia mondja: Boldogok, akiket meghív lakomájára Jézus, az isteni Bárány!... Nem mindegy, hogy a vendégség, a „lakoma", az étkezés milyen környezetben, milyen eszközökkel történik. A társművész, így a textiltervező is, akinek feladata az asztalnemű, a terítő megtervezése, munkájával vissza kell, hogy tükrözze a szakrális cselekményt, másrészt azt a kultúrát, amelyet ennek az épületnek megformálása sugall. A tűzpiros és mélykék asztalterítőkre így kerültek a magyar rovásírás több mint ezer éves jelei. Ezek a csaknem elfeledett, rejtőzködő, titokzatos rovásjelek, melyeket a pásztorok őriztek meg szinte napjainkig. Ezt a kultúrát nem rejtették „méregzöld-homályú" őserdők, mint a khmer kőtemplomokat, de átmentette egy évezred viharán néhány rovásbot felirata, eldugott kis falusi templomok lemeszelt fala, néhány gyűrű, csont tűtartó archaikus varázsszövege, néhány aranyedény aljának felirata. Könnyen pusztuló lenvászon asztalterítőkön így próbáltam megidézni régvolt kultúránkat egy másik ősi kultúra, a khmer által ihletett Ház igézetében.

A terítők felirata az ismert asztali-áldás: „Aki ételt, italt adott, Annak neve (legyen) áldott!" Rovásírásos varázsszövegek felszólító módjának megismerésével az ima számomra új értelmezést nyert. A szalvéta négy sarkára az „Amen"-szót írtam.

A felirathoz a Nikolsburgi ábécé magyar rovásbetűit használtam. Nem alkalmaztam rövidítést, betű-összevonást, csak néhány mássalhangzó kettőzést hagytam el.

1. Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében. (Életünk Kiadó, Szombathely)
2. Forrai Sándor: Küskarácsontól sülvester estig. (Múzsák Kiadó, Budapest, 1983)
3. Ferenczi Géza—Ferenczi Sándor: Magyar rovásírásos emlékekről. (Kriterion Kiadó, Bukarest, 1979)

szerkeszthették ki. Így a 47°-os, csak az ország fővárosára jellemző délésszög helyett a koronára szerkesztve az ősi világkép törvényei szerint megfogalmazták az emberlakta világ helyét a végtelennek tűnő mindenségben.

A népi hiedelmek „világosságánál" végigszemlélve koronázási jelvényeinket, kitűnik, hogy az *országalma* (amely a valóságban is aranyozott) leginkább a magyar mese- és rege-kincs eligazító segítségével helyzehető vissza eredeti funkciójába. A *jogar* az inkák műveltségéig vezet vissza bennünket, évszázadokon és világrészeken át. A *kard* és a kardvágás funkcióját tekintve a gonoszt elűző-távoltartó babiloni, illetve egyiptomi ostor utóda. A *koronázási palást* keresztény színezete ellenére is, eredetét tekintve: Napruha. A pannonhalmi főapátsági templom bejáratánál kifüggesztett előmintán látható, hogy a palástot keletre tájolták. A *korona* balra dőlt keresztje (ti. a szembenálló néző bal keze irányába, a korona viselője szempontjából ez jobbra dőlést jelent!) az ég köldökére, az Északi Sarkcsillagra mutató „égigérő fa", s a leghasználhatóbb analógiákat a piramisok építési elvei adják.

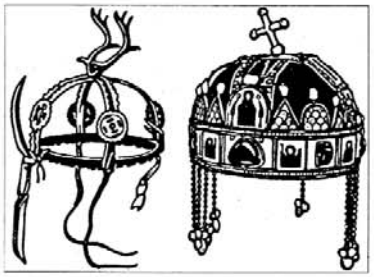

Szölkup sámán agancsos vaskoronája és a magyar királyi korona

A magyar s a magyar trónon ült nem magyar királyok koronázási jelvényeinket a legutóbbi időkig eredendően keresztény ereklyékként tartották számon, népünk viszont ugyanakkor apáról fiúra örökítette a rájuk vonatkozó tudást, a „hivatalostól" némileg eltérő értelmezéseket, s ma ez utóbbiak — persze kellő körültekintéssel felhasználva — hasznos segítséget nyújthatnak nekünk is koronázási jelvényeink, e nem mindennapi történelmi és műtörténeti becsű tárgyak egykor funkcionálásának jobb megértéséhez.

(Bosnyák Sándor — megjelent a Művészet 1975/6. számában)

Írta: és a szemelvényeket válogatta: Csete Ildikó

Borsos Béla

Ökológiai elvek a régi Indiában

Az ókori Indiában az árják honfoglalását a dravida kultúra előzte meg. Ma a dravidák emlékeit csak Dél-India némely államában találhatjuk meg. A Ceylonhoz legközelebb eső Délkelet-indiai Tamil Nadu a dravida kultúra legfontosabb lelőhelye, amelyet a tamil városokban rendszerint megtalálható templomok jellemeznek.

A dravida templomok alapvetően különböznek a klasszikus indiai templomok építészeti stílusától, ami Északon figyelhető meg elsősorban. Igazi építészeti remekművek ezek, sok-sok érdekes megoldással. A központi szentély (a sanctum sanctorum), tetején több emelet magas piramisszerű torony áll, ami *vimana* néven ismert. A belső szentélyhez egy vagy több boltíves kapubejáró vezet, ezek a *mandapamok*. A szentély körül nagyszámú belső udvar, beugró és víztartó medence, ciszterna található. Sok templomegyüttes egy hatalmas fedett csarnokkal is rendelkezik, melyet általában az ezer oszlop csarnokának hívnak, noha ritkán áll valóban ezerből: az egyik legnagyobb és legszebb dravida templom, a Madurai városában magasodó Shree Meenakshi templomnak is „csak" 997 oszlopa van.

Tiruvannamalai, a Nagy templom látképe

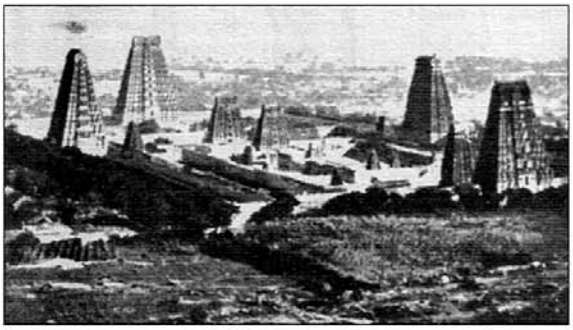

Az Aranyliliomok tava a madurai Nagy templomban

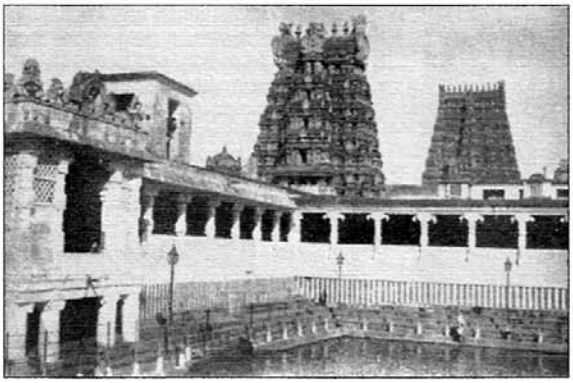

Az egész komplexumot magas templomfal veszi körbe, amelynek a világ négy égtája felé nyíló négy bejárata van. Ezek fölött gigantikus bejárati tornyok, úgynevezett *gopuramok* emelkednek. A négyszögletes alaprajzú, piramisalakú tornyok az épületegyüttes legmagasabb és legjellegzetesebb összetevői. Sokszor 50 m-nél is magasabbak és teljesen beborítják a gondosan megfaragott kőszobrok. Falaik kifejezetten nyüzsögnek az istenek, démonok, halandók és állatok ábrázolásától: hű képei a zsúfolt indiai városoknak. A szobrok ráadásul a klasszikus görög szobrokhoz hasonlóan, eredetileg ki voltak festve és a színezésből sok látszik ma is.

A tamil nyelvben van egy régi szólás: *Ne lakj olyan helyen, ahol nincs templom.* Kézenfekvőnek tűnik, hogy a mondás vallási eredetű. Annak azonban, hogy a dél-indiai városok miért alakultak ki olyan jellegzetes törvényszerűséggel a dravida templomok körül, van egy másik, érdekes és mai ismereteink birtokában is meglepő megközelítése.

Indiai tudósok egy csoportja úgy érvel, hogy a templomok környékére vonatkozó települési elvek és egyes rítusok eredete nagyon is gyakorlati megfontolásokon alapult és bizonyos technológiai elvek tudatos alkalmazását jelentette az emberek egészsége érdekében. Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy a környezetbarát, ökológiai elvek korai alkalmazásának példái. Vallási törvények egészségügyi vonatkozásai egyébként nem ritkák más vallások esetében sem.

A dravida templomok építőanyaga sokezer tonna kemény gránit. Ez az építőanyag igencsak időtállónak bizonyult, hiszen hosszú évszázadokon át dacolt a trópusi nappal, monszunesőkkel, homokot sodró heves szelekkel, viharokkal. A gránit kiválasztásában azonban egy másik ok is közrejátszhatott.

A templomok tornyai lépcsőzetesen keskenyülő formában épültek. A lépcsőket alkotó gránitkövek elnyelik a napsugarakat, majd bizonyos idő után, mikor hőmérsékletük meghaladja a környezetét, kisugározzák azt. Ez rendszerint éppen a nap legmelegebb szakában következik be. A kisugárzott hő felfelé emelkedik és minden egyes lépcsőfokon maga előtt tolja az onnan kisugárzó hőt tartalmazó légtömeget. Ily módon egy felfelé irányuló légáramlat jön létre. Miután a templomok keleti tájolásúak, szívóhatás keletkezik a torony alján, ami a Kelet felől érkező hűvösebb levegőt maga felé vonja. Közösségi szabályok tiltják, hogy a templom előtti főutcát beépítsék, ezért itt végigáramlik a levegő és a napenergia segítségével kezdetleges klímaberendezés alakul ki. Mivel Tamil Nadu Délkelet-Indiában fekszik a tengerpart mentén, a fő szélirány itt az év nagy részében északkeleti, amelyet a hajósok kereskedőszélnek hívnak. A városok és templomaik megfelelő tájolásával elérhető volt, hogy a templom, mint egy óriási ventilátor, az egész várost átszellőztesse.

Minden templomtorony előtt víztartály áll, amely nem csak rituális mosdásra szolgál. A vízfelületnek erős a párolgása. Körülötte banyanfákat, kókusz-

pálmát telepítenek, melyek lombozata oxigénnel dúsítja a templomjárók által belégzett levegőt, míg a vízfelület vízgőzt termel és így emeli a száraz szél nedvességtartalmát. A templomtornyok alatti átjáró tehát hitéleten túli fizikoterápiás kezelésnek is beillik. Még demokráciából is kapunk egy leckét, a vallás ugyanis azt is tiltja, hogy a templom külső falánál magasabb ház épüljön a templomváros területén: így a jótékony fuvallat egyformán átszellőztet minden házat, semmi sem állja útját. A házak ezáltal a nyári melegben kevésbé forrósodnak fel, télen pedig kevésbé hűlnek le.

A templomok villámhárító szerepet is betöltenek. Az épület konstrukciója olyan, hogy lehetővé teszi a nagy feszültség elvezetését. A város legmagasabb építményének tetején hét vagy kilenc, aranylemezekkel borított rézsisak található. Vidéken a nyári viharok a száraz, homokszemcséket hordozó szélben sokkal veszélyesebbek, mint általában, mert a porrészecskék növelik az ionok számát és így a feszültségkülönbséget. A 30—40.000 V erejű villám először a torony sisakjaiba csap bele, amelyek három úton vezetik el energiáját.

A hegyes csúcsokon a levegő részecskéi maguk is ionizálódnak és ez a folyamat energiát igényel. Ezenkívül a villám energiájának egy része, amely fénnyé alakul, az aranylemezekről mint egy tükörről visszaverődik a levegőbe. Az alatta fekvő réztáblák, a sisak tulajdonképpeni anyaga, igen jó elektromos vezetők. A sisak belsejében különlegesen kezelt gabona van felhalmozva, ami viszont rossz vezető. A hőenergia nagy részét ezért a réztáblák nyelik el, de továbbadni csak egy irányban tudják: kifelé. Így a környező levegő felmelegszik és felszáll, helyére hideg tolul és a felgyülemlett hő így hamar átadódik: a sisak körül melegíti a levegőt.

Aki betartja az összes előírást, ami egy vallásos hindunak természetes kötelessége Tamil Naduban, hosszú, boldog életre számíthat — mondja G. Vaithilingam professzor, a madrasi Murugappa Műszaki Főiskola rektora. Szerinte a rituális mosdás egészségügyi célokat szolgál. Belépés előtt a templomi ciszternákban a test szabad részeit kell megmosni: kezet, lábat, arcot. Ez felhígítja a bőr mikroflóráját. A baktériumok egy része így járás közben a sziklapadlón marad. Napközben a Nap sugarai 60 C fokra is felforrósíthatják a köveket, ami elpusztítja a baktériumokat: ez a fertőtlenítés kétezer éves módszere.

A hívőknek egy kiadós kirándulásnyit kell sétálni a tornyokat összekötő kerengőkön, a templomudvarban. Ez a séta közismert előnyös hatásait azzal fokozza, hogy a frissen mosott testfelületet a környezetnél egészségesebb levegő éri, a már említett okokból pára- és oxigéndúsabb levegőt lélegeznek be a sétálók.

A professzor szerint a templomok egészséges atmoszférája elősegíti a hosszú életet és a koncentrált agyműködést is. Hogy hogyan? A válasz a szertartások sajátosságaiban keresendő.

A hindu gondolat alapján az agy, az elme gyakorlása képessé tesz teremtő, alkotó munka jobb végzésére. Az agyműködés serkentése a templomba járás és imádkozás fő célja. Amikor a hívők hosszabb zarándoklatra készülnek a Palani, Tirupathi vagy Lyappa templomokba, előtte testüket és elméjüket egyaránt felkészítik a hosszú útra és maguk jobbítására. Már indulás előtt 30—40 nappal naponta kétszer elvégzik az imarendet, reggel is és este is, fürdés után. Elméjükből igyekeznek minden rossz gondolatot elűzni, s azt spirituális imák, a *bajan*-ok ismételgetésével foglalják el, esetleg vallásos költeményeket mondanak fel, hogy nyugodt, derült, higgadt hangulatba kerüljenek.

A templomban a személyzetnek a hívő céljainak legmegfelelőbb állapotban kell tartania a szentélyt. A legbelső szentély teteje tiszta aranylapokkal burkolt, amelyek a rájuk eső napfény melegének 60%-át visszaverik. A vastag kőfalak szintén elvezetik a hőt. Az istenek képmásaira öntött méz, tej, szantálfa-kenőcs hűvösen tartja a szobrot. A füstölők a levegő illatosításával járulnak hozzá az általános benyomáshoz. Összességében a szentély célja az, hogy hűs, kellemes atmoszférát teremtsen, amely megkönnyíti az elmélyülést.

Az indiaiak szerint az ember célja, hogy megfejtse a természet rejtélyeit. Az emberi törvények akkor jók, ha nem kerülnek ellentétbe a természetiekkel és azokból levezethetők. Ha nem így volna, akkor az emberi törvényeket kell revideálni. Az indiai szentek és bölcsek évszázadokon keresztül próbálkoztak megérteni a természeti törvényeket, s miután módszerül a szemlélődést választották, erre egy eszközük volt: az agyuk.

A madurai Nagy templom egyik gópuram-tornya
(A képek Baktay Ervin India művészete c. kötetéből valók)

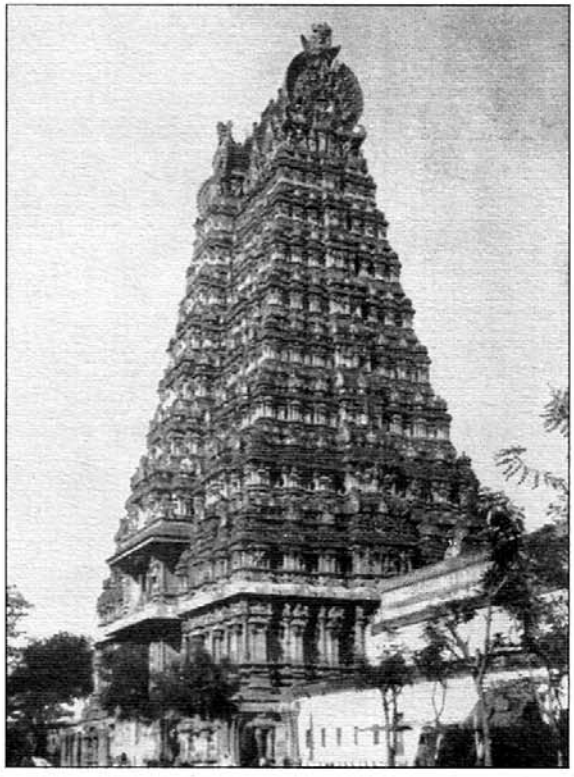

Dr. Bachman Zoltán,
Jankovics Tibor, Kistelegdi István

Fürdők — tervek 1965—1990.

1965. Csete György és egy maroknyi építészhallgató elindult a hévízi tófürdő tervpályázatán. Ebben az időben még a „raszteres" építészet uralkodik és az organikus építészetről beszélni, azt művelni nem volt divat, sem élő gyakorlat. A pályázati terv megkísérelte a táj-környezet-épület harmonikus egységét létrehozni, a vulkáni hegyvonulat, a tó-víz kráterei, a napfény és növényzet természeti elemeinek épületben történő szerves egységét megteremteni. Ezen gondolkodás eredményeként megjelenő térbeli együttessel „sikerült" a korszak kritikáját kivívni, s egyben egy utolsó pályázati megvételt elcsípni. Azóta sok víz lefolyt a Dunán és az organikus gondolkodás az építészetben bizonyos mértékig teret nyert az országban, amely megvalósult létesítményekben és az építészeti kritikákban egyaránt megjelenik, bár a kritikusok többnyire ugyanazok, mint 1965-ban.

Jankovics Tibor és társai a közelmúltban készítettek tervet a leégett hévízi tófürdő megújítására. Újfent előkerült az 1965-os gondolat. A vulkáni hegyek kúpjait idéző felülvilágító kupolák, a vulkanizmus kozmikus erejű tengelyére építkező építészeti együttes szerkesztése, a víz-kő-napfény-növény organikus világa jellemzi az épületet. A négy évszakot szimbolizáló kupolás medenceterek az örök mozgást, az elmúlást és újjászületést szimbolizálják és felidézik az ősi fürdőkultúrák miliőjét

Somogysámsonban az egykori Csete hallgatók, majd társak közül Bachman Zoltán és Kistelegdi István készítettek egy javaslatot szórakoztató, szabadidő eltöltésére alakalmas fürdőegyüttesre. Nem véletlen, hogy a „régi 65-ösök" tovább fűzték, formálták, alakították az eredeti gondolatot. Az építészeti javaslat megpróbálja átörökíteni a balatoni táj varázsát a fürdők tisztaságát, a természet csodálatos elemeit, a vizet, a napfényt, a zöldelő környezetet, szőlők virágát, a fürdőegyüttes felüdülést sugalló világába. Az építészeti megformálás eszközein túlmenően ez a cselekedet a mai Magyarország területének a falvak, jelesen ez a kis somogyi falu lakóinak is élet- és munkateret teremt, a falu számára üzleti vállalkozást és egyben a fennmaradást is biztosítja 1990-ben.

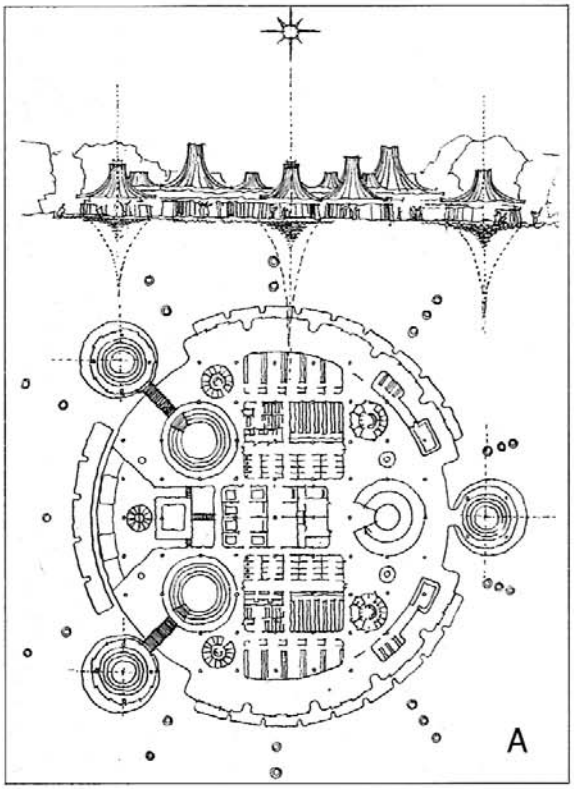

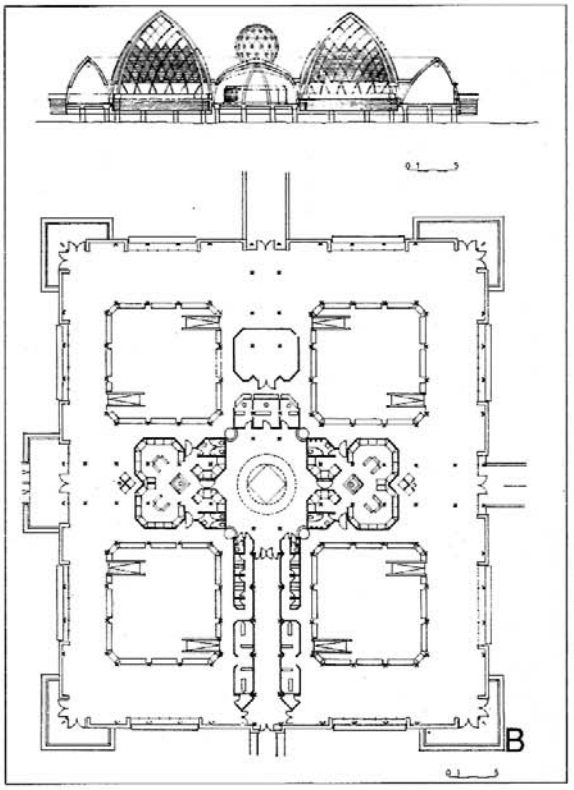

A Hévízi tófürdő pályaterve 1965

B Hévízi tófürdő terve 1985

C Somogysámson fürdőtegyüttes terve 1990

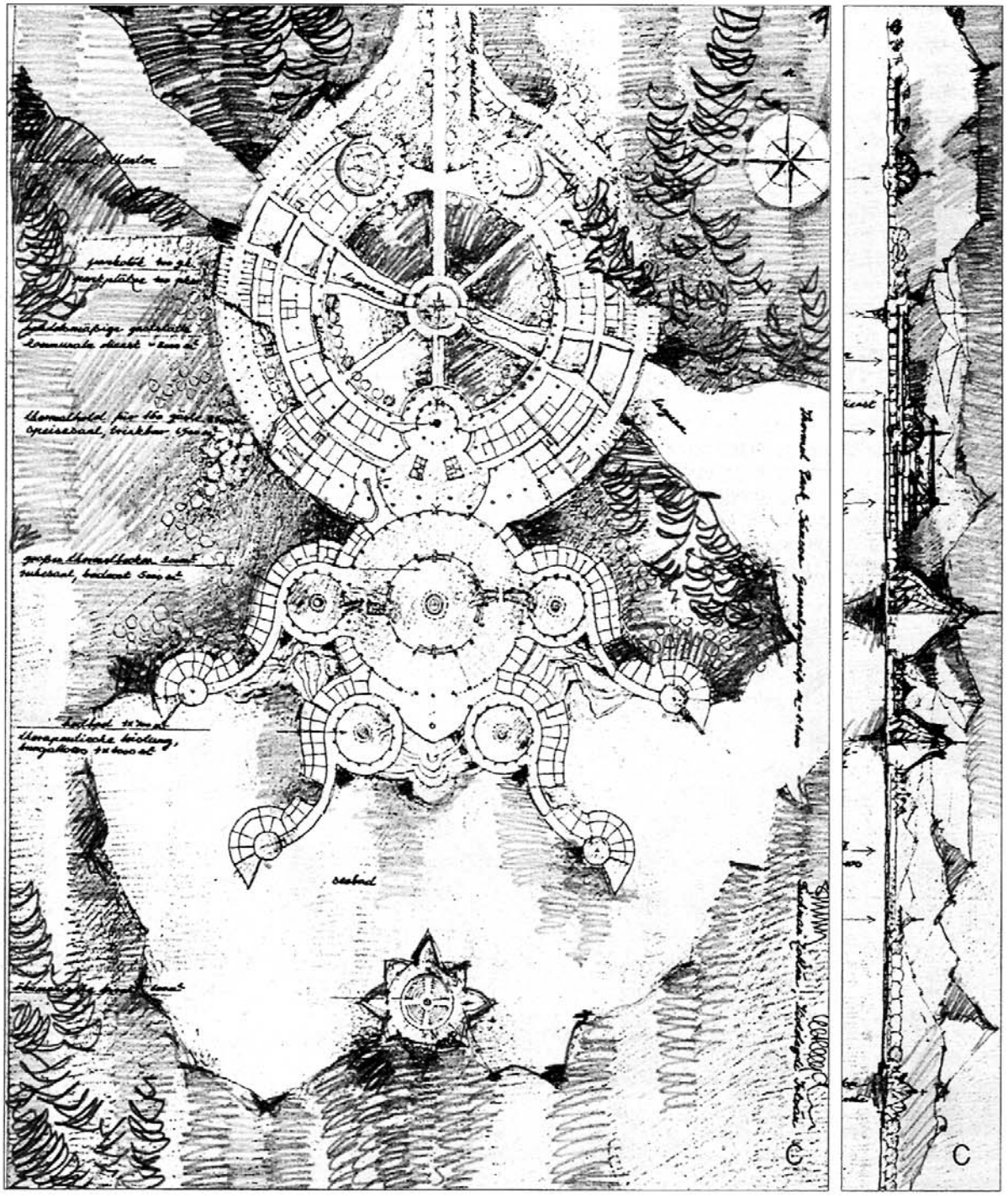

Blazsek Gyöngyvér—Csete György—
Deák László

Trigon Múzeum, Graz

Ausztria Stájer tartományának fővárosában, Grazban a jelenkori képzőművészet múzeumának megépítését tervezik. A létesítmény célja, osztrák súlyponttal: Ausztria, Jugoszlávia, Magyarország és Olaszország kortárs művészetének bemutatása, folyamatos párbeszéd, tevékeny kapcsolat megteremtése a résztvevő országok között. E célkitűzést hivatott szimbolizálni a „Trigon Múzeum" elnevezés is. Mondhatnánk azt is, hogy a „Trigon" a „Pentagonale" megfelelője lehet a művészetek területén.

1986-ban nemzetközi előkészítő bizottságot kértek fel az új intézmény koncepciójának kidolgozására, majd a helykiválasztás után városépítési munkacsoportot állítottak fel az érintett rendkívül értékes építési terület városképi előírásainak megfogalmazására. Igen alapos és minden lényeges részletre kiterjedő vizsgálódás után az említett országok bevonásával nemzetközi, meghívásos pályázatot írtak ki a múzeum terveinek elkészítésére 1988-ban. (Figyelemre méltó, hogy az ausztriai egyetemeken feladatként is kiadták a pályázatot az érdeklődő hallgatók számára.) A pályázatra 66 csoport nyújtott be pályaművet.

Ha rangsorolni lehetne a bírálati szempontokat, úgy mindenek előtt a városszerkezeti, városképi javaslatokat vizsgálták a legnagyobb súllyal.

Az építkezés leendő helyszíne a fákkal, cserjékkel benőtt Pávakert, amelyet a Várkert és liget felől alacsony reneszánsz-kori várfal határol, az Óváros, a téglány alakú Karmelita-tér felé pedig érdemben szintén nyitott.

A múzeumot úgy kell a Pávakert helyén megépíteni, hogy az Óváros és a tér között a kapcsolat megmaradjon, ugyanakkor a jellegzetes foghíj kiegészüljön, beépüljön. A hiányzó térfalra adott javaslat alapján a pályázók legnagyobb része elvérzett.

A feladat Janus-arcú volt. Megoldására metaforikus utat kerestünk. Nem akartunk a halott anyagból épített városi tér és az élő zöldből építkező park között közvetlen, hanem inkább költői kapcsolatot teremteni. Megépítettük a térfalat. A múzeum palástját a városra oly jellemző piros cserépfelület alkotja, amely lefelé zöld mázas Zsolnay-cseréppé változik át. A tetőre felfutó növényzet évszakonként a zöldtől a pirosig váltakozó színeivel, szeszélyes, szabad formáival felismerhetetlenné teszi a határt a mesterséges és természetes világ között. Az épület és a park bejáratát jegenyefára emlékeztető csonka torony hangsúlyozza.

A megközelítően 25 000 m² alapterületű épület a raktárak, műhelyek, a bejárati helyiségek, a könyvtár, grafika, fotó és video-tár mellett érdemben: egy 700 m²-es időszakos gyűjteményt és az ahhoz kapcsolódó 300 m²-es szoborparkot; továbbá egy

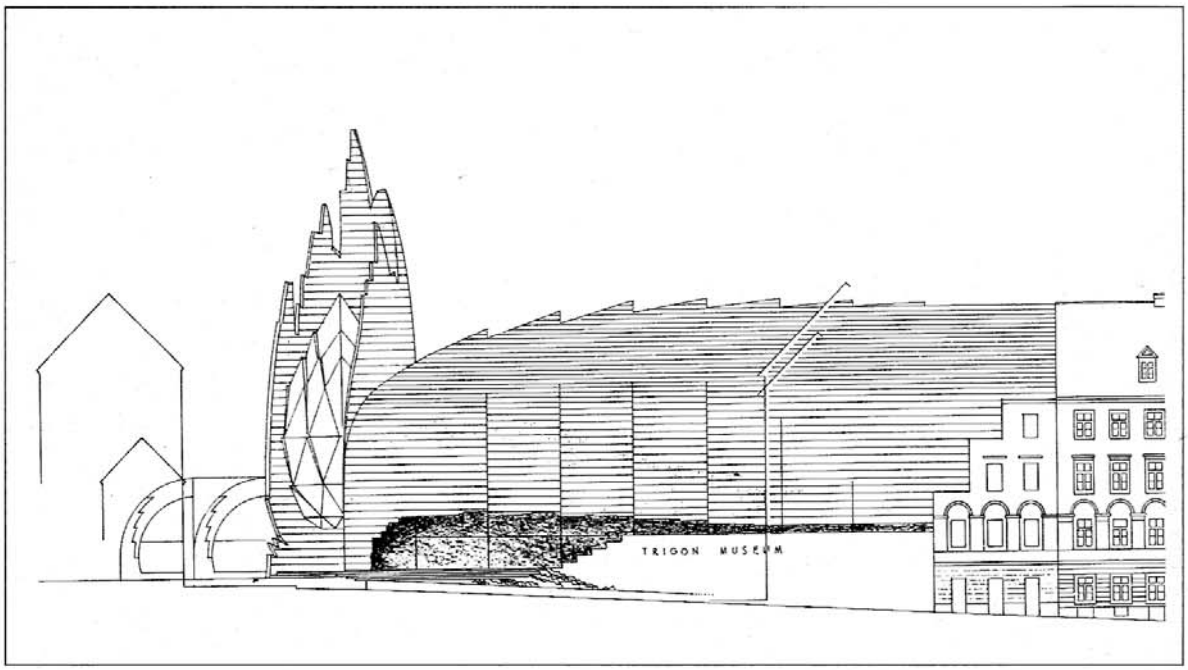

Főhomlokzat

1200 m²-es vándorkiállítást fogad magába; előbbieket 200 m²-es rendezvényterület egészíti ki.

A cél mindenképp élénk, sokféle módon hasznosítható létesítmény építése, amely nem ismer semmiféle korlátot a művészi alkotó munkában, vitában, amelyben a nyílt kapcsolatteremtés és művészi szabadság szelleme uralkodik.

A benyújtott és díjazott tervek alkotói mind osztrák építészek voltak, többnyire konzervatív, Bauhaus-szellemben felépített műveik semmiféle kapcsolatot nem teremtettek a városképpel és városszerkezettel. Kivételt képez az első díjjal jutalmazott Friedrich Schöffauer, aki — ha Ausztriában betartják a pályázati kiírásban is rögzített elvet — pályaművével a megbízást is elnyerte. Munkája mélyebb elemzést érdemelne, mint, hogy csak elmondjuk: bravúros építészeti plasztika, különös járható térszobor, nagyrészt a földbe süllyesztve.

Munkánk szerkezeti rendszerének kialakításánál nem először nyúltunk a négyzetrács eszközéhez. Ennek rendjére épülnek a keresztszemes minták, Halmy Miklós néhány képe, Kátai Mihály plasztikái és mások kísérletei. Pietilä Dipolijának szerves és kötetlen formáival is társul a raszter, a napelemek és napkollektorok, üvegházak osztásrendje csakúgy, ahogy Molnár V. József lassan életművé terebélyesedő tanulmányainak sora, de számos érintkezési pontot sejtünk, — s ezzel együtt a párbeszéd lehetőségét is, — a harmadik évezred építészeti körvonalainak megsejtésében és kimunkálásában azokkal a kollegáinkkal, akiket téves egyszerűsítéssel racionálisan gondolkodóknak neveznek.

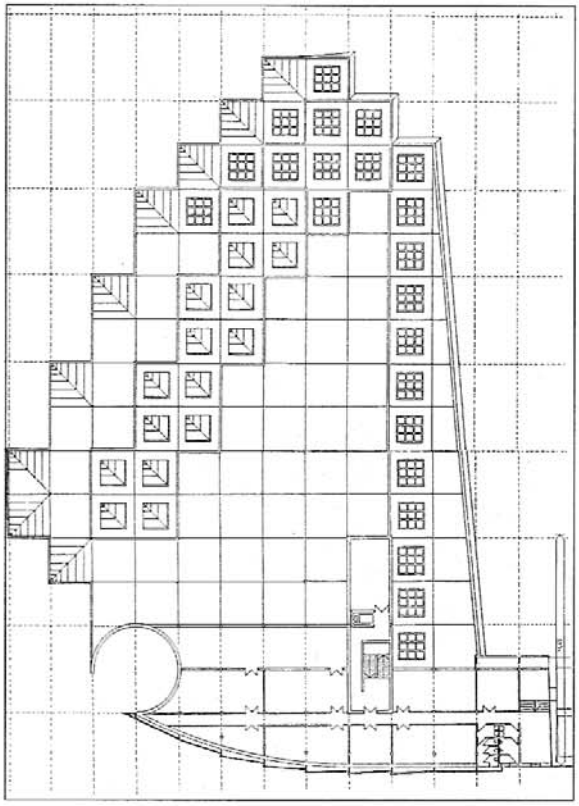

Alaprajzi elrendezés

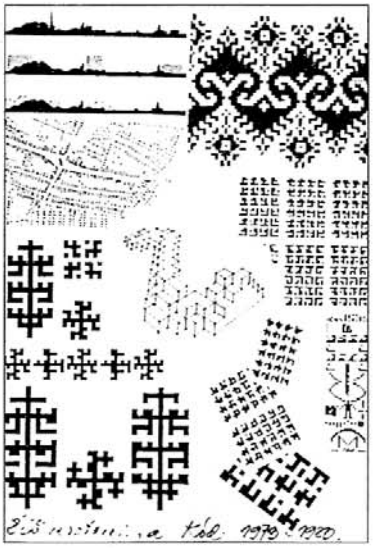

Élő raszterek

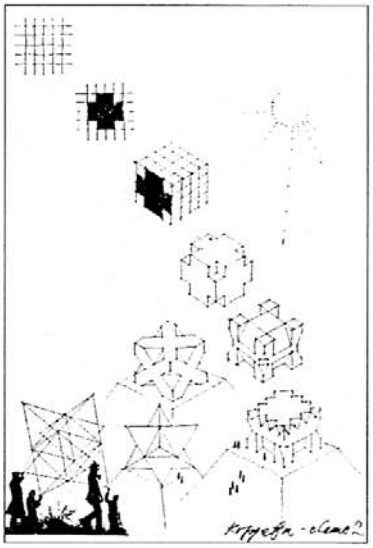

Kopjafa elemek

Üvegházak

Átváltozások

1. Az ülő emberi lény hiánya: az üres szék. A hiányérzést pótolja a férfi és nő alakú szék. (Fadd — Dombori Hotel étkezőszék)

2. Az élet jelenléte, az átváltozások látványa a mozdulatlan tárgyakban megvigasztaló. A pillérek fák, fejezetük változó, a zárt rügytől, a nyíló bimbón át a virágzó lombig. (Hotel Helikon, Keszthely). Növény és állat között bizonyos szempontból nincsen különbség (Hotel Arany Bárány, Zalaegerszeg)

3. Levelek, tollak, szárnyak a fény felé repülnek. (Lámpák, Hotel Helikon, Keszthely, Aranyszarvas Vendéglő, Budapest)

4. Az ember társa a bútor, lényszerű, mert érzelmeket táplál és olt. (Fekvő láda és álló polc, lénybútorok pályázat)

Blazsek Gyöngyvér

1

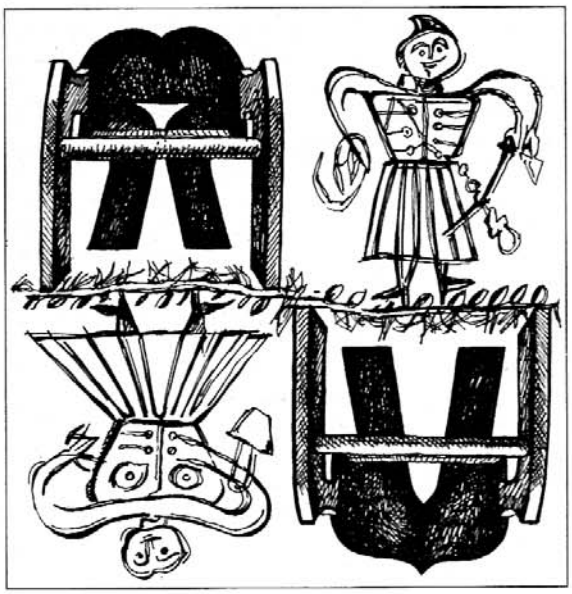

2

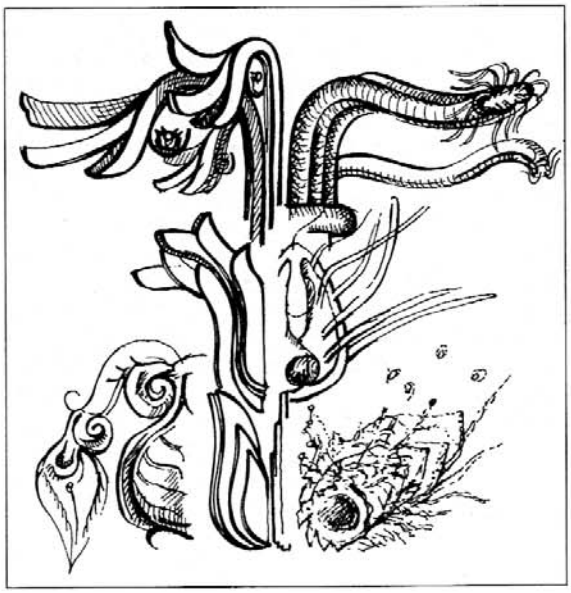

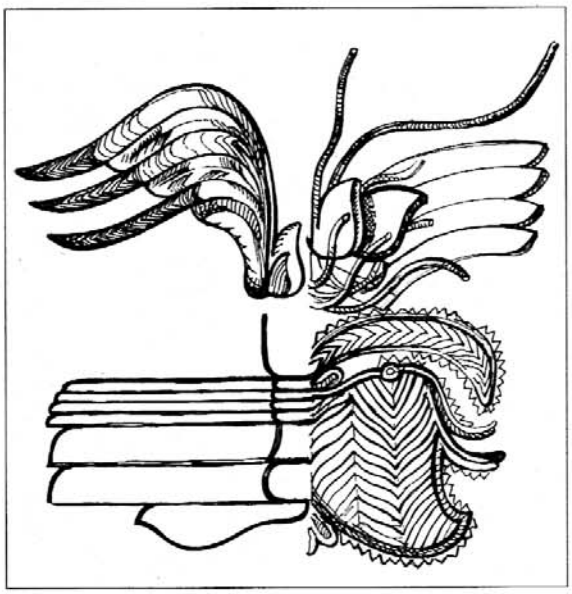

3

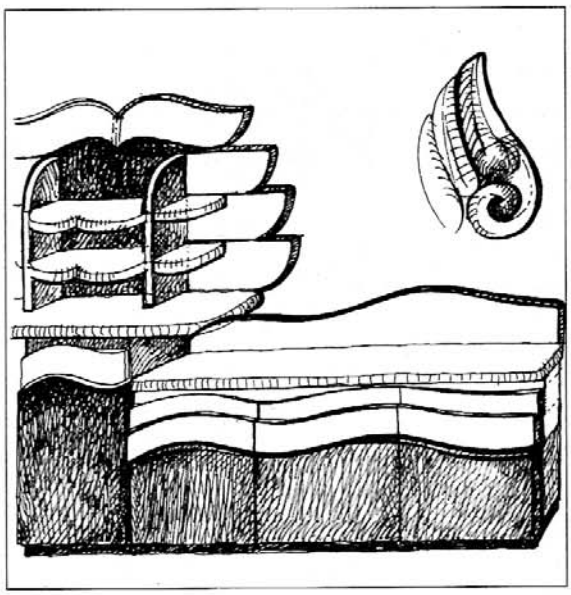

4

Közös munkáink, belső tereink különös lényekkel népesülnek be. A leghétköznapibb tárgyak: függönyök, bútorok, terítők más dimenziót kapnak, átlényegülnek. A jól ismert tulipán-motívum születő gyermeket mutat (4. rajz), majd ugyanaz megfordítva elszálló madárrá (lélekké) változik. (1. rajz) A sárközi főkötő minta-virágából alvó kisgyermek lesz (3. rajz, Fadd — Dombori Hotel függönyei, terítői). A fára futó komló mint égig érő fa indázik végig egy söröző függönyein. (2. rajz, Zalaegerszeg — Arany Bárány Söröző). Közösen alkotott belső tereink tehát legsajátságosabb gondolataink, álmodozásaink, vágyaink testet öltött megjelenése.

Csete Ildikó

Átváltozások

„Átváltozás a hiedelemvilágban és a folklórban igen elterjedt motívum és téma. Személyeknek és tárgyaknak az a képessége, hogy más alakban is megjelenhetnek. Az átváltozás lehetőségei a kifejezés szintjén korlátlanok: a halott megelevenedik, az ember különféle állatokká változik, az állatok viszont emberekké. A tárgyakból is emberek és állatok lesznek, ezekből tárgyak..."
Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet.

1

2

3

4

Deák László

A fal burkolatáról

Lehet, hogy létezik korábbi példa is, de ma az ősember altamírai barlangját ismerjük el a legrégebbinek, ahol az ember lakóhelye falára festményt készített. Nincs hiteles magyarázata, miért festette a gyönyörű bölényt a sziklafalra, de biztos nem csak díszítés volt a cél ott, ahol látni sem lehet. A festménytől a rideg sziklafal megváltozott, jelzést visel magán, amit közöl, közvetít, az ember egyedülálló szellemének jelét.

Az építészet egészen századunkig hordozta az elmúlt korok szellemének képzőművészeti emlékeit. Már 4000 éve elszakíthatatlan az egyiptomi építészet nyílt, világos tektonikájától a magasszintű absztrakcióval alkotott sík- és térbeli plasztika, tudásnak, kultúrának céltudatos közvetítője.

Kevésbé totális a görögök képzőművészetének és építészetének kapcsolata. E korból is többségében plasztikus emlékek maradtak ránk. Ezek a görög kultúra karakterének megfelelően, a lelki és testi szépség, harmónia emberi felfogásának tükrei. E jellegzetességek a római kor kultúrájának is sajátjai. A képzőművészetek jelenléte, a plasztika mellett a síkábrázolás — falfestmények, mozaikok — formájában, a polgári építészet emlékein, programművekben is fellelhető.

A falfestészet az ókeresztény művészetben, a sírkamrák, később a templomok falán él tovább, majd a bizánci mozaikművészet hatásával gazdagodva a reneszánszban éri el művészi csúcspontját.

A plasztika a románkor és a gótika épületszobrászatában, tekronikus díszekkel, figurákkal gazdagítja az építészet egyre mesteribben formált szerkezeteinek szellemi tartalmát.

A középkor „találmánya" a rózsaablak az ólomkeretes üvegfestmények és az ornamentális plasztika csodálatos ötvöződése. A művészetek ilyen találkozása előrejelzése annak a szintézisnek, amely építészet, festészet, szobrászat között később, a reneszánszban születik meg, az emberi szellem alkotóképességének eddig sohasem tapasztalt teljességű megjelenítésével.

A középkor képzőművészete meghatározott szerepet játszott az épített terek hatásának kiteljesítésével, az épületekben teste töltött eszme emberi lélekhez juttatásában.

A reneszánsz az ember magára találásának korszaka, a lét kiteljesedéséé. Alapvetően más a művészetek szerepe. Az építészeti alkotást, a teret a konstrukciót a képzőművészet az ember világához emberi érzelmek által köti. Szakadatlan a kötelék — legyen a mű szakrális vagy világi — az emberi lélektől a festészeten, szobrászaton át a műveket hordozó alkotásig az épületig. E folyamat teljességéhez a barokk és a klasszicizmus újabbat nem adhatott. A barokk még képes volt az érzelmeket mélyíteni, a technikát tökéletesíteni, de a klasszicizmus már kihűlt, tárgyszerű, az ember lelkét megra-

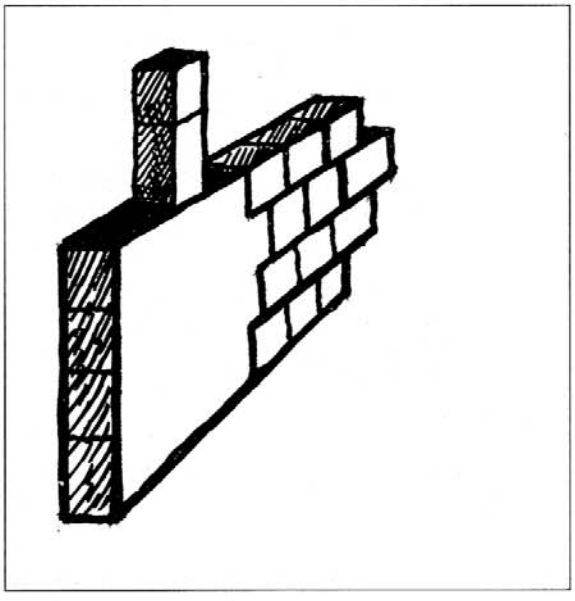

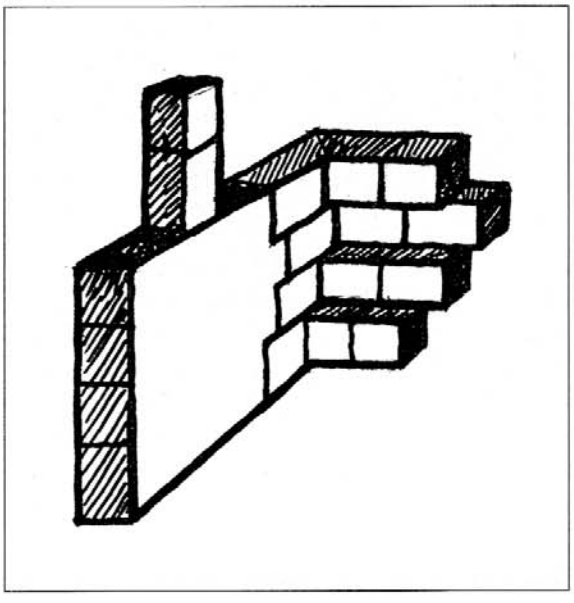

gadni képtelen. A művészetek egységének közös hajtóereje elfogyni látszott. Az eklektika is csak ismételt, korábban szabott konfekciót viselt, az elemek, a formák és színek nem hordozták a szellem üzenetét.

Ekkor, ebből a szürkülő világból teremtette újjá a kultúrát az emberi megismerés. A képzőművészet ígéretes, új úton indult az építészet felé és egyesült vele a szecesszióban, a reneszánszt idéző egyenjogúságban. Megszüntek a korábban kiosztott szerepek a technikai dominanciák.

Gaudí temploma vagy a Lechner és Lajta alkotta síremlék járható szobor-e vagy plasztikából emelt épület? Minden részlete gondosan megművelt, igényes művészi alkotás. Nem díszítés, nem rátét! Az elem maga a mű, olyan mint a zenei összhangzat, mely hangszervirtuózok mesterjátékából áll össze egésszé. A kor — mint a reneszánszban — a polihisztoroké. A szerepek, a határok elmosódnak. Az alkotás, a szellem uralkodik.

Egészen a katasztrófáig, a világháborúig. Áldozatul esett nemcsak az ember és a ház, a szellem is. Az átszervezett világ, a hadigazdaság más rendet parancsolt. A Bauhaus meghamisított példájával visszaélve a rendeltetés nincstelen szolgálójává silányította, a funkció—szerkezet—forma egységének dogmatikus ketrecébe zárta az építészetet. Sematikus osztályozással elszakította egymástól az egymáshozvalót, termtett üres, szellemtelen „építőipar"-építészetet, és szerepét nem találó, magárahagyott képzőművészetet. Az átalakulás megtörtént, az eredmény kézzelfogható!

De lehet, hogy ma megint más a konstelláció. Lehet, hogy a szellem ismét lehetőséghez jut. Építészetünk új utat keres. A régebbi folytatását. Azt, amelyen Lechner, Lajta, Kós, Medgyaszay, Árkay és mások építészete Európába érkezett, útitársaként a képzőművészettel.

Juthat-e mai építészetünk Európába a képzőművészetek nélkül? Bizonyára. De nehezen lesz képes az új nyugati kihívásnak egymagában ellenállni.

Van-e mai magyar képzőművészet amely az építészetet Európába jutni segítheti? Még van. De magára hagyott és társ nélkül fennmaradni aligha képes.

Feladatunk világos! Teremtsünk ismét szintézist képzőművészet és építészet között, olyat, ami elődeink számára természetes volt. Az egymásra találás százalékban meghatározott járulék alapján, vagy megszokásból rendelt, falra akasztható „társművészeti" alkotással nem lehetséges. Az együttműködés a szellem közvetítésében csak akkor eredményes, ha az alkotás közös, a cél és a szemlélet azonos.

Európához tartozásunk feltétele a nemzetünk identitását megőrizni tudó, magas színvonalú nemzeti kultúra. A nemzeti kultúra képzőművészet nélkül nem létezhet. Mecénás hiányában a magyar képzőművészet létében fenyegetett. Létfeltételeinek biztosítására az építőművészetben való jelenlét reális lehetőség. Ez a lehetőség az organikus szemléletű építészet számára felelősség, egyben kötelesség!

20—24. oldalon Blazsek Gyöngyvér vázlatai

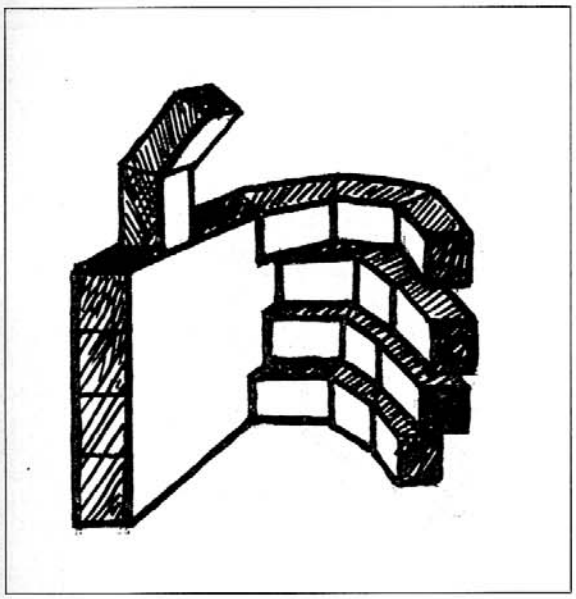

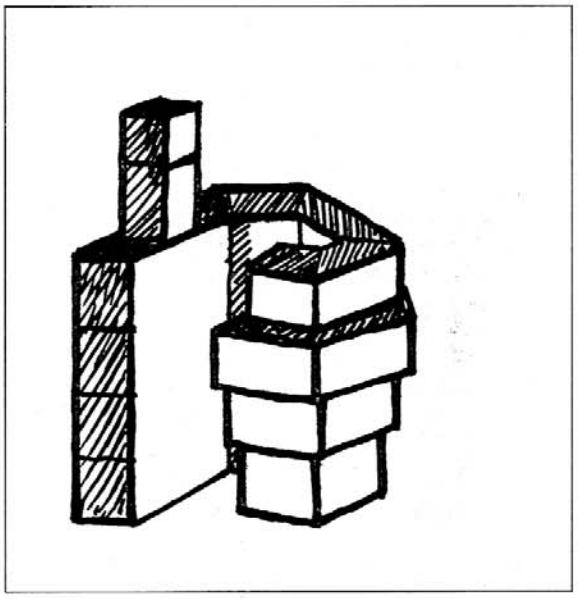

Deák Lászlóné, Blazsek Gyöngyvér

Beszélgetés önmagammal

arról, hogy művészet-e az, ami nem művészet.

Emberemlékezet óta ismerlek, és amióta az eszemet tudom, beszélgetek Veled. De így a nyilvánosság előtt még soha. Annak tudatában, hogy eszmecserénk újságban is megjelenik majd, vállalod-e, hogy válaszolsz kérdéseimre?

Ha Te kérdezni mersz, én sem leszek gyávább a válaszadásban. Bár többre tartom a bensőséges gondolatcserét a nyilvános szereplésnél. Engem zavar az a tudat, hogy valami lényegeset kellene mondanom.

Ez egy alkotó ember szájából álszerénységnek tűnik. Ti művészek szeretitek, ha foglalkoznak Veletek, meghallgatnak Benneteket. Ha nem tudsz semmit mondani, akkor ki figyel Rád?

Éppen ez az, hogy a semmiről, arról szeretek elgondolkodni. Ha képes vagyok koncentrálni arra, ami igazán lényeges és kezdem felfogni az élet tágasságát a végtelen kicsitől a végtelen nagyig, ez olyan, mint a semmi érzése.

Ne filozofáljunk, ahhoz nem értek. Arról szeretnék Veled beszélni, amit csinálsz. Te építész és belsőépítész-iparművész diplomákkal a kezedben évek óta főleg enteriőröket és bútorokat tervezel. Szerinted van-e határ a két szakma között? Mit jelent számodra az építészet, és mit értesz belsőépítészeten?

A határokat mindig valamilyen szempontból erőszakosan húzzák meg és hivatalos papírokkal, ellenőrökkel érvényesítik, bizonyítják jogos létezésüket. Énbennem nincsenek határok. Léteznek különbözőségek, úgy ahogyan az ember utazás közben folyamatában érzékeli a Föld formáit, a tájak alakulását, növények, fák, állatok, emberek változásait. Ehhez hasonlítanám azt, ahogyan az útról közelítek a ház felé, bemegyek az ajtókon át a szobáig, ahol megkeresem a helyem, leülök egy székre, kezembe veszek egy könyvet, és hogy lássak, megnyomom a lámpa gombját, vagy éppen tapsolok és fény lesz körülöttem. Nem tudom, hol kellene itt valamiféle határt húznom?

Ezek szerint számodra az épület maga csak egy valami a sorban, semmivel sem több vagy kevesebb, mint a szék, a lámpa. Ezek együtt részesei egy folyamatnak, ami az emberben általuk, velük, közöttük lejátszódik. Nem látsz mégis valami fontossági sorrendet, vagy egyéb lényeges különbséget? Olyasmire gondolok, hogy az épületek létrehozásában egy egész társadalom közreműködése szükséges. Tehát igen magasrendű közösségi tevékenység gyümölcse a ház, legyen az lakóház, iskola, üzlet, színház vagy templom. Sok pénz kell hozzá, közös elhatározás, többféle szakma együttműködése. Széleskörűen befolyásolja az emberek életét. Ehhez képest egy szék létrehozása sokkal egyszerűbb. A tévedések könnyebben kijavíthatók és hatása az emberekre kevésbé meghatározó. Mi erről a véleményed?

Ha a felelősségre gondolsz, a tervezőére, vagyis mindenkiére, aki közreműködik az utca, a ház létrehozásában, akkor nehéz válaszolni. „Rossz házat nagyobb felelőtlenség csinálni, mint rossz széket" — ez így félrevezető összehasonlítás. Semmi sem menti azokat, akik felelőtlenül „csak" rossz széket csinálnak. Egyáltalán hogyan értelmezzük az alkotó felelősségét? Erről többet kellene tudni. Vannak írott

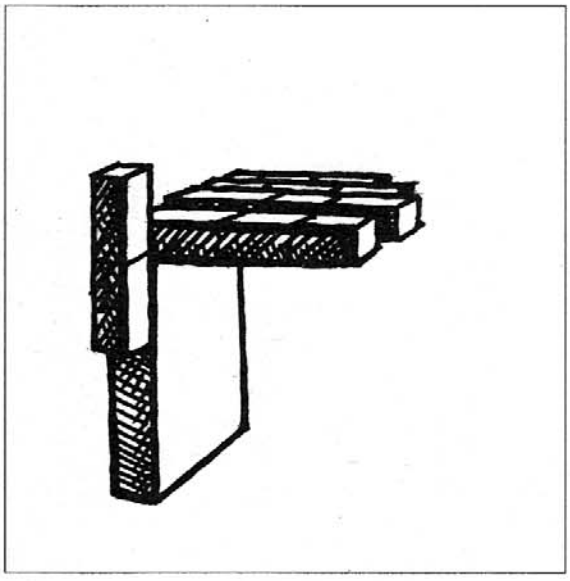

és iratlan szabályok, ezeket be kell tartani. De alapvetően hibás a nézőpontod, amikor a létrehozott objektumot, a tárgyat tekinted megfigyelésed alapjának. Az embert kellene nézned. Azt a folyamatot, melynek hatására az egyik ember elkezd tevékenykedni, hogy megoldjon valami problémát, a sajátját és másokét.

Itt meg kellene állni. Szerinted van-e az építésznek, vagy iparművésznek joga ahhoz, hogy mások pénzéből, mások munkájával a saját problémáját oldja meg?

Visszakérdezek. Van-e joga a festőnek azt festeni a vászonra amit Ő szeretne? Nem kellene-e megkérdeznie másokat is, hogy mire kíváncsiak, mit szeretnének látni?

Ne haragudj, ez igen ostoba kérdés. Összekevered a művészt a mérnökkel. A tervezőnek nincs semmije, csak a feje és a keze. Ahhoz, hogy megvalósuljon az elképzelése, megrendelő kell, aki hajlandó kifizetni a felhasznált anyagokat és munkabéreket. Annak a problémáit kell megoldani, aki fizet, nem a tervezőét. Ezzel szemben a festő azt fest amit akar, ha megvette a festéket és a vásznat hozzá. Nincs elkötelezve, csak önmagának, nem károsít meg senkit, csupán önmagát.

Ezek szerint az az ideális tervező, akinek sok pénze van. Ha nincs pénze, akkor semmi esélye arra (hacsak nem varázsló), hogy megoldja a problémáit. Egy lehetősége azért van, abban az esetben ha saját dilemmáit azonosítani tudja a megrendelőével. Ez kompromisszumokra kényszeríti Őt. Ezzel szemben a festő korlátozás nélkül cselekszik, csak a saját tehetsége szab határokat neki. Ez lenne a művész elengedhetetlen szabadság-joga? A tervező minden esetben kiszolgáló „mesterember" marad, bármilyen értékeket is hordoz magában?

Arról volt szó, hogy én kérdezek Tőled! Tudom, hogy érzékeny pontodon babrálok. Te szeretnéd látni, hogy a művészet kiterjed az emberi környezet minden porcikájára. Még nem döntötted el, hogy a képnek kell hasznosnak lennie, vagy a tárgynak művésznek?

Nem is akarom én ezt eldönteni. A művészet nem tárgyiasítható. Az valami varázslat-féle, Isten mosolya, fénynyaláb megkövülve, szivárvány, valamiféle hatalom és gyönyörűség, emberfeletti kristályszemcse rezdülése az emberben.

Ne folytasd! Túl költői kezdesz lenni. Nem tagadhatod, hogy a művészet jelenlétének megérzését konkrét, megfogható, látható, és hallható dolgok válthatják ki. Legyen az szépen formált oszlopsor, színes üvegkupola, szobor vagy kép. Szerinted mindezt átélhetjük-e egy közönséges kanál, kés vagy éppen szék láttán is?

Én átéltem, mások is beszélnek ilyesmiről, bár szégyellik. Tudom, imádkozni a templomban szokás. Nekem az ima maga a templom és az itt van bennem, és Isten nem csupán a templomban létezik. Akkor hová menjek, hogy megtaláljam? Vannak, akik sohasem indulnak el azért, hogy megkeressék és lássák azt a művészetet, amely őket boldoggá tenné. De az utcán mindenki jár, betér az épületekbe, fáradtan székre ül és mivel éhes, használja a kanalat, kést.

Azt akarod mondani, hogy a művészet nem létkérdés, ezért az emberek jól megvannak nélküle is, nem igénylik jelenlétét, hiánya nem okoz fájdalmat. Ezért raffinált módon úgy kell az útjukba tenni, hogy kényszerűen belebotoljanak?

Az emberek jól megvannak, és fogalmuk sincs arról, hogy mi hiányzik nekik, ha sohasem látták azt, aminek hiányoznia kellene. Én most a látható és tapintható művészetre gondolok, arra, hogy ennek jelenléte erőt ad. Különben miért zarándokolna annyi ember a világban? Merő kíváncsiságból keresik fel milliók a letűnt és élő kultúrák művészi objektumait?

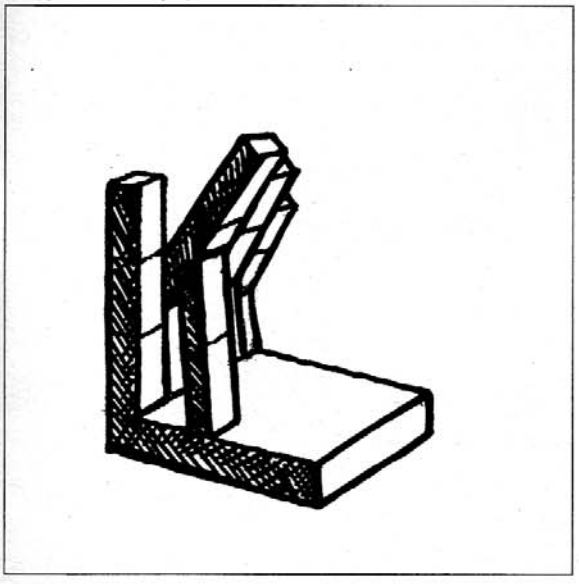

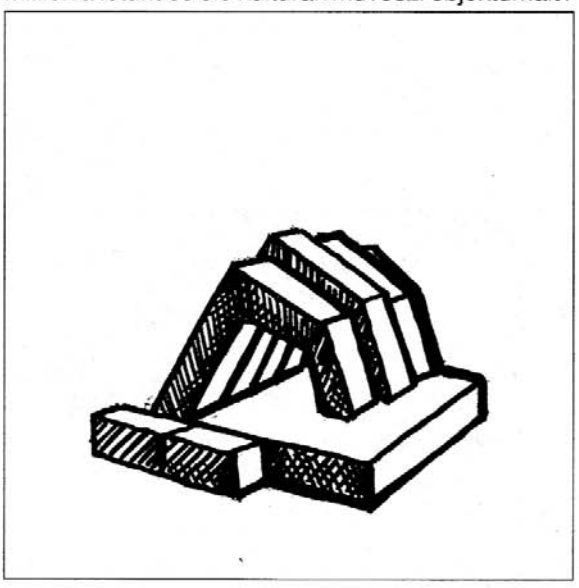

Szerintem ez egyfajta szertartás, erő és hit gyűjtése annak, aki gyakorolja.

Akkor mégis létkérdés a művészi élménnyel való találkozás, de nem mindenki számára. Amikor Te elmész a múzeumba és megnézel néhány festményt, szobrot, akkor valóban érzel magadban valami biológiai változást is?

Igen, de nem tudom elmondani, mert a vizuális élmény nem mindig fordítható szavakra, mondatokra. Szegény műkritikusoknak muszáj leírniuk, és néha szörnyű zöldségeket találnak ki, melyekkel elrémísztik az egyszerű embereket, akik nem éreznek hasonlókat, ezért szényenkeznek és elkerülik a kiállításokat.

Azt gondoltam, hogy a beszélgetésünk során világosabban fogok látni, de Te bizonytalanná tetted bennem a művészet határait. Elképzelhetőnek tartod, hogy ugyanolyan elviselhetetlen éhségérzet keletkezzen bennünk a művészet iránt, mint a kenyér hiánya esetében?

Igen. És még azt sem tudom van-e valami különbség a két éhségérzet között, mármint a létszükséglet szempontjából. Az élet feltétele a mozgás, a környezettel való állandó kapcsolat, érzékeny reagálás. Ha mindez nincs, bekövetkezik a pusztulás, a sejtek halála. A művészet jelenléte mozgásban tartja az ember érzéseit, bökdösi a lelkét és e folyamatok valahol mégiscsak a sejtjeiben játszódnak le. Igenis hatással van ránk minden forma, szín, tér, fény és egyéb jelenség. Környezetünk minden objektuma felbontható ezekre a vizuális alapelemekre. Bármit mondunk szavakkal, hogy ez egy unalmas hosszú utca, ez félelmetes vagy kedves ház, az meg virágos kert, magát a látványt csak körvonalazzuk, az élményünk ennél sokkal bonyolultabb.

Kezdelek érteni. A művészi erő, vagy annak hiánya rajtunk keresztül benne van a környezetünkben. Tehát létezik a város utcáinak rendjében, a házak tömegében, a tárgyak formájában. Illetve létezése délibábhoz hasonló, bennünk keletkező jelenség.

Csak majdnem jó az, amit mondtál. Valóban a bennünk lévő érzékenység nélkül a művészet jelenléte nem lenne tapasztalható. Legalábbis számunkra, emberek számára nem. Mégsem merném azt állítani, hogy minden rajtunk kívüleső és általunk létrehozott objektumban felfedezhető lenne a művészi hatás feltétele. A legnehezebb elviselni azt, hogy járom a város utcáit, nézem házait, kerítéseit, kirakatait, a tárgyakat és nem érzek semmit irántuk, olyan mintha halottak lennének. Elviselhetetlen hiányérzetem támad és hogy bele ne pusztuljak, betérek egy csendes szobába, ahol körülvesznek Greco festményei.

Pesszimista vagy, és ennek magad vagy az oka. Miért keresed a hétköznapi környezetedben is a művészi alkotásokra jellemző hatásokat? Vannak dolgok, melyeknek használati funkciójuk a fontos és nem lehet tőlük többet követelni. Szeretnélek meggyőzni arról, hogy a használati tárgyak és a művészi objektumok közötti határok összemosása nagyon veszélyes, mert kellő tudás és jó érzék hiányában az értékes és silány dolgok teljesen összekeverednek, és elszabadul a pokol. Egyébként amikor használati tárgyat tervezel — legyen az ház, bútor vagy bármi más — akkor elsősorban környezeted igényeihez kell igazodnod, és úgy tisztességes, ha háttérbe szorítod művészi szabadságod önkifejező gesztusait.

Nem fogadhatom el kishitű, áltisztességes tanácsodat. Nem fogom végignézni magam körül a hozzád hasonló „lelkiismereti görcsbe" rándultak által elkövetett pusztítást. Tudom, hogy szabad, sőt létszükséglet olyan környezetet csinálni ami használható ugyan, de sugároz valamit, amiből az érzés és lélek is táplálkozik. Hogyan és milyen eszközökkel lehet és kell a mindennapi kenyérbe belésütni a halhatatlan szellemet, arról egy más alkalommal beszélgethetünk.

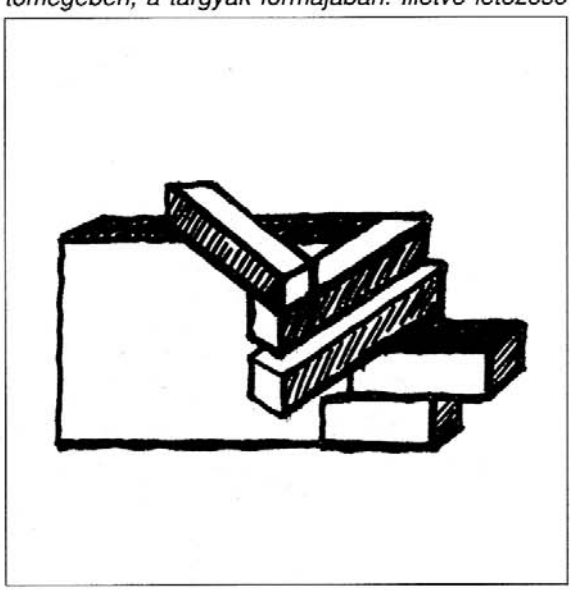

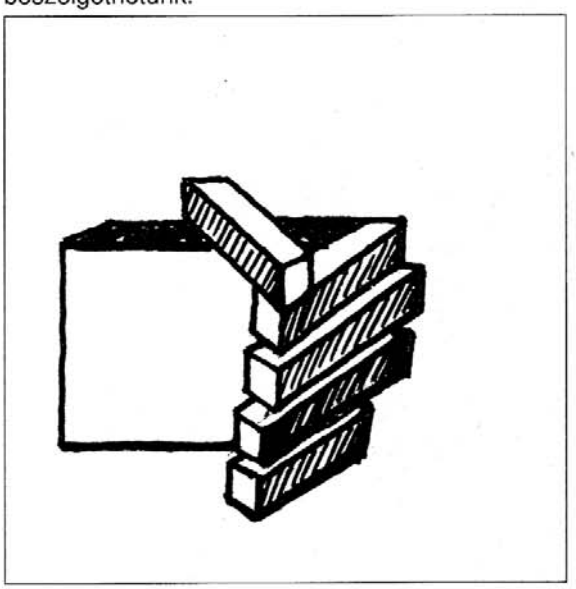

Deák Klára

Képrestaurálás a szombathelyi székesegyházban

Közel harminc év resraurátori gyakorlat után az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársaként megtisztelő feladatok hárultak rám. Eddigi munkám határait átlépve nagyobb egységek restaurálására kell vállalkoznom. Így lettem restaurátor-tervezője a szombathelyi székesegyház interrieur-jének is.

1945. március 4-én háromnegyed egykor mindaz az érték, szellemi magasság, nemzeti kincs, mely a 18. sz. végén Szily püspök kezdeményezésére, Heffele Menyhért és F. Maulbertsch közös művészetéből felemelkedett, elpusztult.

A háború utáni életmentő helyreállítás eszköz, idő, pénz híjján csak egyre figyelhetett: az épület újra használható legyen, ami menthető megmaradjon és ne pusztuljon tovább.

1988-ban az új megyéspüspök, Konkoly István első dolga volt a XVIII. századi nagy életmű csúcsát, a székesegyházat gondjaiba venni.

A restaurátor munkája *nem elméleti,* nem kíván sem az építészettörténet, sem a művészettörténet, sem a történelem területeire kalandozni. Mégis mielőtt az eredeti mű újra felidézésére kísérletet tennénk, fel kellett idézni ép állapotának képét, azt a vizuális szövetet, melyet falak, terek, fények, formák, színek összhangja alkotott. Hiszen a rekonstrukció kérdése nem teoretikus és nem ikonográfiai, nem művészettörténeti, hanem *művészi kérdés.*

Milyen elemekből állt össze Szily—Heffele—Maulbertsch vizuális rózsafűzére:

Alaptónusát a rózsás-vörös márványozás határozta meg. Az oszlopok, pillérek vörös, az oldalfalak rózsaszínűek voltak, míg a körbefutó párkány ugyancsak vörössel zárta koszorúba a felette nyíló mennyezet festményeket. A klasszicizáló formaelemeket ez a meleg tűz-szín oldja, hogy felettük a festmények rózsaszín tónusai olvadjanak fénybe a kupolák tetején.

A szürke felületek fényfoltjain tört rózsaszínje uralkodott, míg a középső égre nyíló felhős, fényes, selymes felületre a sárgás rózsaszín volt jellemző. A templom kereszthajóiban, a hevedereken, a kisebb donga-boltozatokon rózsaszín, zöld kazettás díszítések kísérték a 3 főmotívumra épített (2 kupola, hajó donga) mennyezetkompozíciót.

Mintegy ellenpontként, a heffelei nyugodt, klaszszikus foglalat kihangsúlyozására szolgálnak Prokop gyönyörű klasszicista stukkó szobrai. Ezek a pontos, foltszerű fehér jelenések emelik ki egyaránt a vörös-rózsaszín geometrikus nyugalmú épületszerkezetet és a rózsás tónusokban fénylő festményeket.

A fehér, tompa stukkó, a fényes műmárvány és a ragyogó arany alkotják az emberi mozgás, a liturgia terét, azért, hogy ami ezen felül fény és lebegés a festményekben nyíljon az égre. Ebben az alsó, mondjuk emberi miliőben tompa sötét csillogásukkal a misztikus térbe nyitják a falakat az oltárképek. Az oltárképeken a klaszszikus, mégis misztikus jelenés a lényeg. Így találkozik a liturgikus térben szobor és kép közös gondolatban.

A rekonstrukció lehetőségére 3 irányt látok és ennek magyarázatát hadd közelítsem tagadásokkal.

Semmilyen körülmények között sem maradhat így a

Molnár Sándor: freskótanulmányok

székesegyház. Ez az állapot a bombázás óta eltelt éveket fejezi ki. Szomorú vizuális igénytelenség, a szomorú szellemi igénytelenség éveiből. Meg kell kísérelni egy olyan rekonstrukciót, mely nemcsak az épülethez, megalkotóihoz, henem felnőtt európaiságunkhoz is méltó.

Ugyancsak méltatlan volna, ezért nem szabad itt egyszerű épületszínezésre gondolni. Végül is csak a kispolgár hatalmi álmai szorították le a magyar közízlést a kombinált szobák színvonalára.

Nem javaslok semmilyen szélsőségesen didaktikus megoldást sem. Tévedés azt hinni, hogy az ilyen etikusnak vélt megkülönböztetett felületekkel játszadozó restaurátori megoldások csak a Velencei Charta szellemét tükrözik. Modern műalkotások ezek is, jól-rosszul sikerült vizuális jelek, amelyek leginkább tervezőjük mondanivalóját fejezik ki: Tehát ne meszeljünk fehérre az eredeti körül, és ne hangsúlyozzuk a pusztulást.

Természetes, hogy ilyen bevezető után az első javaslat az egyértelmű.

1.

Kortárs művésznek kell lennie az újraalkotónak, Maulbertsch méretű festőt kell keresnünk, aki újraalkotja a kihunyt rózsaszínű fényt. Semmilyen körülmények között sem szabad itt arra gondolni, hogy a Maulbertsch—Winterhalder képeket kell visszafesteni, még csak törekedni sem szabad ilyen naturalista és egyben dilettáns megoldásra. Álljon itt, néhány név és reprodukció olyan festőktől, akik közel állnak a Maulbertsch—Winterhalder barokk, tüzet idéző formai gondolkodásához: A magyar Molnár Sándor, a francia Gerard Garouste vagy a magyar—francia Csernus Tibor. Bár az utóbbit eklektikus garavagesk formakezelése inkább a hiányzó oltárképek megalkotójává tehetné.

Meg kell mondjam, bár meggyőződésem, hogy ez az első javaslat szellemileg a legemelkedettebb és így a legjogosabb, társadalmilag kivihetetlennek tartom és gyakorlatilag óhatatlanul a legrosszabb megoldásokhoz vezetne. Így ehelyett a továbbiakban két további kompromisszumot javaslok.

2.

A rendelkezésünkre álló képzőművészeti emlékek, ezek megmaradt dokumentációja talán elégséges a rekonstrukció restaurátori megközelítéséhez.

A) Javaslatom szerint téglaporral színezett mész—folyamihomok-vakolatra rajzoljuk fel a volt kompozíciók rajzát, kevés lazurozott tónussal és mésszel felhordott fényekkel. A rajz színe inkább barna, esetleg melegfekete lenne.

B) Emeljük ki a kupolakép középső képi kompozícióját és tegyük stukkó keretbe. A stukkó legyen fehér, mint a Prokop szobrok, elég magas, és osztatlan. Az így kimaradt csegelyekben sgrafittó technikával dolgozzunk. Ebben az esetben megoldást találunk a templom egyéb felületein, hevedereken, kisebb íveken és dongamennyezeteken volt kazettás, füzéres motívumok rekonstrukciós technikájára is.

3.

Harmadik javaslatunk igénytelenebb és a kevésbé merészek számára is járható út:

Elhagyhatjuk a kompozíció rajzos megjelenítését és csak a sgrafittó + színes vakolatmezők osztását tartsuk meg. Úgy kell ritmusban és foltban gondolkodni, hogy a téri játék kifejező maradjon barokk, azaz Maulbertschi értelemben.

Mindhárom esetben olyan kvalitásos felületképzést hozunk létre, mely mellett a fényes, restaurált műmárvány nyugodtan újra megjelenhet. Helyes megoldás a teljes volt felület újra márványozása.

Minden egykor faragott és aranyozott elemet: oszlopfőt, rozettát, bimbót újra kell faragtatni fából és aranyoztatni az eredeti laparanyozás technikájával. Inkább keveset, de a legjobb mércével! A gondolattól idegen minden, ami igénytelen és ne is legyünk többé igénytelenek!

Deák Klára: seccotanulmány

Csernus Tibor: Ábrahám és Izsák

Kistelegdi István

Pártázatok

„Emlékeink, évszázados harcok s a török pusztítás tarlóján sarjadt gyenge virágok, javarészt nem vetekedhetnek terjedelem és pompa tekintetében a hatalmas Nyugat kastélyaival, de hatásuk harmóniája, művészi felfogásuk emelkedettsége nem áll azok mögött. Mi nem dicsekedhetünk a „roi soleil" pompázatos uralmának minden fényt és művészetet magához vonzó szerencséjével — hisz a királyi udvar fénye Bécset világította meg —, a török hódoltság után nem volt nemzeti hagyományokon nevelkedett művészgárdánk, irányító központunk, nagystílű mecénásunk, mégis egymásután nőnek ki főuraink kastélyai a puszta, sokszor vad, műveletlen földből, hogy a tudományok, a művészetek, az irodalom és a békés, magas színvonalú társadalom bástyáivá legyenek.

A szebb életnek ezek az oázisai ritkán keveredtek a politika zűrzavarába, történelmünk is csak elvétve emlékezik meg róluk: de belőlük nőttek ki képtáraink és múzeumi gyűjteményeink, belőlük indult útra országunk legtöbb kultúrintézménye és a dolgos Magyarország annyi nagysága.

Egy kor és egy társadalmi osztály kulturális emelkedettségét, igényeit és viszonyait, egész jellemét és valamennyi életmegnyilvánulását leghívebben tükrözi vissza az a hajlék, melyet magának lakásul épít."

„A főúri kastályok megépítésében mindenkor nagyobb szerep jutott a kiváló szakképzettségű, jelentős művészi fokon álló, s a stílusok legújabb változataiban otthonos építőművészeknek, mint a városi és falusi polgári építkezéseknél, melyek inkább a helyi mesterek kezéből kerültek ki. Míg amazok, mint nagyszerű példák hatnak, emezeket viszont a helyi és nemzeti szellem megtestesüléseinek tekinthetjük."

„Mégis feltűnik, hogy a XVII. században és a XVIII. század elején létesült, vagy átalakított kastélyoknál még mindig mennyire általános az előző korokban dívó közel négyzetes udvar köré épült, vagy zárt tömbalakú épület, négy sarkán többé-kevésbé kialakított tornyokkal: Acsa, Alsósztregova, Aranyosmedgyes, Bercel, Brunoc, Cserhátsurány."

Az árkád, tornác, az íves vagy egyenes formálású oldalfolyosók zónája átmenetet biztosít a külső természeti környezet és a belső épített környezet között — tehát igen fontos része, eleme egy épületben zajló életnek. A kastélyok, udvarházak történeti és térbeli fejlődése fokozatos kitárulkozást mutat a természet felé.

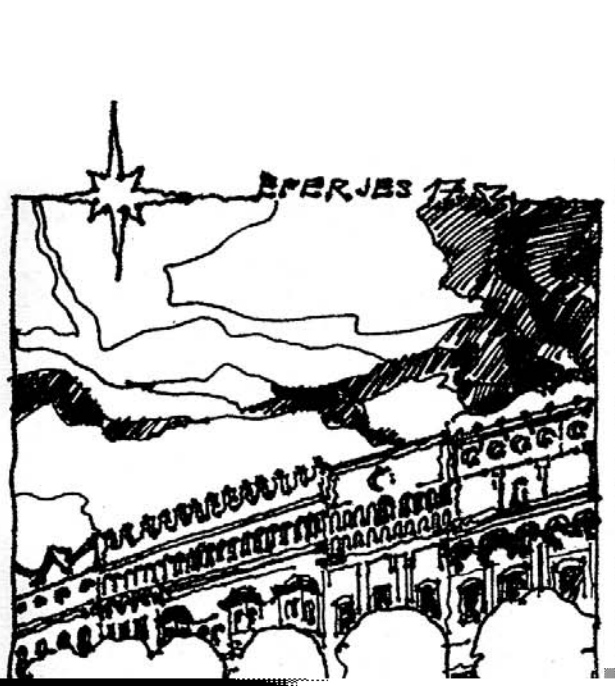

szói előadásokat, vitákat, javaslatokat a mai magyar valósággal szembesíteni. Majd két emberöltővel Szárszó után, a romokon, a csőd szélén álló mezőgazdaság láttán talán eldönthető végre, hogy kiknek volt igazuk, s hogy kell-e nekünk harmadik út, s annak végén a már kínban keservben amúgy is épülő Kertmagyarország.

Az 1958-as irányelvek eredményességének igazolására még néhány adat, az elmúlt évek kiszivárgott statisztikai tényeire hivatkozva. A magyar hadseregben sor alá került ifjak 30%-a testi bajai, hibái okán alkalmatlan a szolgálatra, a megmaradt 70 főből 30% analfabéta, félanalfabéta, legfeljebb ha szótagolva olvas, akkor sem érti. Így 100 fiatal férfi közül legfeljebb 49-ről mondható el, hogy szellemileg és fizikailag egyaránt megfelel a fegyveres szolgálatra. Így néz ki az „ép testben ép lélek". Vessünk egy pillantást az értelemre is! 19 európai ország versenyében a 18. helyen állunk, amikor a kérdés az volt, ki mennyit tud nemzeti kultúrájáról? És most idézzünk: „... gondot kell fordítanunk arra, hogy lehetőleg minél több népet ismerjünk el és vegyünk számításba. Ha még valahol találhatók kisebb néptöredékek, azokat is ... az a legfőbb érdekünk, hogy ... lakosságot ne egy, hanem lehetőleg mennél több részre és töredékre daraboljuk. De magukon e népcsoportokon belül sem az az érdekünk, hogy elvezessük őket az egységhez és nagysághoz, s netán fokozatosan felébressszük nemzeti öntudatukat és nemzeti kultúrájukat, hanem, hogy számtalan apró szilánkká és részecskévé oszlassuk őket... ebből a kotyvalékból ki kell halásznunk... értékes elemeket, ezeket át kell szállítanunk ...be, és ott asszimilálnunk... Mindeme problémák megoldásának elvi kérdése az iskolakérdés és ezzel egyetemben az ifjúság megrostálása és kiszűrése... nem létezhet a négyosztályos elemi iskolánál magasabb iskola. Ennek az elemi iskolának célja csakis a következő: egyszerű számolás legfeljebb 500-ig, a név leírása, annak megtanítása, hogy... engedelmeskedni, becsületesnek, szorgalmasnak és rendesnek lenni — isteni parancs. Az olvasás megtanítását nem tartom szükségesnek."

(Heinrich Himmler)

Az idézet különös megvilágítást nyer az 1958-as irányelvek fényében.

Kertmagyarország? Klebelsberg Kuno 5000 tanyai iskoláját többnyire lerombolták vagy bezárták. Az iskolák 5000 tanítónak adtak kenyeret, családjuknak fedelet. 150-200 ezer gyermek tanult a tantermekben. Ma a tantermek és tornatermek tízezrei hiányoznak.

Van-e remény? Lehet. A pusztaságok ismét benépesülhetnek farmokkal—tanyákkal, ezek megtervezése a jövő építészeinek a legnemesebb feladata.

Leltár holtakról, élőkről, területről

„Túltekintve végül a hazai tájakon, a háborús vérveszteség méretei akkor látszanak igazán, ha azokat Európa népeinek veszteségeivel vetjük össze. Akár a halottak számát, akár a népességhez mért részarányukat tekintjük is, Európa államai között Magyarország az áldozathozók „élmezőnybe" tartozik. Sorrendben a Szovjetunió (20 millió), Németország (10 millió), Lengyelország (6 millió) és Jugoszlávia (1,7 millió) után következik, kevés híján megközelítve a velünk akkor azonos lélekszámú utóbbi országot. Ha pedig a veszteségnek a népességhez mért százalékos arányát nézzük, Lengyelország kiugróan magas hányadát kivéve, a háborús Magyarország emberveszteségé csaknem azonos fokúnak mondható az előbb említett országokéval. Megdöbbentően „előkelő helyezésünk" adatait látva még inkább szembeötlő az a vétkes mulasztás, amely idestova közel négy évtizede terheli lelkiismeretünket, terheli a tudományt, a tanítást és a közművelődést. Háborús veszteségeink döntő hányadát ugyanis évtizedeken át egyszerűen meg sem említettük."

(Für Lajos: Mennyi a sok sírkereszt? Püski, New York, 1987)

Nagyon kevés nemzet története alakult úgy, hogy minden harmadik tagja a határon kívül él. Köztudott, hogy a magyarországi tíz és fél millió ember mellett legtöbb magyar a szomszédos országokban él. Jugoszláviában 650 000, a Szovjetunióban 200000, Csehszlovákiában 650—700000, Romániában kétmillió a számuk. Így áll végül össze az a 3,5 milliós szám, amelyet oly sokszor említünk e téma kapcsán.

A nyugati magyarság számát 1,5 millióra szokták tenni. A különböző népszámlálások, statisztikák, becslések alapján ekképpen fest (1000 főben) a nyugati magyarság területi megoszlása:

Egyesült Államok 730; Izrael 220; Kanada 140; Ausztria 70; Brazília 70; Ausztrália 50; NSZK 50; Franciaország 35; Svédország 16; Nagy-Britannia 10; Olaszország 10; Svájc 10; Belgium 10; Hollandia 5; egyéb nyugat-európai országok 10; Argentína 10; Uruguay 5; egyéb dél-amerikai országok 10; Dél-afrikai Köztársaság 5.

Hogyan, mikor került ez a rengeteg ember a határon túlra? Erre a kérdésre nem lehet egyetlen mondattal válaszolni, hiszen a legelnagyoltabb számítás szerint is négy emigrációs hullám különböztethető meg századunkban. Az első 1880-tól

Kölcsey 200
1790—1990

1. Magyarország hegyei 1918 előtt

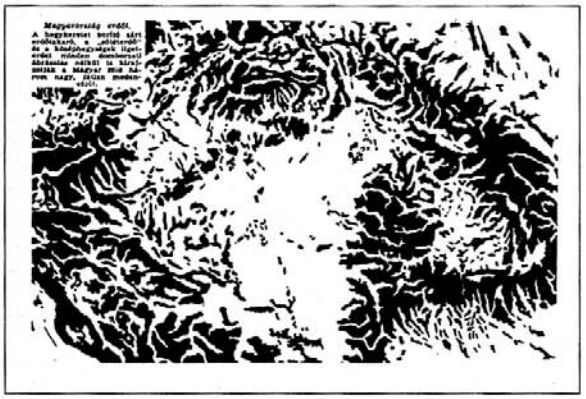

2. Magyarország erdői 1918 előtt

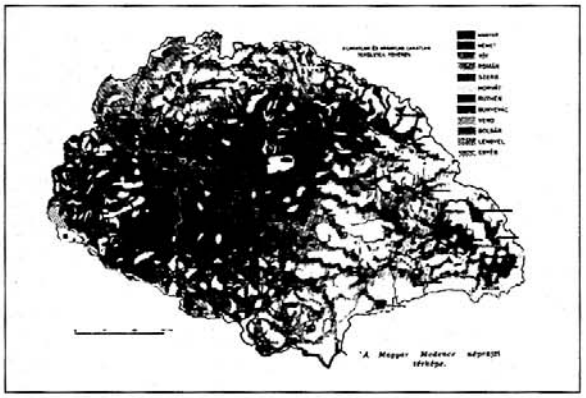

3. Magyarország lakossága 1918 előtt

HYMNUS,

a' Magyar nép' viszontagsa mérsékléséhez.

Cseke. Januar. 22d.

1823.

Isten, áldd-meg a' Magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors a' kit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbünhődte már a' nép
A' multat 's jövendőt!

Őseinket felhozád
Karpat' szent bércaére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
'S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád' hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kunság' mezejin
Ért kalászt lengettél,
Tokaj' szőlővesszejin
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk' gyakran plántálád
Vad Török' sáncára,
'S nyögte Mátyás' búa hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
'S elnyújtád villámidat
Dürgő fellegedben,
Most rabló Mungol' nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd Töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

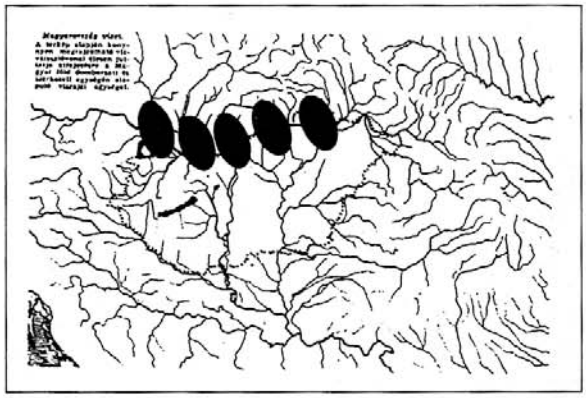

4. Magyarlakta területeket érintő szlovákiai atomerőművek

Hányszor sengett ajkain
Ozman' vad népének
Vert hadunk' csonthalmain
Győzedelmi ének?
Hányszor támadt tennsád
Szép hazám kebledre,
'S lettél magzatod miatt
Magzatod' hamvedre?

Bújt az üldözött 's felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett 's nem lelé
Honját a' házában.
Bércére hág és völgybe száll,
Bú 's kétség mellette,
Vérözön lábainál,
'S lángtenger fölette.

Vár állott, most kőhalom.
Kedv 's öröm röpkedtek,
Halálhörgés, sóhajom
Zajlik már helyettek.
'S ah szabadság nem virúl
A' holtnak véréből,
Kínzó rabság' könye hull
Árvánk' hű szemétől!

Szánd meg Isten a' Magyart
Kit vészek hányjanak,
Nyujts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors a' kit régen tép
Hozz rá víg esztendőt,
Megbünhödte már e' nép
A' múltat 's jövendőt!

Trianon 70
1920—1990

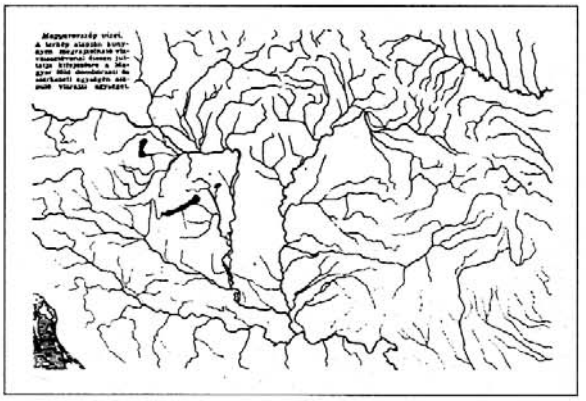

5. Magyarország vizei 1918 előtt

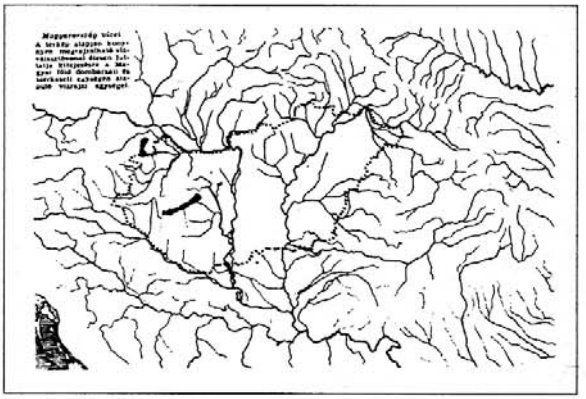

6. Magyarország Trianonban kijelölt irracionális határai

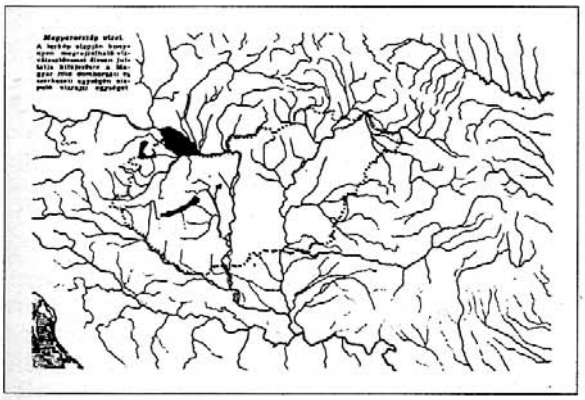

7. Csallóköz víz alatt egy esetleges bősi gátszakadás után

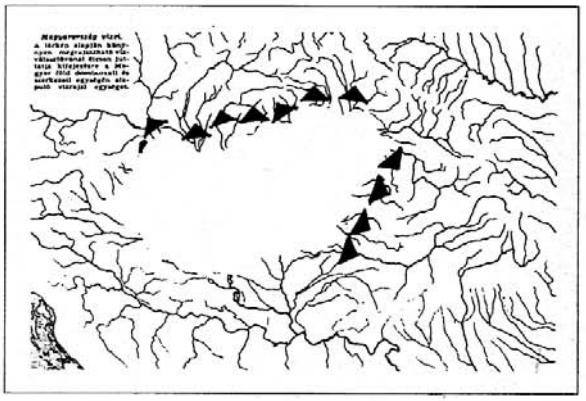

8. Víztározók a határokon kívül és hatásuk a határokon belül

1913-ig tartott, és az embereket az éhség, illetve a föld és a jobb élet iránti vágy hajtotta ki — a legtöbb esetben Amerika felé.

A második hullám — szemben a kivándorlás első, gazdasági indíttatású szakaszával — alapvetően politikai töltésű. Az átívelő korszak széles, 1919—1949-ig tart és meglehetősen sokrétűek a kivándorlásra késztető okok.

1919 és 1945 között Magyarországot 360000-en hagyták el, de ez az adat nem tartalmazza a szomszédos államokból kiment magyarokat. Az ő pontos számukat nem ismerjük, csak becslésre hagyatkozhatunk: őket is beszámítva mintegy 550000 magyar anyanyelvű hagyta el a szülőföldjét. Egyébként ezt a vegyes emigrációs hullámot zárja le az 1947—49-es, elsődlegesen politikai töltetű kivándorlás. A koalíciós és az ellenzéki pártok vezetői, tagjai távoztak ekkor, közöttük számos olyan, aki részt vett az ellenállásban, az ország újjáépítésében is.

A harmadik nagy kivándorlási hullám az 56-osoké. Ekkor 200000 ember hagyta el az országot, köztük 50000 18 éven aluli fiatal, és 10000 gyerek, Nagy volt az útrakelők között az értelmiségiek és a szakmunkások aránya: az utóbbiak száma 40000-et tett ki. Egy amerikai kongresszusi jelentés később meg is állapította, hogy „ilyen jó minőségű emigráció a történelem folyamán korábban soha nem érkezett az USA-ba". Az 56-osok közül egyébként a későbbiek során minden negyedik visszatért szülőföldjére — a többiek gyökeret vertek az új hazában.

Végezetül nem hagyható figyelmen kívül a legújabb, a mába vezető hullám. Az elmúlt három és fél évtizedben is igen sokan fogtak vándorbotot. Az eltávozás szórványos, de állandó, és amikor itthon rosszabbra fordul a helyzet, akkor emelkedő tendenciát mutat. A politikai motiváció többnyire elhanyagolható: gazdasági okok, egzisztenciális és családi problémák, a szakmai érvényesülés jobb lehetősége, valamint a kalandvágy a távozásra késztető tényező. Mintegy 100000 ember hagyta el az országot ebben az időszakban.

(Részletek a Magyarok Világszövetsége adatai alapján készített jelentésből. Magyar Hírek.)

Magyarországból 93073 km²-t (28,6%) hagyott meg a trianoni béke, ezen a területen 1930-ban 8 688 319 ember élt. Az ország területéből 232338 km²-t (71,4%) szakítottak el, s ezzel több mint 13 millió ember került a szomszédos országokhoz.

Olaszország kapott	50000 embert és	21 km²-t
Lengyelország kapott	24000 embert és	589 km²-t
Ausztria kapott	300000 embert és	3972 km²-t
Csehszlovákia kapott	3 500 000 embert és	61 578 km²-t
Jugoszlávia kapott	4 200 000 embert és	63 085 km²-t
Románia kapott	5 300 000 embert és	103 093 km²-t
Összesen:	13 374 000 ember és	232 338 km².

Kevésbé ismert, hogy a II. világháborút követő párizsi békében az ország újabb területet veszített, a „pozsonyi hídfő" addig megmaradt darabja 3 faluval és kb. 75 km² területtel Csehszlovákiához került, így lett Magyarország területe 93000 km².

(Dr. Palotás Zoltán: A trianoni határok, Interedition, Budapest, 1990.)

„A pozsonyi hídfőnek érdekes története van. Pozsonyt simán, minden ellenvetés vagy vita nélkül megkapta Csehszlovákia, annak ellenére, hogy 1910-ben népességének alig 1/7-e volt szlovák és még csak szlovák neve sem volt (Prespurknak hívták a német Pressburg után). A csehszlovákok ezután a Duna túlsó partján fekvő Pozsonyligetfalura — mint elővárosra — is benyújtották igényüket, de az alig 3000 lelket számláló, 1910-ben még 2/3 részben német falut nem kapták meg, mert a nagyhatalmak Ausztriának szánták, mint Burgenland részét. A csehek nagy fontosságot tulajdonítottak Ligetfalunak és Masaryk elnök a Csallóközt kínálta érte cserébe az őt meglátogató Smuts tábornoknak. Itt Benes közbelépett és „hihetetlen bőbeszédűséggel" elérte, hogy Csehszlovákiához csatolják ezt a hídfőt és megtarthatták Csallóközt is.

A csehszlovákok később is elővették azt az érvet, hogy Pozsonynak, Szlovákia fővárosának dél felé is környékre, „hinterlandra" van szüksége; itt ti. 1919-ben csak Ligetfalut kapták meg. A második világháború után, 1946-ban a párizsi békekonferencián a csehszlovák delegáció azzal a követeléssel állt elő, hogy Pozsonytól délre 5 községet csatoljanak Csehszlovákiához (minden ellenszolgáltatás nélkül). Az indok valóban Pozsony környékének kiszélesítése volt, továbbá az, hogy ez az öt község népessége „nem magyar eredetű". (Valóban, az őslakosság kettőnél német, háromnál horvát volt, de a németeket időközben kitelepítették.) A békekonferencia három községet Csehszlovákiának ítélt, kettőt Magyarországnál hagyott. A három elcsatolt község: Oroszvár (Frigyes főherceg kastélyával), Dunacsún és Horvátjárfalu.

Vajon igaz-e, hogy a pozsonyi hídfő valódi jelentősége a „városkörnyék" kiterjesztése? Szerintem inkább a Dunára kell gondolni: Az 1947-es határmódosítás folytán a Duna itt 22 km hosszúságban mindkét partján csehszlovák felségterületen folyik. Tehát Csehszlovákia itt óriási helyzeti előnyhöz ju-

tott Magyarországgal szemben, a Duna vízierejének kihasználását illetően.

Összefoglalva, a magyar—csehszlovák határ számunkra legerőszakoltabb, legfájdalmasabb szakasza a Duna-határ, amely 40—60 km mélyen vág bele a zárt magyar nyelvterületbe. Ez az a trianoni határszakasz, ahol egy tömbben a legtöbb elszakított magyar él, még ma is, közvetlen összefüggésben a nagy magyar nyelvterülettel és amely a legközelebb fekszik az ország közepéhez.

A néprajztudósok szerint a Csallóköz a magyarságnak talán a legősibb szállásterülete és a történelem folyamán egyik legháborítatlanabbul fennmaradt népiségű része — de hasonlóan ősi település a többi magyarlakta vidék is, a Zobor-vidéktől Ugocsáig..."

(Dr. Palotás Zoltán: i. m.)

Megnyílt a lehetőség a pozsonyi szabadkikötő kiépítésére a pozsonyi háromszög elcsatolásával. A csepeli szabadkikötő elveszítette eddigi jelentőségét és az azzal járó gazdasági előnyöket. Magyar közreműködéssel elkészült a bősi erőműhöz és a pozsonyi kikötőhöz kapcsolódó dunakiliti víztározó. Osztrák vállalkozók, majd 4 milliárd schiling kárt okozva, megépítették a nagymarosi körgátat, s most perlik a megkárosítottat, a magyar államot. A magyar határ előtt, részint az atomerőművek, másrészt az ipari üzemek számára szükséges víz biztosítására víztározók épülnek a befelé igyekvő folyókra a Vágtól a Marosig, körben. Magyarországra szennyezett csurgalékvíz érkezik. De térjünk vissza Csallóközre!

Az árvízzel, szökőárral fenyegető bősi csatorna — a terepszint fölött épül, vízszintje a települések templomtornyaival (!) kerül majd azonos magasságba, — ott húzódik, ahol a magyarság máig legnagyobb tömbje él! „Az egykori Pozsony és Komárom megye területén több mint 200 magyar többségű helység fekszik, javarészt a Csallóközben, ahol a határukat körülölelő Dunaágak a honfoglalással egyidős települések népét a török pusztításoktól is megvédték, így máig a magyarság egyik etnikailag legérintetlenebb ágának tekinthetők" (Dávid Zoltán). Ezt a magyar népességet a bősi erőmű üzembe helyezése után egy váratlan gátszakadás, üzemzavar vagy szabotázs teljes pusztulással fenyegeti. Gondatlan veszélyeztetés vagy jóval több annál? Lehet-e népirtás fenyegetettségében élni? Képezheti-e ez egyáltalán vita tárgyát? És még meddig? De menjünk tovább határaink mentén — a leállított, épülő és tervezett atomerőművek mind a magyarlakta területek sávjában települnek... A felhők és vizek nem ismernek vonalzóval esztelenül húzott határokat. Mikor ismerjük fel végre, legalább mi „a Kárpát medence legnagyobb nemzetisége", hogy másokat is figyelmeztetnünk kell e közös hazában betöltendő felelősségre.

Emlékmű

(Csete György összeállítása)

„Mária szájában bölcső ring majd
ott a magasban lesz a hazánk,
hóesés-függöny mögött a tűzhely
a dögcédulát dobd ki nyakadból
de tartsd meg a fegyvert..."
(Nagy László: Hószakadás a szívre)

1938. Felvidék visszacsatolása.
1939. Kárpátalja visszavétele.
1940. Észak-Erdély visszatér.
1941. Délvidék visszafoglalása.

1941. június 22. Németország, Románia, Szlovákia és Finnország megtámadják a Szovjetuniót, Magyarország néhány nappal később, a kassai provokáció után csatlakozik a támadókhoz.

1942. december 24-én, Szentestén, fiaim nagybátyja, Szabó Aurél tüzér zászlós az orosz frontra indul. A fénykép ugyanabban az évben készül, a zászlóst menyasszonyával, Nemes Erdős Gittával ábrázolja. A mentén két érem látható, melyeket az erdélyi és délvidéki bevonulás után osztottak ki.

1943. január. A második magyar hadsereg pusztulása. Szabó Aurél talán Voronyezs alatt fogságba esik, vélhetően fogolytáborba kerül. Többé azonban nem tér haza. Eltűnt.

A Minisztertanács Tanácsi Hivatala irányelve és tájékoztatója

A Hazafias Népfront Országos Tanácsának Titkársága és a Minisztertanács Tanácsi Hivatala 7001/1985. (TK. 2.) HNF-MT TH számú

együttes irányelve

a háború, a fasizmus áldozatainak emlékműveiről

Hazánk felszabadításában, a fasizmus elleni harcban elesettek mellett több százezer azoknak a száma, akik a háborúban a fajüldözés, az erőszak, a fasiszta Németországot kiszolgáló magyar hadvezetés, a háborús események ártatlan áldozataiként vesztették életüket.

Indokolt társadalmi igény a háború, a fasizmus áldozatai emlékének megörökítése. Az a cél, hogy az áldozatok emlékét hozzátartozóik a történelmi helyzethez illő módon őrizhessék meg. Ennek érdekében az illetékes miniszterekkel, az országos hatáskörű szervek vezetőivel egyetértésben az alábbi együttes irányelvet adjuk ki:

1. Községek, városok közterületén, a tanácsok vagy az egyházak által fenntartott temetők területén emlékmű, emléktábla, emlékoszlop (a továbbiakban emlékmű) helyezhető el azok tiszteletére, akik ártatlanul váltak a háború, a fasizmus áldozataivá. Az emlékmű felirata; „A háború, a fasizmus áldozatai 1939—1945."

2. Községi temetőben elhelyezett emlékművön az áldozatok neve is feltüntethető. Az ilyen emlékművön sem lehet feltüntetni annak a nevét, akinek az emlékművön való megörökítése az egykori adatok vagy a helyi ismeretek szerint az ártatlan áldozatok emlékét sértené.

3. Az emlékmű felállításának engedélyezése során a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982. (XII. 29.) MT. számú rendelet, a közterülethasználat engedélyezésével kapcsolatos eljárásról szóló 22/1970. (XI. 18.) ÉVM—KPM számú együttes rendelet, a temetőkről és temetkezési tevékenységről szóló 7/1983. (V. 12.) ÉVM—EÜM számú együttes rendelettel módosított 10/1970. (IV. 17.) ÉVM—BÜM számú együttes rendelet szabályait kell alkalmazni.

Tájékoztató

1. Az elmúlt időszakban felmerültek olyan helyi igények, hogy községekben, városokban a háború, a fasizmus olyan áldozatainak is állíthassanak méltó emléket, akik a lakóhelyi közösség tagjai közül ellenállóként, fasiszta internálótáborokban, a hadszintéren, bombázások vagy más háborús események következtében vesztették életüket. Elsőként Budapesten 1985. február 13-án állítottak fel egy központi emlékművet.

2. A Hazafias Népfront bizottságai által gondozott helyi — nem tanácsi — kezdeményezések alapján a tanácsi szervek engedélyezhetik helyi emléktáblák, emlékoszlopok (a továbbiakban: emlékművek) felállítását. Az emlékműhöz a tanács köteles méltó helyen és megfelelő területet biztosítani. Ennek megválasztása során figyelemmel kell lenni arra, hogy az emlékmű:

— ne legyen egy téren sem I. világháborús, sem felszabadítási vagy mozgalmi mártír emlékművel,

— ne legyen nagyobb, vagy méreteiben, művészi kivitelezésében magasabb szintű, mint a helyiségben meglevő felszabadítási emlékmű,

— lehetőleg ne kerüljön templomépületbe (szükség esetén az egyházügyi titkár útján az Állami Egyházügyi Hivatal véleményét kell kérni),

— az emlékmű felirata csak az irányelvben megadott szöveg lehet.

3. Lehetőség van arra is, hogy az emlékművet temetőben helyezzék el. Ha a temetőt egyház tartja fenn, akkor az egyház helyi képviselőjének beleegyezése szükséges az emlékmű felállításához. Ha több egyházi temető van, akkor valamennyi egyház helyi képviselőjének közös megállapodása szükséges ahhoz, hogy az emlékművet melyik temetőbe helyezzék el. Községben lehetőséget kell adni arra, hogy — elsősorban emléktáblára — az áldozatok nevét is bevéssék. Mindegyiket gondosan kell vizsgálni abból a szempontból, hogy ne kerüljön annak a neve az emlékműre, akinek a megörökítése sértené az áldozatok emlékét. (Volksbundisták, nyilasok, keretlegények, csendőrök stb.) Kétség esetén a Hadtörténeti Intézet (Budapest, I. Kapisztrán tér 2/4. szám) véleményét kell kérni.

4. Az emlékmű létesítésének költségei — elsősorban

személyek, gazdálkodó és más szervek közadakozásából kerülhetnek ki. Ehhez indokolt esetben és a mindenkori lehetőségeken belül a tanács is hozzájárulhat. A költségek túlnyomó részét azonban a kezdeményezőknek kell viselniök. Külföldi adományok esetén ügyelni, vizsgálni kell annak eredetét. Nem fogadható el adomány — még valamely egyház közbejöttével sem — fasiszta szervezetektől (például náci bajtársi szövetségektől).

5. A szóban levő emlékművek avatása, koszorúzása szerény keretek között történjék, ne kötődjék állami ünnephez. Esetenként a megyei lap hírt adhat az elmúlt események szempontjából jelentősebb emlékmű felavatásáról. A megemlékezés (virágelhelyezés, koszorúzás) módját a Hazafias Népfront szervei a helyi szokások figyelembe vételével alakítsák ki.

6. Az engedélyezési eljárásokat úgy kell lefolytatni, hogy az emlékművek létesítése ne legyen kampányszerű. Célszerű úgy irányítani az eljárásokat, hogy az emlékművek létesítése 1985—90 között arányosan elhúzódjon.

7. A közterületen, tanácsi fenntartású temetőben elhelyezett emlékmű folyamatos rendbentartásáról — szükség esetén — a helyi tanács gondoskodjék.

A magyar hősi halottakra természetesen más „irányelvek" vonatkoznak, mint a németekre, mivel őreájuk nem vonatkozik semmi.

Két idegen úr látogatja régóta Magyarországot egy Volkswagen mikrobusszal, rendkívül precíz nyilvántartással, azonosításhoz szükséges eszközökkel, segédeszközökkel, a kasseli V.D.K. cég megbízásából. Feltáratják az itteni katonasírokat, lehetőség szerint azonosítják a maradványokat, majd a kijelölt katonai temetőkben nevük és adataik feltüntetésével örök nyugalomra helyezik az elesetteket. Magyarországon harmadik éve tart e munka. Az eddig elkészült sírparkokba már csoportos látogatásokat szerveznek a hozzátartozók számára. A munkálatok magyarországi lebonyolítója a SIGMA RT. Bp. 1399. Pf.: 734. Nemrégiben egy többszáz fős tömegsír feltárására került sor Székesfehérvár körzetében. A községi plébános a gombok alapján látja, hogy az elesettek némelyike magyar, megkérdezi: „Csak nem dobják vissza az ő csontjaikat?" — „Nem. Mi Őket is tisztességgel eltemetjük." — hangzott a német megbízott válasza.

Jegyzőkönyv szerint, pontosan: "...várhatóan 206 német katona exhumálására kerül sor. A Szabadbattyáni Katolikus Egyház tájékoztatása alapján várható, hogy más nemzetiségű katonák teteme is előkerülhet. Az ő földi maradványaikat a német fél kiemeli és nemzeti hovatartozástól függően elhelyezi."

Kis könyvecske került a kezembe, a beírás: „Nagyon sok szeretettel gondol rád a messze Oroszországból 1943. év Mikulás napján, szerető Apukád." A szöveget az Édesanya írta.

Mártélyon asszonyok jártak tavaly házról házra, hogy összegyűjtsék egy szerény emlékmű létesítésének költségeit. Balázs Jánosné, Tóth Aranka és családja, férje: Tóth Ernő, Békési József, Bodó Ferenc, Rózsa János és sokan mások dolgoztak, szerveztek, hogy sikerüljön szándékuk.

December 22-én, 1989-ben Sziliczai Sándor, a szentesi huszárok szinte egyetlen megmaradt hírmondója vitte a menet élén a nemzeti zászlót, az emlékműnél Nemeskürty István mondott avatóbeszédet, majd a falu népe bevonult a templomba és meghallgatta Kaszás Sándor református lelkész és Nagy Elek katolikus pap beszédét.

Az emlékmű annyi kopjafából áll, ahányan ott maradtak Kurszk, Voronyezs, Osztrogorszk, Brjanszk mezőin, s utána Lengyelország, Magyarország, Ausztria és Németország csataterein, s amennyien nem tértek vissza többé a hadifogolytáborokból.

Nagy István egy hónapig faragta a 81 kopjafát, — ingyen. Sisakos, kucsmás alakzatokat, akik, ahogy ő mondta: megjöttek végre karácsonyra.

Tóth Mihály a betűket véste — ingyen — a Magyarországot formázó hatalmas kőtömbre és néhány sort Keresztury Dezső Sírverséből.

„Hol nyugszunk, nem tudja barát, feleség, gyerek.
Elszórt
Testünk nyomtalanul nyelte magába a föld.
Szívetek őrizzen: milliók eleven milliókat.
Áldozatunk nem a gaz jogcíme. Jóra parancs."

Képek a mártélyi emlékmű felavatásáról
(Csete Örs fotói)

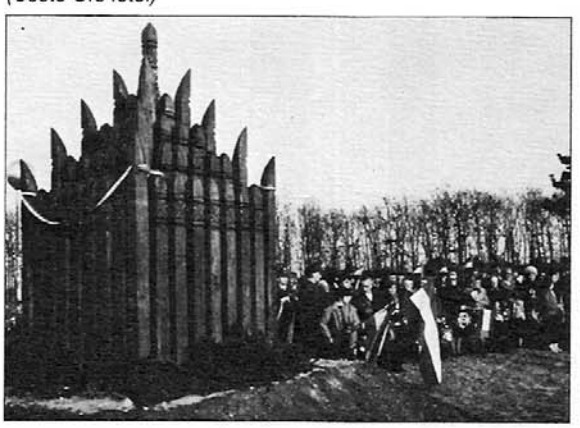

Néhány évvel ezelőtt a Pécs Csoport felkérésére Palotás József szobrászművész két érmet készített, az egyiken Kós Károly, a másikon Lechner Ödön, az érmek hátoldalán felirat: „... de lesznek akik utánam jönnek..." és „Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz." A bronzplakettek ott vannak sok építész rajzasztalán. (A dunapentelei szobrász hajlított szerkezetű háza Dulánszky Jenő és Csete György munkája. Az égre nyitott üvegkupolás hajlékot úgy hívják a környékbeliek: „a másik templom".)

A Dunapentelei Baráti Kör elhatározása, kezdeményezése nyomán, a helyi, Dunaújvárosi üzemek és szervezetek segítségével Palotás József nemzetőr-emlékművét ünnepélyes külsőségek mellett adták át a két település közös határán rendeltetésének; a város vezetői, a katonaság és az egyházak képviselői, a kormányzat részéről pedig Raffay Ernő honvédelmi államtitkár mondtak avatóbeszédet 1990. október 6-án.

Részlet a zsűri jegyzőkönyvéből:

„Késő délután, tiszta időben, távolról is jól látható a kapuzatot, lehajló életfát formázó központi szobor, amely nagyvonalú építészeti hangsúlyt képez. Közeledvén feltárulnak a kapu formagazdag részletei, rárajzolódnak az örökké változó, mozgó felhőzetre. A sziluett minden időben erőteljesen és határozottan érvényesül. A kapu-pillérek simák, felfut rajtuk a tekintet a kőlombozatra, amely aláhajolva, egy ponton mint tápláló keblen támaszkodik fel. Így rajzolódik a futó felhőkre, változó színekre, az örök változásra, mozgásra a mozdulatban lomb-ív. Ez a kettősség, a dinamika és statika ellentéte különös feszültséget kölcsönöznek a műnek.

A kapuzat alatti, kőkristály agresszív formája magára irányítja a tekintetet, rajta felirat: 1848-49.

Lejjebb, jobbra—balra „ferde vágással" elhelyezett szimbolikus sírhelyek, az egyiken a koronás, a másikon a Kossuth-címerrel, a kapura mutatnak, vízszintes kőlapjaikon Kossuth nemzetőreinek nevével. Alább, a domb lábánál huny ki a feszültség, nyugszik meg a parkban sétáló, szemlélődő ember. Itt az óriás kokárdára emlékeztető kőkút, s a melléje állított kőpad már csendes meditációra intenek. A víz állandó játékával, csobogásával személyessé teszik a nemzet talán máig osztatlanul, közösen vállalható és vállalt ügyét, a 140 éve lezárult szabadságharc fényét mostanáig a régi. A kérdés zaklatott korunkban, napjainkban végig ott lebegett a kezdeményezők és (ha voltak) csendes ellenzők táborában, érdemes-e, időszerű-e 1990-ben 48-as emlékművet állítani? Palotás József munkája hiteles és hitelesít: érdemes volt. Az ország egyik különösen szép emlékművét adhatják majd át október 6-án."

(Lázár Zsolt felvételei)

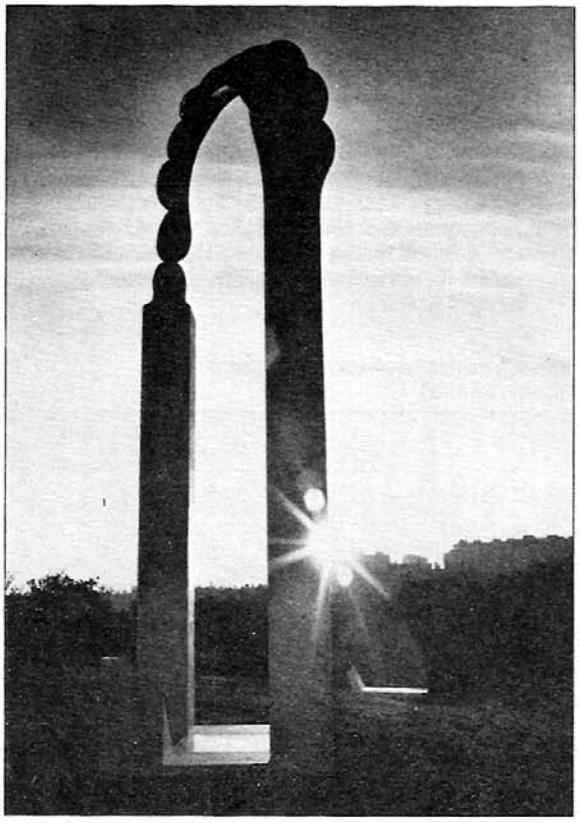

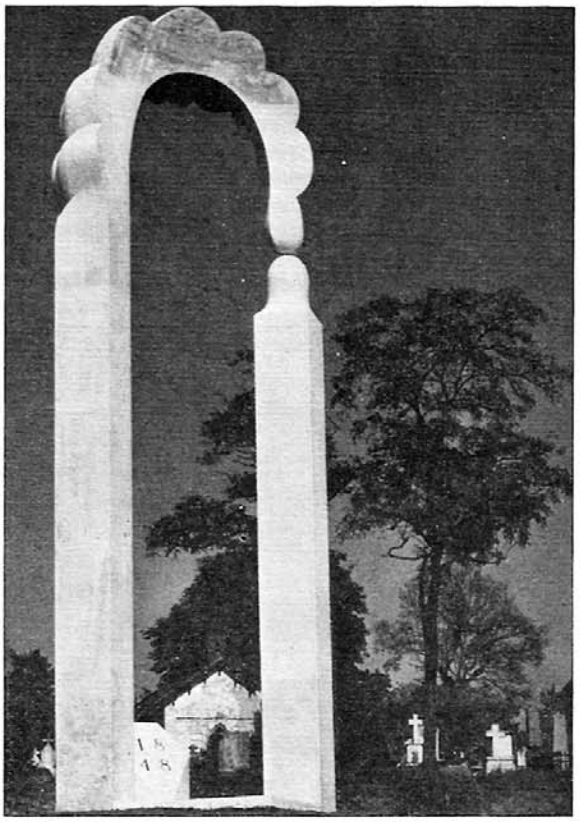

Berlin

Nyolcezer erdélyi, romániai település lerombolása, a lakosság elűzése ősei földjéről és kezdetleges falanszterekbe kényszerítése, az orwelli rémálom megvalósulása az 1980-as évek Európájában. A terv végrehajtása az értelmiség közreműködése nélkül aligha lenne lehetséges. Több száz építész dolgozik a kulturális népirtás új Auschwitzainak megépítésén Romániában.

Európa leendő építői Berlinben megértették az építészek összeesküvésének romániai céljait; így eshetett, hogy magyarok, németek, hollandok, norvégok és más nemzetek fiai együtt emelték a tiltakozás oszlopát az Anhalter Bahnhof tengelyében.

Elszenesedett gerendákból állítottak figyelmeztető emléket, amelynek kapui az égtájakra nyílnak. Középső oszlopa a Föld tengelyével egyező dőlésszögű, a Sarkcsillagra mutat. Innen kifelé boruló fahasábok halmaza idézi az ezredvég új szégyenét, amely nem az ember fizikai megsemmistésére tör, csak szívét és agyát sajátítja ki. Az Erdély népének színeivel felszalagozott oszlop hatalmas kopjafához, talán intő ujjakhoz, még inkább az anyaföldbe csapódott nyílvesszőhöz hasonlított, tövében összegyűlt a víz. Valaki reggelre kettétört kis kenyeret helyezett ide...

(Művészet 1989/5.)

1988-ban még senki nem sejthette, hogy a berlini és németországi határok csakhamar a múltéi lesznek, s hogy a kenyér és víz áldozata elhív majd valakit, Isten—Napisten földi pásztorát, ott Temesvárott, akinek helytállásán egy zsarnok zsarnoksága megtörik majd. A trianoni határok azonban még csak nem is spiritualizálódnak.

Wie eine riesige drohende Hand weist ein schwarzverbrannter Baumstamm auf den Polarstern. Ihre Finger erinnern an die in Siebenbürgen traditionellen Grabsteine. Am Fuße liegen ebenso verbrannte Hölzer, die einen Pfeil formen, der in Richtung Rumänien zeigt. Dieses Monument ist zur Zeit auf dem Anhalter Bahnhofsgelände zu sehen, wo sich 400 europäische Architekturstudenten anläßlich des Kulturstadt-Festes unter dem Titel 'the dimension between' zu workshops versammelt haben. Die ungarischen Teilnehmer haben dieses Monument aufgerichtet, um noch einmal die Aufmerksamkeit auf den Abriß von ca. 8.000 rumänischen Dörfern durch den Partei- und Staatschef Ceausescu zu lenken. In Siebenbürgen (Transsilvanien) befinden sich die letzten ursprünglichen ungarischen Dörfer. Dadurch daß das heutige Ungarn jahrhundertelang durch Türken und Habsburger besetzt war, hat sich in Siebenbürgen, das nur sehr kurzzeitig besetzt war, ungarische Kultur konzentriert. Heute gehört Siebenbürgen zu Rumänien, und dadurch können die Ungarn die Vernichtung ihrer historischen Dörfer nicht verhindern.

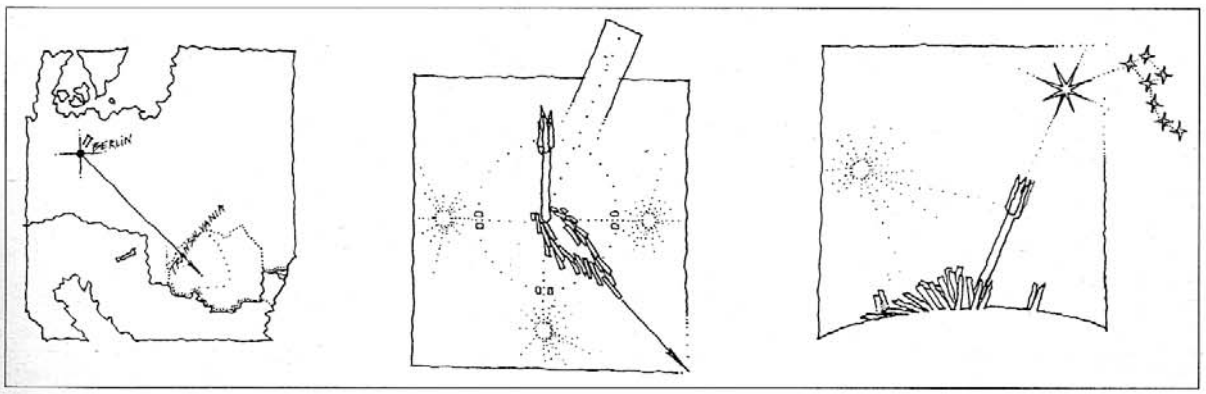

Beszélgetés Jankovics Tiborral a Merkur szállóról

Sulyok Miklós: Kérlek, mondj néhány szót a Forma Kisszövetkezet történetéről.

Jankovics Tibor: Cégünket 1983 októberében alapítottuk, miután tizenhatan összefogtunk és kiléptünk addigi állami munkahelyünkről, a ZALATERV-től azért, hogy számunkra kedvezőbb, értelmesebb működési formában dolgozzunk tovább. Lényegében ugyanazon a területen ugyanazokkal a megbízókkal vagyunk azóta is kapcsolatban, az idő igazolta döntésünk helyességét. A „Formá"-nak két székhelye van, Keszthely és Zalaegerszeg, ami hátrányokkal is jár ugyan, de megvan az az előnye, hogy így könnyebben tudunk kapcsolatot tartani a piaccal, és persze az is kedvező, hogy jelen vagyunk a megyeszékhelyen.

Sulyok Miklós: Hogyan jutottatok munkához az induláskor?

Jankovics Tibor: Mi arra számítottunk, és ez be is igazolódott, hogy a megbízások nem elsősorban vállalatokhoz, hanem személyekhez jönnek, a megbízónak egy-egy szakemberhez, tervezőhöz van bizalma. Ezért úgy gondoltuk, hogy addigi jó kapcsolataink a vállalattól kilépve is megmaradnak. Eltekintve az első hónapok nehézségeitől, amikor mindenféle eszközzel megpróbáltak megfélemlíteni minket, akadályozni létünket, azóta folyamatosan vannak építészetileg értékes és érdekes megbízásaink.

Sulyok Miklós: Milyen nagyságrendű munkáitok voltak eddig ehhez a füstbement szállodamegbízáshoz képest?

Jankovics Tibor: Azelőtt is voltak és most is vannak ehhez hasonló nagyságú feladataink, a Merkur szálló messze nem a legnagyobb közöttük. Ez körülbelül 200—300 millió forint körüli beruházás lett volna, a nettó alapterület kb. 3000 m2, háromcsillagos, középkategóriás szálloda.

Sulyok Miklós: Hogyan kaptátok meg azt a megbízást?

Jankovics Tibor: Korábban meglévő személyes munkakapcsolat révén került hozzánk, már azelőtt is dolgoztunk a budapesti székhelyű Napsugár Üdülőfenntartó és Építő Kisszövetkezetnek: terveztünk és bonyolítottunk nekik nagyobb épületeket, például hévízi, agárdi és nagyatádi szállodájukat, s ez is egy lett volna a megbízásaik közül. Egyik budapesti tárgyalásunk alkalmával megmutatták a helyszínt, és arra kértek, próbáljuk gyorsan meghatározni egy tanulmányban, hány szobát lehet itt elhelyezni, mert ha elérhető az 50—60 szobás szállodanagyság, akkor valószínűleg megveszik a területet és megbíznak minket a tervezéssel.

Sulyok Miklós: Mikor történt ez?

Jankovics Tibor: 1987 őszén. A helyszín, a Nyári Pál utca kis utácska a Belvárosban a Veres Pálné és a Molnár utca között. A telek kb. 15 méter széles és 26 méter mély, három oldalról 5-6-7 emeletes, kopott, füstös tűzfalak határolják, pontosabban az egyik oldalt egy négyemeletes bérház belső udvara alkotja, ami az egyetlen építészetileg kedvező momentum volt. A Nyári Pál utca túloldalán szintén

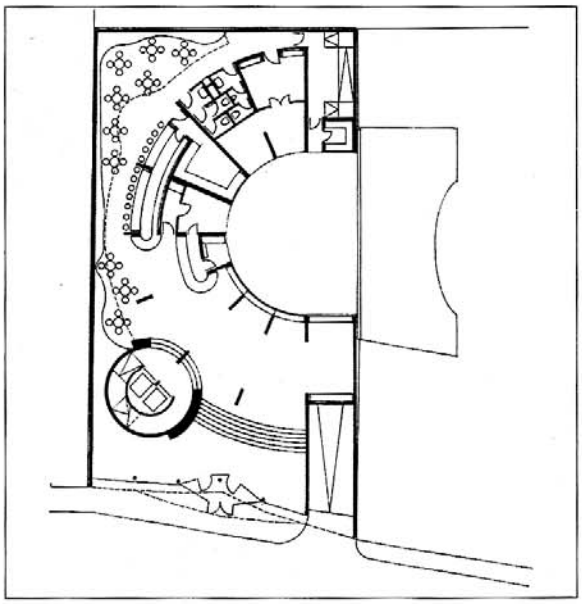

Földszinti alaprajz 0 1 5

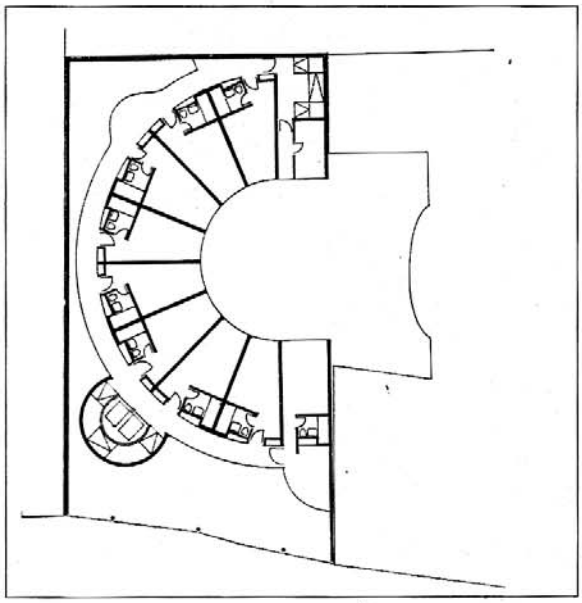

0 1 5 *Általános szint alaprajza*

magas, sötétszürke szmogosodott épületek állnak. Egyszóval vacak helyzet... Az első helyszíni szemle után én még visszamentem beszívni a hely levegőjét, megérezni a környék jellegét, és eléggé letörten távoztam, mert az volt a benyomásom, hálát adhatok az Úristennek, hogy nem ilyen helyen lakom, mert ez nem embernek való. Úgy éreztem magam, mintha a föld mélyébe szálltam volna le, egy tárnába és ott állnék a tárnafalak között, teljesen kiszolgáltatottan. Úgyhogy megmondom őszintén, nem túl nagy lelkesedéssel jöttem el a területről, és hazafelé jövet a vonaton azon gondolkodtam, talán jobb lenne nem foglalkozni vele, megkérni valakit, aki ott lakik a környéken, talán jobban szereti azt a területet, közelebb áll hozzá. Szóval a hely nem inspirált arra, hogy alkotó módon foglalkozzam a feladattal.

Sulyok Miklós: Volt már ilyen jellegű munkád azelőtt?

Jankovics Tibor: Igen, ezt a szituációt érdekesnek és mindenképpen nehéz diónak tartom. Én az Építészettörténet tanszéken diplomáztam, mert érdekelt a meglévő épített környezetbe való tervezés problémája. Most, hogy végigterveztem ezt a házat a tanulmánytervtől a kiviteli tervig, pontosan látom a feladat nehézségét, szépségét és abszurditását is.

Sulyok Miklós: Milyen megoldásra jutottál a vonaton hazafelé?

Jankovics Tibor: A „bánya-helyzeten" kezdtem gondolkodni és eszembe jutott, hogy jártam már barlangban, bányában, láttam lenn a mélyben életet, élőlényeket, növényeket, sőt még virággal is találkoztam ott. Gondolat gondolatot követett, s mire a vonat Keszthelyre ért, a vázlatfüzetemben meg is született a szálloda alapötlete. Lényege, hogy egy szűk, sötét gödörből gyönyörűszép virág vagy fa nő ki végig, teljes magasságban, sőt még túl is növi a gödör falait, s tulajdonképpen erre az analógiára készültek aztán a tervek. Úgy tudom summázni a dolgot, hogy végül sikerült életigenlő választ adni erre az elkedvetlenítő szituációra, legalábbis annyira, hogy utána már képes voltam jó szívvel és meggyőződéssel dolgozni, ami nélkül nem szabad és nem is lehet igazán tervet csinálni.

Sulyok Miklós: Mi volt az első tervváltozat?

Jankovics Tibor: Először készült egy változat az életfa-analógiára és vele párhuzamosan egy másik variáns a szokványos, harántfalas beépítéssel. Mindkét esetben megvizsgáltuk, hány szoba fér el, és hála Istennek az előbbi bizonyult építészetileg is elfogadhatóbbnak. Ennek megvolt az az előnye is, hogy kihasználta a szomszéd ház egyetlen értékét, a belső udvart, amit a magam részéről értékesebbnek tartottam, mint a szűk és forgalmas Nyári Pál utcát. Ezért a szobákat félkör alakban ráfordítottam erre a belső udvarra, s ezáltal teljes udvar alakult ki a telekbelsőben, ahová zöldet is lehet helyezni, csendesebb, jobban benapozott, mint amilyen az utcai homlokzat lehetne, és a továbbiakban erre szerveződött a ház, olyan lett volna, mint egy félbevágott henger, ahol a szobák befelé, a henger tengelye felé néztek volna.

Sulyok Miklós: Ha jól értem ebben az esetben az utcai homlokzat nem valóságos és nem főhomlokzat!?

Jankovics Tibor: Igen, eléggé szokatlan megoldás. Ebből adódóan a környezetbe illesztést nem lehetett volna a megszokott építészeti eszközökkel biztosítani. A hat emelet magas — vagy mély — tárnában áll egy ugyanilyen magas félhenger alakú test, amely belső palástjával a szomszéd udvar felé

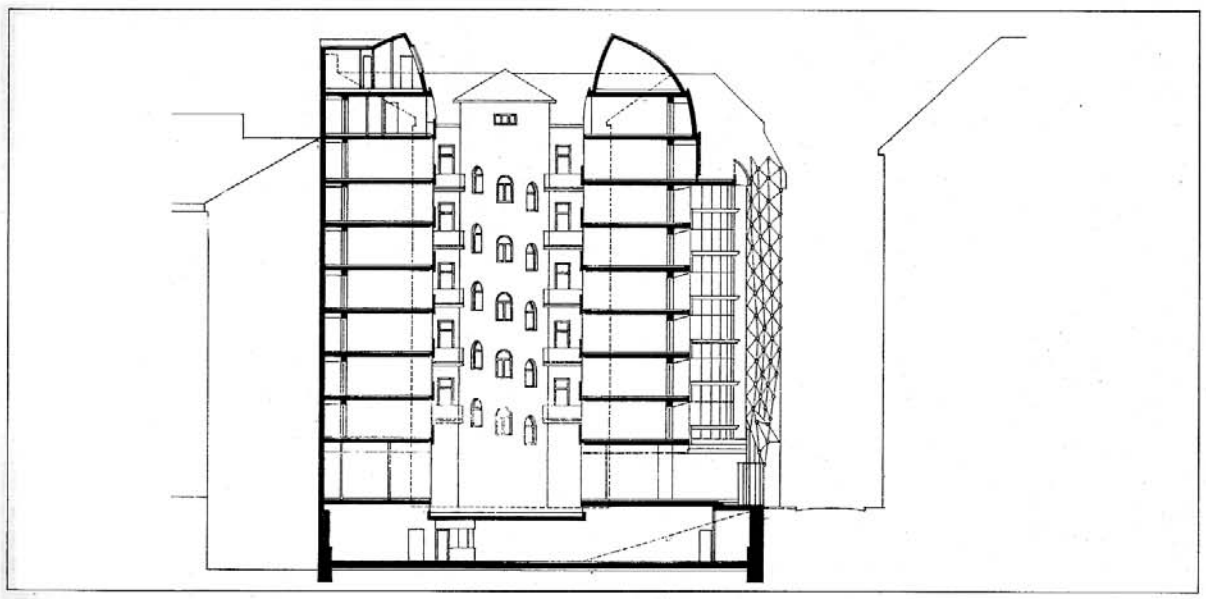

0 1 5

Keresztmetszet

fordul, sehol sem érintkezik a környező épületek falaival, szabadon áll a saját lábán, mint egy fa. Ezt a függetlenséget meg kellett tartani az utca felé is, ezért ide üveg-acél hártyaszerű függönyfalat terveztünk. Olyan homlokzatot, ami nem akar látszani, csak azért van, hogy a teret, amelyben a ház — a fa — áll, hártyaként elhatárolja a környzettől az időjárás viszontagságai ellen. Úgy is felfoghatjuk ezt a szituációt, hogy itt állt ez a telek évtizedekig, be lehetett volna ültetni növénnyel is. Az én tervemmel olyan megoldás született volna, ami őszintén és talán egy kicsit nyersen vállalta volna a foghíjszerűséget. Tehát megmaradt volna a terület, be lehetett volna látni, s ott egy új minőség jelent meg, nem pedig egyszerűen a két ház közé bepótoltunk egy újat.

Sulyik Miklós: Szándékod szerint a ház ellenpontozta volna a környezetét, ellenvéleményt nyilvánított volna róla, miközben megépül?

Jankovics Tibor: Egyrészt vállalja a jelenlegi helyzetet, nem tesz úgy, mintha nem lett volna ott az a foghíj, másrészt pedig megtölti tartalommal. Ez a tartalom persze valóban ellenpontozza, amennyiben színes, élő, organikus világot akar megmutatni, szemben a majdnem halott két fallal, amelyek az utcát határolják. Mondhatni, valahol a racionális és az irracionális határán létezett volna a ház.

Sulyok Miklós: Miben lett volna ez a világ organikus és színes?

Jankovics Tibor: Nehéz ez esetben megfogalmazni a ház organikus mivoltát, mert ezt én nem formai kérdésnek tartom, tehát nem azért organikus, mert a fa analógiájára készült. Úgy gondolkodtam, hogy a teresedés maradjon meg az utca részének, adjon egy kis levegőt, egy kis reményt annak, aki itt elmegy és benéz a hengeres épülettest, a függönyfal és a környező házak tűzfalai közötti térbe, lásson ott valami csodálatos dolgot, vagyis a plasztikusan, gazdagon formált épületet az üveghártya mögött. Bizonyos részeit Zsolnay-kerámiával borítottuk volna, tehát mozgalmas, színes látványként jelent volna meg. A világ építészete ismeri azt a megoldást, hogy a teret teljes mértékben lezárja üvegfallal és mögötte üvegházszerű külön világot hoz létre. Tehát az én válaszom a problémára: nem gátat vetni és lezárni, hanem az utca részévé tenni úgy, hogy elzárt is legyen, de ugyanakkor többletet is adjon az utcának.

Sulyok Miklós: Hogyan változott a terv, milyen igényeket fogalmazott meg a megbízó?

Jankovics Tibor: Az első igény az volt, hogy legalább 50—60 szobát helyezzünk el, mert az a gazdaságosság alsó határa. Nem volt lényegtelen mozzanat, hogy neves és jó építészekből álló fővárosi zsűri elé kellett vinni a terv minden egyes változatát, akik kifejezetten kedvező véleményt adtak és támogatták ezt az egyébként szokatlan megoldást. Ezt azért említem, mert bizonyos félelemmel mentem be, mi lesz, ha egyszerűen azt mondják, hogy ez nem egészen normális dolog, nem így kell megoldani és útját állják ennek a fajta építészeti gondolkodásnak. De nem így történt, sőt, bátorítottak, hogy ezen az úton próbáljam megoldani a feladatot.

A második fázisban ennek alapján készítettünk egy tanulmánytervet és egy kiviteli tervet is. Ekkor — de már az engedélyi tervezés során is — együtt dolgozott velem Sánta Gábor, fiatal építészkollégám, és Dulánszky Jenő statikus tervező, aki már a Pécsi Ifjúsági Irodában is munkatársam volt. El is készültek a tervek, olyannyira, hogy ezek alapján lealapozták az épületet és elkezdődött az építkezés. Amikor idáig jutottunk, megbízóink kapcsolatba kerültek egy osztrák céggel, akik úgymond társberuházók lettek volna, és beléptek volna a szálloda finanszírozásába 30% erejéig. Tulajdonképpen vegyesvállalat alakítását tervezték.

Sulyok Miklós: Mi volt ez az osztrák cég?

Jankovics Tibor: Italtextnek hívják, tulajdonosa egy Ausztriában élő hazánkfia, bizonyos Holler úr.

Sulyok Miklós: Tehát nem építési vállalkozó.

Jankovics Tibor: Nem, ő textilkereskedő, és rokoni meg üzleti szálik fűzik egy Rosenberg nevű szállodalánc-tulajdonoshoz.

Sulyok Miklós: Hogyan módosultak ekkor az igények?

Jankovics Tibor: Az osztrák fél beleszólást igényelt magának — nyilván jogosan —, és a saját üzleti elvárásainak megfelelően átértékelte az egészet és közölte, hogy nem ért vele egyet, szerinte ezen a területen ennyi befektetés több hasznot kell hozzon. Így a 63 szobából 70 lett, aztán 80, végül pedig az osztrákokkal folytatott hosszú viták, egyeztetések eredményeként egy olyan változatba kellett belemennünk — ez számunkra még építészetileg vállalható kompromisszum volt — amely 92 szobát tartalmazott. Ezt a szobaszámot úgy lehetett elérni, hogy az önállóan álló szállodatest és az utcai homlokzat közötti légteret, amely az eredeti terv szerint teljes magasságig összefüggő lett volna, részben be kellett építenünk, mégpedig felülről, mert azt az elvet, hogy a szálloda hallja az utca bővületeként annak részévé váljon, nem voltam hajlandó feladni. Végül a 92 szobás változatnál az épülettest mint egy virág tört át a kőtömbön, a tetejét — mondjuk a virág bibéjét — többféle sárga, mázas Zsolnay-cseréppel fedtük volna, már meg is rendelték a gyártól. Az utcai térfal folytatásaként a homlokzat adta volna a kőtömböt, amelyen belül barlangszerű üreg képződött volna, kívül pedig az ablakok ásványzárványokként, fényvisszaverő üveggel, eozimázas kerettel, a felületen szabálytalanul elszórva jelentek meg. A „kőtömb-homlokzat" görbült vasbetonfelület volt, rusztikus kőburkolatot kapott volna, s ebbe ágyazódtak volna bele a csillogó ablakszemek.

Sulyok Miklós: Hogyan került ki a munka a kezetekből?

Jankovics Tibor: A kiviteli tervek leadása előtt körülbelül egy hónappal jelentkezett egy újabb osztrák cég. Eredetileg, mint említettem, magyar kivitelezőről volt szó, már le is szerződtek az Érdi Építőipari Szövetkezettel, akik fel is vonultak és munkához is láttak. Egyszercsak az osztrák partner hozott egy osztrák kivitelezőt — az Eberhardt céget —, akinek a szakemberei megnézték a terveket, kimentek a helyszínre, és egy sor új észrevétellel álltak elő. Úgy két hétre rá, amikor legközelebb Budapesten összeültünk, a Napsugár elnöke Horváth András közölte, hogy ez élete legnehezebben meghozott döntése, de azt kell mondania, hogy ezt a munkát elveszi tőlünk. Más fogja továbbcsinálni az épületet, íves falak nélkül, párhuzamos falú szobákkal, és egyáltalán, sokkal „racionálisabb" megoldást fognak keresni...

Sulyok Miklós: Hogyan reagáltatok erre?

Jankovics Tibor: Persze nem örültünk neki, hiszen egy majdnem kész munkánk veszítette értelmét ezzel. Fél évet dolgozott Dulánszky Jenő, nem egészen negyed évet Blazsek Gyöngyi, ő lett volna a belsőépítész, tulajdonképpen egy nyolctagú komplex tervező teamnek egyéves munkáját dobták ki.

Sulyok Miklós: Nyilván érzékenyen érintett benneteket a munka és a bevétel kiesése.

Jankovics Tibor: Igen, hiszen kis cég vagyunk és nemcsak a bevételeinket, de egész elfoglaltságunkat is rászerveztük erre, és nem vállaltunk el más nagy munkát. Szóval amikor az elnök ezt bejelentette, jegyzőkönyvet vettünk föl a készültségi fokról, az addig elvégzett munkáról, az ő kötelezettségeikről és a miénkről, amit mindannyian — az osztrák felet is beleértve — aláírtunk. A magyar megbízó meghagyta a maga számára kiskapunak, vagy talán a mi lelkünkre gyógyírnak, hogy meghatározott ideig fenntartjuk a kapacitásunkat ezeknek a terveknek a teljes befejezésére, ha mégis úgy alakulna a helyzet. Ezután az következett, hogy a mi tervünk alapján megszületett az építési engedély, tehát érvényes építési engedély volt a Napsugár birtokában, és ők ezt próbálták meg osztrák tervek alapján, egy magyar kolléga közreműködésével módosítani. Tudomásom szerint ezek a módosítási törekvések nem jártak sikerrel, a budapesti zsűrin többszöri nekifutással sem tudták átvinni a tervet. A daru azóta is ott áll, a vasbeton alaplemezt fölverte a gaz. Én több szempontból is példaértékűnek tartom ezt a történetet és ezért érdemes róla beszélni, ezért tud több lenni ez a beszélgetés, mint egy egyszerű visszaemlékezés, vagy puszta siránkozás. Tapasztaltuk, milyen az, amikor a pénz diktálni kezd, tehát a pénz hatalmát érzékeltük. Az osztrák fél a maga 30%-os részarányával olyan helyzetbe tudott kerülni — az okok nem pontosan érthetők számomra —, hogy a döntéseket majdnem teljes mértékben ő hozta és maga alá gyűrte a Napsugár Szövetkezetet. El tudta érni azt, hogy találjon olyan építészt, olyan szervezetet Magyarországon, amely az ő ízlése szerint való, vagy talán részben általa készített tervek alapján megtervezze a munkát, vagyis a nevét adja az akcióhoz.

Sulyok Miklós: Melyik volt az a magyar cég?

Jankovics Tibor: A Sióinvest GMK, az építész pedig a Kaposváron tevékenykedő Nagy Attila.

Sulyok Miklós: Nem arról volt-e szó, hogy a magyar szövetkezetnek annyira szüksége volt a pénzre, hogy alá kellett vetnie magát az osztrák fél akaratának, mert anélkül nem tudott volna létezni? Vagy csupán a nyugatiak gyakorlottabb, üzletiesebb viselkedése és rámenőssége hatott?

Jankovics Tibor: Úgy tudom, a beruházás indításakor tolongtak a magyar jelentkezők, hogy befizethessenek a szállodára, és be is fizettek, majd amikor az építés elkezdett húzódni, sokan kivették a pénzüket. Véleményem szerint a hotelt meg lehetett volna magyar pénzből is építeni, különösen mert az első változatra már volt egy egyösszegű kiviteli szerződés. Már régen működne a szálló, lényegesen kisebb összegből épült volna meg, mint amiből valaha is megépül majd, mert a Napsugár rendkívül előnyös szerződést kötött a szerkezetépítésre az Érdi Építőipari Szövetkezettel, amely gyakorlott cég, osztrákoknak is többször épített már.

Sulyok Miklós: Milyen tanulságai lehetnek a történteknek?

Jankovics Tibor: Többrétű tanulságot lehet belőle levonni. Az egyik, hogy nálunk a külföldi tőke nem mindig átlátható módon működik, néha irracionálisnak tűnik az a mód, ahogyan a magyar fél viszonyul a külföldi partnerhez, nem érthető, miért képes a nyugati partner háromszor olyan erős lenni, mint a hazaiak.

Sulyok Miklós: Az egyik kézzelfogható ok lehet, hogy az osztrák pénz erősebb a magyarnál.

Jankovics Tibor: Azt hiszem kicsit túlbecsüljük a jelentőségét, túlzottan felnézünk a dollárra meg a schillingre, túlságos alázattal nézzük ezeket a dolgokat, ők pedig visszaélnek ezzel. Mindvégig érezhető volt, hogy felsőbbrendűségi tudattal diktálni próbálnak olyan szakemberek is, akik nincsenek olyan szakmai színvonalon, hogy ezt megtehessék. Több helyen is tapasztaltam, hogy a külföldi tőke egyszerűen túlértékeli magát, monopolhelyzetbe próbál kerülni, hogy mindent maga alá gyűrjön.

Sulyok Miklós: Tény, hogy a magyar gazdaság gyenge. Mégis, milyen gazdasági eszközökkel terelhetjük a külföldi tőkével való együttműködésünket a gazdasági méltányosság útjára?

Jankovics Tibor: Helyzetünknél fogva nem tudjuk elkerülni, hogy a nyugati tőke Magyarországra jöjjön, mert máskülönben nem jön mozgásba a magyar gazdaság. Azt hiszem, nem is lenne szabad azokat az áldozatokat meghozni, amelyekkel ezt el lehetne kerülni. Azt is vallom azonban, hogy csak erős kontroll mellett, megfelelő felkészültséggel és önérzettel szabad ezt a folyamatot vezetni.

Üresen, magánosan, tehetetlenül állok itt érzéseimmel. Szívdobbanásaim figyelmeztetnek, hogy ilyen a kihagyó motor hangja, a levegőben küszködő gépmadáré, ami még siklik ugyan egy darabig, de a repülésnek vége.

Drága Koma Úr! Halálod hírét Münchenben tudtam meg. Édesanyám hangját hallom a telefonban: Kisfiam, most mondták be, hogy Samu Géza meghalt. Születésnapra várva tétlenkedtem ott egy barátom lakásán. Nem értettem, nem akartam érteni a hírt. Pedig nagyon is értettem. Lélekvakítóan erős, kegyetlen hír volt ez, de nem tudtam mit kezdeni vele akkor és nem tudok ma sem.

Június elején még találkoztunk Kenesén. Fáradt volt és beteg. Köhögött, rekedten beszélt veszprémi kiállításáról. Egyedül rendezte, mint általában... Segíteni akartam neki, de elhárította kedvesen. „Csak egy hosszabbítót adjál" — mondta. Pedig dolgoztunk mi már együtt, pedig értettük mi egymást. 1975-ben Koma uramat kértem meg, hogy segítsen a mohácsi sírjelek faragásában. Szép, de nehéz munka volt. Keményen dolgoztunk hónapokon át, napi 10—12 órát, sürgetett az idő. Gyorsabban, pontosabban dolgozott nálam és többet is. Csodáltam leleményét, ahogyan illesztette a fát a fához, azt a természetességet, ahogyan a szerszámokat fogta, használta. Tömör, zömök alakjából áradt a megbízhatóság és az erő, de ez csak látszat volt. Igen érzékeny és elhasznált volt az idegrendszere. Érezte, ha valamivel elégedetlen voltam, rögtön felnézett, rákérdezett. Mindketten húztuk a szekeret, de Ő többet húzott. Ha nincs velem, ha nem segít, nem készültem volna el munkámmal határidőre. Ez volt az Ő művészi alázata, más munkáját segítette tető alá hozni, amikor a sajátját is csinálhatta volna.

Bocsásd meg nekem testvér, hogy rövid életedből időt raboltam én is, oktondian!

Könnyebb soha nem lett a sorsa. Végtelenül szegény volt, holott fényesedő tehetsége, pusztai levegőt árasztó Mitoszlopa, tollas totemjei, Életfacsavarjai, Teknőszárnyú fa angyalai, Sárkányketrecei már készen hatalmasodtak, s Napszekere Párizsban dübörgött.

Munkáiddal dicsekedtünk, hivalkodtunk szerte a világban, de itthon keveseknek volt jó szeme Reád. A megbízások bizony ritkák voltak. Egy-egy építész barátod nyújtotta feléd a kezét, ha tehette, megtette, munkát szerzett. Közben Te szegény voltál és maradtál. Szegény voltál és dolgoztál. Műtermed sem volt. Pedig remekműveket hagytál nekünk hátra. Két éve szülőhelyemen, Hevesen nyitottam meg a kiállításodat és ott ért a hír minket, hogy elsőként megkaptad a „Magyar Művészetért" díjat. Örültünk mindannyian. „Nagyon jól jött ez, Lujoskán" — mondtad.

Kezdtél volna egyenesbe jönni!

Telket vettetek...

Kezdted a tervezést, építkezést és közben dolgoztál, szobrot faragtál, kiállítást rendeztél. Családoddal együtt ástad az alapot, rajzoltad a földre a falakat. Hátadra vetted a telket is, mint a sorsot, az életet, úgy, ahogyan a sárguló képen a Szarvastekнőt.

A jobban kanyarodó út a horizont fölé ível...

Ott viszed súlyos szoborterhedet és egyre könnyebb léptekkel haladsz, már a csillagok között jársz.

Isten veled Koma úr, nyugodjál békében.

(Kő Pál sírbeszéde
Samu Géza szobrász temetésén.)

Samu Géza szobrai (fotók: Sellei Sarolta)

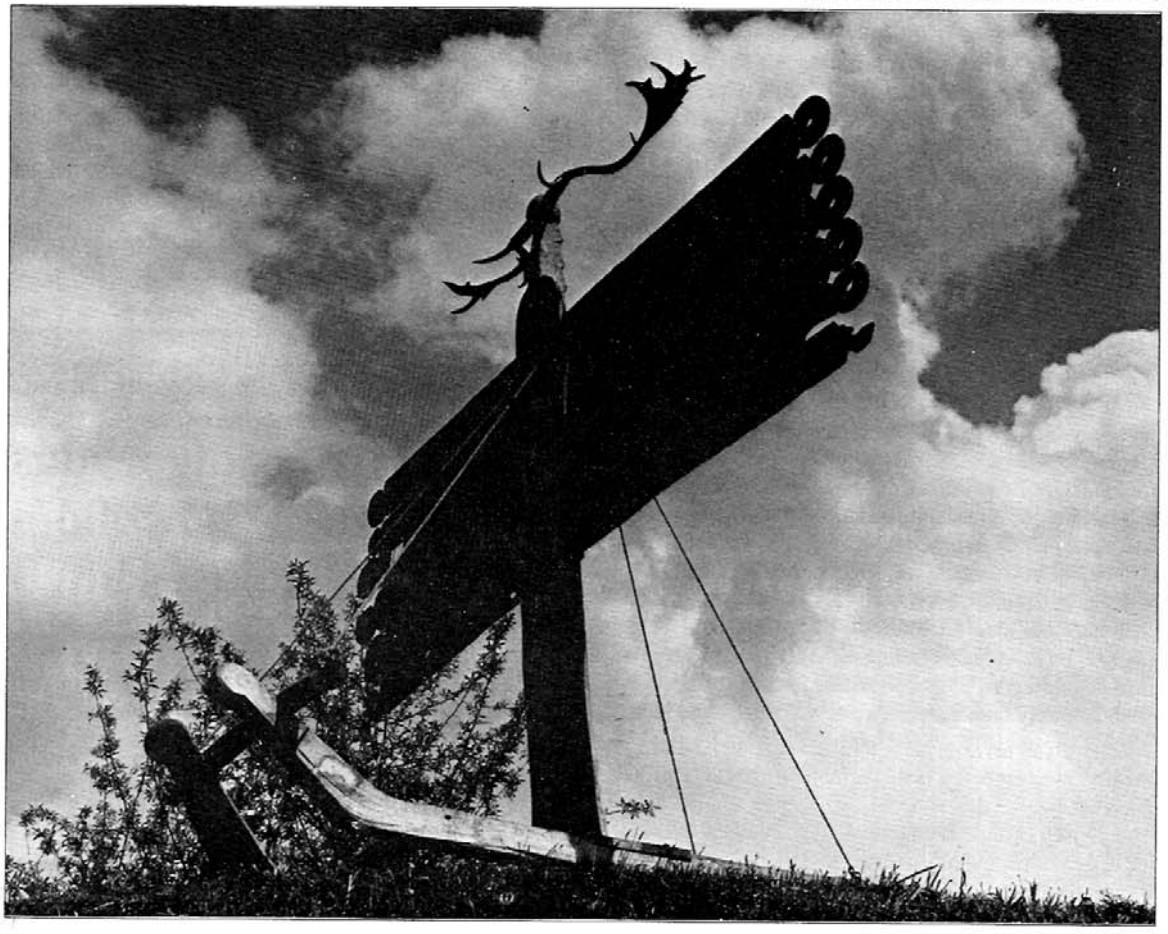

Rudolf Steiner

Credo

Az egység és a mindenség

Az eszmék világa minden lét kútfeje és principiuma. Benne végtelen harmónia és boldog nyugalom van. Az a lét, amelyet az eszmevilág nem világít be fényével, halott, nem létező, nem tartozik a világegész életéhez. Csak az jelent valamit a világegyetem teremtésében, aminek ittléte az eszméből következik. Az idea az, ami önmagában világos, önmagában megálló és elegendő szellem önmagának. A szellemnek magában az egyes emberben kell lennie, különben az egyén lehullik, mint száraz levél a fáról és léte hiábavaló volt.

De az ember egyedként érzi és ismeri meg magát, amikor teljes tudatra ébred. Ekkor azonban gyökeret ver benne az eszme utáni vágy. Ez a vágy arra ösztönzi, hogy legyőzze egyediségét és hagyja a szellemet életre kelni magában, hogy szellem szerinti legyen. Mindazt, ami önző, ami az embert ilyen meghatározott, egyedi lénnyé teszi, föl kell emelnie magában, le kell hántania magáról, mert ez az, ami elsötétíti a szellem fényét. Csak ez az önző személyiség akarja mindazt, ami az érzékiség, az ösztönök, a vágyak és a szenvedélyek által keletkezik. Ezért ezt az önző akaratot meg kell az embernek szüntetnie magában. Ahelyett, amit mint egyed akar, azt kell akarnia, amit a szellem, az eszme akar őbenne. Hagyd, hogy eltűnjön „egyéniséged", és kövesd az eszme szavát, mert egyedül *az* isteni benned! Amit az ember, mint egyed akar, értéktelen dolog a világegész peremén, eltűnő pont az idő áramában. Amit 'szellemben' akar, az van a középpontban, s ekkor éled fel bennünk a világegyetem központi fénye. Ez az akarat-fény nincs az időnek alárendelve. Ha az ember úgy cselekszik, mint egyén, akkor kirekeszti magát a világműködés zárt láncolatából — elkülönül. Ha 'szellemben' cselekszik, akkor beleéli magát az egész világműködésbe. Minden önösség megszüntetése: ez a magasabbrendű élet alapja. Aki az önzést megszünteti, az örök életet él. Olyan mértékben vagyunk halhatatlanok, amilyen mértékben hagyjuk, hogy önzésünk elhaljon. Az önzés tesz halandóvá bennünket. Ennek a mondásnak: „Aki nem hal meg mielőtt meghal, az elpusztul, mikor meghal" — ez az igazi értelme. Ez annyit jelent, hogy aki önző marad egész élete folyamán, az nem részesül Az Életből, amely halhatatlan. Annak valóságos léte nincs.

Négy olyan tevékenységi terület van, amelyben teljesen áthatja az embert a szellem, minden egyedi elhallgattatásával. Ezek: a megismerés, a művészet, a vallás és egy személyiség odaadó szeretete — a szellemben. Aki nem él e négy szféra egyikében legalább, az egyáltalán nem él. A megismerésben gondolatok, a művészetben szemlélet, a vallásban a kedély által a világegyetemnek adjuk át magunkat; a szeretetben — teljes szellemi erőnkkel — olyan valakinek, akit a világmindenség értékes lényének tartunk. A megismerés az önzetlen odaadás legszellemibb, a szeretet pedig a legszebb formája.

Mert a szeretet valódi égi fény mindennapi életünkben. A kegyes, valóban szellemi szeretet utolsó porcikájáig megnemesíti létünket, fölemel mindent, ami él bennünk. Az ilyen tiszta-szelíd szeretet a világszellemmel rokonná változtatja egész lelkünket. Ebben a legmagasabb értelemben szeretni — az az isteni élet lehellete ott, ahol egyébként csak a legmegvetendőbb egoizmust és a tiszteletet nem ismerő szenvedélyt találjuk. Tudnunk kell valamit a szeretet szentségéről, hogy jámborságról beszélhessünk.

Ha e négy szféra egyikén keresztül az egyediségen túl az eszme isteni életébe beleélte magát az ember, akkor érte el azt, amire törekedett: egyesül a szellemmel. Ez az ember igazi rendeltetése. Aki szellemben él, az szabadon él. Mert megszabadult minden alárendeléstől. Semmi sem kényszeríti, csak az, aminek kényszerét szívesen vállalja, mert a legmagasabbnak ismerte meg.

Hagyd az igazságot megvalósulni, felejtsd el saját magad, hogy újra megtaláld — a világszellemben!

Károly Sándor (1947—1985) néprajz- majd spanyolszakon szerzett tanári diplomát. A MTA Néprajzi Kutatócsoportjánál dolgozott. 1982 őszén feleségével, Szabó Katalinnal együtt Dornachba ment euritmiát tanulni, hogy később Magyarországon iskolát teremtsen ennek a mozgásművészeti ágnak. 1985 januárjában — ismeretlen körülmények között — mindketten életüket vesztették. Eddig kiadatlan költői és műfordítói életművére vissza kívánunk térni. A fenti fordítást a hetvenes évek elején készítette.

Rudolf Steiner:

Hármas tagozódás és szociális bizalom (tőke és hitel)

Sokan megállapították már — többek között Hartley Withers angol pénzügyi szakember („Money and Credit" című fejtegetéseiben) — hogy minden, a pénzzel foglalkozó kérdés rendkívül bonyolult, olyannyira, hogy nagyon nehéz pontosan és egyértelműen megfogalmazni.

Ez a szemlélet a szociális élet sok kérdésére igaz lehet. Mármost azt is fontolóra kellene venni, hogy milyen következményekkel jár a szociális életben, ha meghatározhatatlan, vagy legalábbis nehezen meghatározható

gondolatokból fakadó ösztönzések irányítják az emberek együttműködését. Sőt, ezek a gondolatok nem is csak pusztán a megismerést gátló fogyatékosságok, hanem az életben működő erők. Határozatlanságuk tovább él a befolyásuk alatt álló intézményekben. Az ilyen intézményekből fakadnak aztán az életképtelen szociális viszonyok.

A „szociális kérdés" egészséges feltárása azon a felismerésen kell alapuljon, miszerint a jelenkori civilizált emberiség efféle zavaros gondolathajtásokból származó viszonyok között él. Ez a kérdés mindenekelőtt abból fakad, hogy az emberek észreveszik a nehézségeket, melyek között élnek, ám nemigen hajlanak arra, hogy megfelelően kövessék az utat, amely a nehézségek észrevételétől az azok gyökerét képező emberi gondolatokig vezet. Csak élhetetlen idealizmust látnak — nagyonis könnyelműen — a kenyértől a gondolatig vezető út követésében. Nem ismerik föl, hogy az a megszokott gyakorlat az élhetetlen, amely életképtelen eszméken alapul.

Efféle életképtelen gondolatokat tartalmaz a jelenlegi szociális lét. Aki a „szociális kérdés" valódi megfogalmazásán fáradozik, meg kell hogy lássa, hogy ma úgy tudja csak megragadni ennek a nagyon materiális életnek a követeléseit, ha azokig a *gondolatokig* hatol, amelyek alapján egy szociális közösség tagjai együttműködhetnek.

Az élet egyes területein találhatunk is utalásokat efféle gondolatokra. Emberek, kiknek tevékenysége a földdel kapcsolatos, arról beszélnek, hogy újabb népgazdasági ösztönzések hatására a föld adásvétel szempontjából „áruvá" vált. Úgy vélik, hogy ez kárára van a szociális életnek. Az ilyen véleményeknek azonban nem járnak gyakorlati következménnyel, mivel a más területeken élők — érdekeikből kifolyólag — nem ismerik el jogosultságukat.

Egy ilyen ténynek a valósághoz hű megfigyelése iránymutató erő lehetne a „szociális kérdés" megoldási kísérletében. Az ilyen megfigyelés ugyanis megmutathatja, hogyan szegül szembe az élet jogos követelményeivel az, aki a saját életterületéből kiindulva olyan gondolatokat helyesel, amelyek nincsenek összhangban e követelményekkel; ugyanis ezzel végül azokat az alapokat is aláássa, amelyekre a *saját* érdekei épülnek.

Ily módon megfigyelhetjük a föld szociális jelentőségét. Ez kiderül, ha szemügyre vesszük, hogyan hat a népgazdaság tisztán kapitalista irányultsága a föld *értékének megállapítására*. Ezen irányultságból következik, hogy a tőke törvényeket kreál önmaga szaporítására, ha azok bizonyos területeken már nem felelnek meg a feltételeknek, amelyekkel még egészséges módon gyarapíthatná magát.

A föld esetében ez különösen szembeötlő. Bizonyos körülmények miatt mindenképpen szükségessé válhat, hogy egy földterületet valamilyen módon gyümölcsözővé kell tenni. Ezek a körülmények akár erkölcsiek is lehetnek. Lehetnek azonban szellemi-kulturális körülmények is. Előfordulhat azonban, hogy e feltételek kielégítése kisebb hasznot hoz, mintha a tőkét egy másik vállalkozásba fektetnék. A pusztán kapitalista irányultság pedig csakis tisztán kapitalista nézőpontok szerint kezeli a földet, s az egyéb vállalkozásokkal azonosan mérlegeli jövedelmezőségét. Ezáltal meggátolja olyan értékek felszínre kerülését, amelyekre pedig a civilizációnak nagy szüksége volna. Mindezek hatására a javak értékelése többé nem gyökerezik egy olyan természetes, az embernek a természettel és a szellemi élettel szükséges összhangjában, amelyben ezek őt testileg és lelkileg kielégítenék.

Máris kézenfekvő a végkövetkeztetés: mivel a népgazdaság kapitalista irányultsága az ismertetett módon hat, meg kell tehát szüntetni. A kérdés csak az, hogy ezzel együtt nem szűnnének-e meg azok az alapok is, amelyek nélkül a jelenkori civilizáció sem létezhetne.

Aki a kapitalista irányultságot pusztán betolakodónak tekinti a modern gazdasági életben, az a megszüntetését fogja követelni. Aki azonban fölismeri, hogy az újabb kor élete munkamegosztáson és a társadalom szervezetének tagozódásán alapulva működik, az csupán arra gondolhat, hogy csakis a kapitalista irányultság mellékhatásaként fellépő árnyoldalakat kell kizárni a társadalom életéből. Világos ugyanis számára, hogy a kapitalista módszerek csak következményei a mai életnek, és az árnyoldalak csak addig jelentkeznek, amíg kizárólagosan a tőke szempontja érvényesül a javak értékelésében.

A döntő az, hogy a szociális organizmus szerkezetének átalakításában ne a tőkeszaporodás mértéke legyen az egyedüli kényszerítő erő a gazdasági élet ágazatai számára, hanem, hogy a tőkeszaporodás *jutalom* legyen az élet olyan alakításáért, amely számol az ember testi és szellemi mivoltának *minden* következményével.

Aki gondolkodásmódját a tőkeszaporodás egyoldalú szempontja, vagy az ennek következményeként fellépő béremelés szerint állítja be, annak nem mutatkozik meg közvetlenül az egyes termelési területeknek a gazdasági körforgásra tett hatása. A tőkeszaporodás vagy a béremelés szempontjából közömbös, hogy melyik termelési ágban történik. Mindez aláássa az emberek természetes viszonyulását ahhoz, amit létrehoznak. Egy tőke- vagy bérösszeg nagysága ugyanaz marad, ha az egyik áru helyett egy másikat veszünk, vagy ha az egyik munkát egy másikra cseréljük. Ezáltal a földi javak csupán „áruk" lesznek, mivel azokat a tőkehozamnak megfelelően — amelyben pedig egyediségük nem jelenik meg — csak vásárolni vagy eladni lehet.

Ezt az árukaraktert csak azok a javak tűrik el, melyeket közvetlenül használnak föl az emberek, mert ezek értékeléséhez közvetlen mértéket szabnak az ember testi vagy lelki igényei. Ilyen mérték azonban nem létezik sem a föld, sem pedig a mesterségesen előállított termelési eszközök mérésére. Ezek értéke sok tényezőtől függ, amelyek akkor láthatók át, ha az emberi élet *teljes* társadalmi szerkezetét szemügyre vesszük.

Amennyiben a megművelés érdekei teszik szükségessé, hogy egy földterület tőkehozama kevesebb legyen, mint egy másik vállalkozásé, ez a csekélyebb hozam akkor sem válik kárára a társadalom *tartósságának*. Egy termelési ág csekélyebb jövedelmének hatására ugyanis

egy idő után más termékek ára is csökken. Csak az a rövidlátó szemlélet vonja ki magát ebből az összefüggésből, amely csak az egoizmus-értéket képes számításba venni. De csakis a puszta piaci viszony esetében van lehetőség — ahol egyeduralkodó a kínálat és a kereslet — ezzel az egoizmus-értékkel számolni. Ezt a viszonyt csak úgy lehet legyőzni, ha társulások szabályozzák a cserét és a szükséges javak termelését az emberi igények ésszerű megfigyelése alapján. Ilyen társulások a puszta kínálat és kereslet helyébe olyan eredményeket tehetnek, amelyek egyrészt a vevő és a termelőkörök, másrészt az egyes termelőkörök közötti szerződésszerű tárgyalásokon jönnek létre. Ha a megfigyeléseknél kizárható, hogy az egyik ember a másik igényeinek bírájává kiálthassa ki magát, úgy az ilyen tárgyalásokon csak arról lehet szó, ami a gazdaság természeti feltételeiből és az ember munkájából keletkezhet.

Az ilyen alapokon nyugvó életet lehetetlenné teszi az, hogy a tiszta kapitalista és bérszerű irányultság uralja a gazdasági körforgást. Ez az irányultság azt méri össze az életben, amire a valóságban nincs közös összehasonlító mérték: a földet, a termelési eszközt és a közvetlen felhasználásra szolgáló javakat. Sőt, az emberi munkaerő és az ember szellemi képességeinek értékesítése is függésbe kerül egy elvont tőke- és bérmértéktől, amely eltünteti az ember ítéletalkotásából és munkálkodásából tevékenységi körének természetes vonatkozásait.

Nos, az emberiség újabb korában az embereknek a javakhoz való viszonya nem olyan, mint amilyen a naturális gazdálkodás idejében, vagy akár az egyszerűbb pénzgazdálkodás működésekor még lehetséges volt. A mára szükségessé vált munkamegosztás és szociális tagozódás elválasztotta az embert munkája termékének megvásárlójától. E tény és azon következménye ellen, hogy megbénult a teljesítmény iránti közvetlen érdeklődés, nem lehet semmit tenni anélkül, hogy alá ne ásnánk a modern civilizált életet. Bizonyos értelemben a munka iránti érdekeltség eltűnését ennek az életnek az eredményeként kell elkönyvelnünk. Ennek az érdekeltségnek azonban nem lenne szabad eltűnnie anélkül, hogy más ne lépne a helyébe; hiszen az embernek a társadalmon belül érdeklődéssel kell dolgoznia és élnie.

A szükséges új érdekeltség az önállóvá váló szellemi és jogéletből fog fakadni. Erről a két önállósult területről érkeznek majd az ösztönzések arra vonatkozóan, hogy milyen más szempontok léphetnek a puszta tőkeszaporodás és bérnövekedés helyébe.

A *szabad szellemi élet* az emberi lényeg mélyéből származó érdekeltséget teremt, amely céllal és tartalommal áldja meg a munkát és minden más társadalmi működést. Az ilyen szellemi élet azt a tudatot hozza létre, hogy az emberek képességeikkel értelmesen vannak jelen a létezésben, mivel a képességeket önmagukért ápolja. A közösség az így gondozott képességek hatására folyamatosan olyanná alakul, hogy azok hathassanak is benne. A *jogi és gazdasági élet* a kifejlesztett képességeknek megfelelő lesz. Az olyan szellemi életben, amelyet a politikai-jogi terület szabályoz, vagy amely az emberi képességeket azok gazdasági hatékonysága szerint ápolja és veszi igénybe, ott az egyéni érdekeltség nem képes a maga teljességében kifejlődni.

Az ilyen szellemi élet a művészeti és a megismerési törekvéseknek pusztán „idealista" adalékot nyújt, a gondok orvoslására pedig világnézeti megoldást, s ezzel a társadalom életétől eltávolodva egy többé-kevésbé életidegen területre vezet. Az élet áthatására csakis a szabad szellemi élet képes, amelynek megvan a lehetősége az életet magából megalkotni. A szociális élet kérdései (Mandátum Bp. 1990.) c. könyvemben megkíséreltem megmutatni, hogyan lehet az ilyen szellemi életben meglelni azokat az ösztönzéseket, amelyek a tőke kezelését egészséges társadalmi talajra állítják. A tőkét csak olyan személyek vagy csoportok tehetik gyümölcsözővé, akik az emberi közösség szolgálatában képesek végbevinni azokat a teljesítményeket, melyekhez a tőkét igénybe veszik. Ezért arra van szükség, hogy egy személy vagy csoport csak addig gazdálkodhasson egy tőkemennyiséggel, amíg képességeiből telik rá. Amennyiben már nem, akkor a tőkének másokhoz kell kerülnie; olyanokhoz, akiknek megvan hozzá a képességük. Ha a szabad szellemi életben az emberi képességek fejlődése maradéktalanul magából a szellemi élet ösztönzéseiből fakad, akkor a gazdasági körforgásban a szellemi működés eredménye lesz a tőke kezelése. Ezáltal bekerülnek a gazdasági életbe mindazok az érdekek, amelyek a szellemi működés talaján sarjadnak.

A független jogélet az egy szociális közösségben élő emberek között olyan viszonyokat hoz létre, amelyek egymásért dolgoztatják őket, még akkor is, ha az egyes embert nem fűzi közvetlen érdek termékének előállításához. Érdekeltsége azért az emberi közösségért végzett munkában jelenhet meg, melynek jogi felépítésében ő maga is résztvett. Az önálló jogi élet a gazdasági és szellemi érdekek mellett egy sajátos élet- és teljesítményösztönzés alapja lehet. Az ember képes lesz teljesítményeiről arra az emberi közösségre irányítani tekintetét, amelynek eleven részese, mégpedig azáltal, ami emberi mivoltából pusztán azért következik, mert nagykorúvá vált, tekintet nélkül szellemi képességeire és a gazdaságban elfoglalt helyzetére. A termék a munkára fogja átvinni értékét, amennyiben az ember felfogja, hogy az mi módon szolgálja az emberi közösséget, amelybe ő maga közvetlenül beleszövődik. Csupáncsak az önálló jogélet képes így megvalósítani ezt a beleszövődést, hiszen ez az egyetlen terület, amelyen minden ember minden ember felé ugyanazon osztatlan érdeklődéssel fordulhat. Minden más terület természetéből következően az egyéni képességek vagy a munka tartalma szerint szétválasztóan hat; emez viszont minden szétválasztást áthidal.

Az önálló szellemi élet hatására a tőkeszaporodás ahelyett, hogy közvetlen ösztönző lenne, csak olyan más ösztönzések természetes következménye lehet, amelyek az emberi képességek és a munkakörök szakszerű összekapcsolásából fakadnak.

Csak a kapitalista irányultságon kívül eső szempontokból jöhet létre a szociális organizmus azon szerkezete,

amikor is emberi teljesítmény és ellenteljesítmény megfelelően kiegyenlítődik. Ami a kapitalista irányultság területén történt, az ugyanígy más területen is megtörténhet, ahol a modern élet az embert az életkörülményeivel való természetes összhangjától eltávolítja.

A szellemi és jogélet önállósulása megfosztja árujellegétől a mesterséges termelőeszközöket, a földet és az emberi munkaerőt is. (Ennek útja-módja pontosabban megtalálható A szociális élet kérdési című könyvemben.) Az önálló jogi és szellemi területről erednek majd azok az ösztönzések, amelyek alapján a termelőeszköz és a föld adásvétel nélkül cserélhet gazdát, és amelyek alapján majd az emberek dolgoznak.

Ilymódon az emberi erők a szociális együttműködés olyan formáit hozzák létre, amelyek megfelelnek a mai civilizációnak. Kizárólag ezekkel a formákkal lehetséges az emberi szükségleteket a lehető legjobban kielégíteni. A pusztán kapitalista és bérorientált közösségben az egyén csak olyan mértékben érvényesítheti képességeit és erejét, amennyire azok a tőke szempontjából kifizetődőek. A *bizalmat*, aminek alapján az egyén erőit mások szolgálatába állítja, csak arra a reményre alapozhatja, hogy életkörülményeikből kifolyólag mások is bíznak a kapitalista gondolkodásmódban. A szociális életben a munkavégzés a mások hitelezte *bizalom alapján* történik. A modern élet bonyolultsága egyre inkább ahhoz vezetett, hogy ahogy a korábbi kultúrák áttértek a naturálisról a pénzgazdálkodásra, ugyanúgy térnek át a mai kultúrák a hitel megalapozta munkavégzésre. Olyan korszakban élünk, amelyben szükségessé vált, hogy az egyén olyan eszközökkel dolgozzon, amelyeket egy másik ember vagy egy közösség bocsát a rendelkezésére — bízva az egyén teljesítőképességében. Ám a kapitalista teljesítmény érdekei miatt teljesen veszendőbe megy a hitelgazdaságon alapuló megfelelő emberi viszonyulás a körülményekhez. A hitelforgalom ösztönzője a megfelelő tőkeszaporodás reményében nyújtott hitel, valamint az olyan munkavégzés, amelyben indokolt befektetésnek mutatkozik az igénybe vett bizalom. Ennek hatására azonban a szociális organizmusban az emberek életidegen tőkeátcsoportosítások hatalma alá kerülnek, amit abban a pillanatban emberhez méltatlannak fognak érezni, amelyikben azt teljes mértékben fölismerik.

Az egészséges társadalmi életben egy földterülethez csak úgy nyújtanak hitelt, ha azzal lehetőséget adnak a szükséges képességekkel megáldott egyénnek vagy csoportnak olyan termelőüzem kifejlesztésére, amely *minden* figyelembe veendő szempontból indokolt. Ám ha a kapitalista irányultság szabja meg a hitelezést, akkor megeshet, hogy meg kell fosztani a földet az egyéb szempontból kívánatos rendeltetésétől, hogy a hitelezés szempontjainak megfelelő áruértéke legyen.

Az egészséges hitelezéshez olyan társadalmi szerkezetre van szükség, amely lehetővé teszi, hogy a javak értékelésének alapja az emberek testi és szellemi igényeinek kielégítésében gyökerezzék. Az önálló szellemi és jogélet ennek az eleven fölismeréséhez és érvényesítéséhez vezeti az embereket. Ezáltal a gazdasági körforgás olyanná válik, hogy az emberek a termelésről szükségleteik szerint fognak dönteni és nem hagyják, hogy olyan hatalmak uralkodjanak fölöttük, melyek hatására elvont tőke- és bérskálában tűnnek el a tényleges emberi szükségletek.

A hármas tagozódású szociális organizmusban a gazdasági élet a termelési követelmények és a kereskedelmi érdekek alapján szerveződő egyesülések együttműködéséből alakul ki. Ezek döntenek majd a hitelezésről és a hitelfelvételről. Az egyesülések tárgyalásain jelentős szerepet fognak játszani a szellemi és jogi területből a gazdasági életbe ható ösztönzések. Nem szükséges, hogy ezek az egyesülések tisztán kapitalista irányultságúak legyenek, hiszen az egyik egyesülés a többivel kölcsönös érintkezésben fog állni. Ezáltal az egyik termelési ág egyoldalú érdekeit a többieké fogja szabályozni.

A hitelezésért és a hitel felvételéért az egyesülések lesznek felelősek. Ezáltal nem hogy nem fog csökkenni az egyéni képességek jelentősége, hanem éppenséggel teljességgel érvényesülni fog. Az egyén saját egyesülésének felelős a lehető legjobb teljesítményéért, az egyesülés pedig a többi egyesülésnek a teljesítmények célszerű felhasználásáért. A felelősség ezen felosztása lesz biztosítéka annak, hogy a termelés az egymás egyoldalúságát kiegyenlítő szempontok szerint történik. Nem az egyén szerzési ösztönei, hanem a közösség szakszerű igényei alapján termelnek a közösség számára. Egy egyesülés által nyújtott hitel alapja egy másikban keletkező szükséglet lehet.

Aki a megszokott gondolatmenetek rabja, az azt fogja mondani: mindez „szépen" hangzik, de hogyan lehet a jelenlegi helyzetből átkerülni egy efféle eszméken nyugvó életbe? Pedig csak azt kellene belátnia, hogy az itt tanácsoltak ténylegesen közvetlenül átültethetők a valóságba. Csak el kell hogy kezdjük létrehozni az ismertetett egyesülési formákat. Abban, hogy ez minden további nélkül lehetséges, tulajdonképpen senkinek sem kellene kételkednie, aki valamennyire is egészséges érzékkel viszonyul a valóságos élethez. A hármas tagozódás eszméjén nyugvó egyesülések valójában ugyanúgy létrehozhatók, mint a régi értelemben vett konzorciumok, társaságok stb. Sőt, az új egyesülések és a régi intézmények között is van lehetőség mindenfajta gazdasági kapcsolatra. Nem kell mindenáron a régi szétrombolására gondolnunk, hogy ezáltal mesterségesen újat létesíthessünk. Az új a régi mellé kerülhet. Amint az új jobbnak bizonyul belső ereje és jogosultsága következtében, a régi úgyis lemorzsolódik a társadalom szervezetéből. A hármas tagozódás eszméje nem egy olyan program a szociális organizmus egésze számára, amely megköveteli, hogy mindent, ami régi, szüntessünk meg és szervezzünk újjá. Ez az eszme egyes szociális intézmények megteremtésével indulhat. Később az egyes szociális képződmények terebélyesedő élete következtében alakul majd át az egész, hiszen ez az eszme képes erre, mivel nem utópia, hanem valóságos erő.

A lényeg az, hogy a hármas tagozódás eszméje segítségével a szociális organizmusban egyesült emberekben

kialakul a megfelelő szociális érzék. Az önálló szellemi és jogi életből fakadó ösztönzések megfelelően megtermékenyítik a gazdasági szempontokat. Az egyén bizonyos értelemben a közös teljesítményen dolgozó munkatárs lesz. Munkatársi közreműködése a szabad szellemi életben való részvételével, a jogi talajon kialakított érdekekkel és a gazdasági egyesülések kölcsönös kapcsolatain keresztül valósul meg.

A hármas tagozódás eszméjének hatására a szociális organizmus működése bizonyos értelemben átalakul. Jelenleg a tőkeszaporodásban és a béremelésben kell azt látnunk, ami által az ember megfelelő módon idomul a szociális organizmushoz. A hármas tagozódású szociális organizmusban az egyének individuális képességei a lehető legtermékenyebbé teszik a közös munkavégzést, összhangban a jogalapból származó emberi viszonyokkal és az egyesüléses tevékenységen nyugvó gazdasági termeléssel, forgalommal és fogyasztással. A tőkeszaporodás illetve a teljesítmény kiegyenlítése a megfelelő ellenszolgáltatással pedig úgy lép föl, mint a szociális tevékenységek és intézmények következménye.

A hármas tagozódás eszméje nem azon a területen akar reformálni, ahol csak a szociális *következmények* szerepelnek, hanem átalakító és újjáépítő tevékenységét az *okok* területére akarja irányítani. Ezen eszme elfogadásával vagy elutasításával kapcsolatban fölmerül a kérdés, hogy létrehozza-e az ember az *akaratot*, amivel az okok ezen területéig hatolhat. Ennek az akaratnak pedig a külső intézmények megfigyelésétől az azokat működtető emberekhez kell vezetnie. A mai kor magával hozta a sok területre kiterjedő munkamegosztást. Ez előfeltétele a külső intézményeknek. Amit a megosztott munkaterületek okoznak, azt az eleven emberi csereviszonyoknak kell kiegyenlíteniük. A munkamegosztás elválasztja az embereket; azok az erők, amelyek az önállóvá lett szociális organizmus három tagjából származnak majd, ismét összekapcsolják őket. Szociális életünkre rányomja a bélyegét, hogy fejlődésének tetőpontjára ért az emberek szétválasztása. Ezt az élettapasztalat segítségével kell fölismerni. Aki ezt fölismeri, annak számára a kor szükséges követelményévé válik, hogy az egyesüléshez vezető utak elindítására gondoljon.

A gazdasági élet olyan konkrét jelenségei, mint az intenzívvé váló hitelforgalom, megvilágítják ezt a szükséges korkövetelményt. Minél erősebbé vált a kapitalista irányultságra való hajlam, minél fejlettebb lett a pénzforgalom, minél tevékenyebbé vált a vállalkozó szellem, annál jobban kibontakozott a hitelforgalom. Ez azonban fel kell hogy keltse az egészséges gondolkodás igényét arra vonatkozóan, hogy valóban megértse a javak tényleges termelését és a meghatározott javak iránti emberi szükségletet. Az végülis csakis egészséges lehet, ha a hitelező felelősséget érez azért, ami az általa nyújtott hitellel történik, és ha a hitel felvevője biztosítékokat ad a hitelezőnek ezért a felelősségért, mégpedig gazdasági kapcsolódásain — az egyesüléseken — keresztül. Egy egészséges népgazdaságban nemcsak arról van szó, hogy a hitel magát a vállalkozó szellemét követeli, hanem arról is, hogy létezzenek olyan intézmények, amelyekben a vállalkozó szellem szociálisan kielégítő módon működik.

Elvileg aligha fog valaki kételkedni abban, hogy a jelenlegi gazdasági körforgásban szükség van a felelősségérzés növekedésére. Ez a növekedés azonban attól függ, hogy keletkeznek-e olyan egyesülések, melyeknek tevékenysége által valóban világossá válik az egyének számára, hogy ténykedésük mit hoz létre a szociális közösségben.

Azok, akiknek tevékenysége a földműveléssel függ össze, és akiknek ezért ezen a téren tapasztalataik vannak, joggal állítják, hogy annak, aki a földdel foglalkozik, nem egy tetszés szerinti áruként kellene kezelnie azt és hogy a földhitelt másképp kellene nyújtani, mint az áruhitelt. Am lehetetlen, hogy a jelenlegi gazdasági körforgásban ilyen fölismerések gyakorlati jelentőségre tegyenek szert, ha az egyének mögött nem állnak egyesülések, amelyek az egyes gazdasági területek vonatkozásai alapján a földgazdálkodásnak más jelleget adnak, mint egy másik termelési ágnak.

Teljesen érthető, hogy néhányan azt fogják mondani; mi szükség minderre, hiszen végülis mindenfajta termelés fölött az emberi igény uralkodik és például senki sem hitelezhetne vagy vehetne föl hitelt, ha egy szükséglet, akárhonnan is, nem támasztaná azt alá. Sőt azt is mondhatnák: hiszen végülis minden, amit itt a szociális intézményekről elgondolunk, nem több, mint a tudatos megformálása annak, amit biztosan automatikusan is szabályoz a „kínálat és kereslet". Aki azonban pontosabban utánagondol, annak számára nyilvánvaló lesz, hogy a szociális organizmus hármas tagozódásának eszméjéből fakadó, a szociális kérdésről szóló magyarázatoknál nem az a lényeg, hogy a kínálat és kereslet jegyében zajló szabad forgalom helyébe egy kényszergazdaságot ültessünk, hanem az, hogy a javak *kölcsönös értékét* úgy alakítsuk ki, hogy *lényegileg* egy emberi termék értéke feleljen meg azon más javak értékének, amelyekre előállítójának az alatt az idő alatt szüksége van, amelyet előállítására fordít. Ha kapitalista irányultsággal akarunk egy terméket előállítani, akkor dönthet csupán a kereslet is, de ha egy terméket olyan árért állítunk elő, amelynek értéke megfelel az ismertetetteknek, akkor nem dönthet róla egyedül a kereslet. Ezt a döntést csak olyan intézményekben hozhatják meg, amelyek a szociális organizmus egészéből kiindulva állapítják meg az egyes javak értékét. Aki kétségbe akarná vonni, hogy szükség van ilyen intézményekre, az nem képes észrevenni, hogy ha csupán a kínálat és kereslet működik, akkor elcsökevényesednek olyan emberi szükségletek, melyeknek kielégítése növeli a szociális organizmus civilizáltságát; és azt a törekvést sem érzékeli, amely az efféle szükségletek kielégítését be akarja illeszteni a szociális organizmus ösztönzéseibe. Ennek a törekvésnek a tartalma éppen az emberi szükségletek és az emberi teljesítmények értéke közötti kiegyenlítés megteremtése a szociális organizmus hármas tagozódása alapján.

(Fordította: Tatai Mária)

Jan Skácel:

Beszéd

az irodalmi Közép-Európa-díj átvételekor
1989. szeptember 9-én
a szlovéniai Vileniciben

Morvaország már csak azért is különleges, mert Morvaország van is és nincs is. Valamikor, a régen tovatűnt történelemben Morvaország a cseh királysággal szoros kapcsolatban álló őrgrófság volt. Ma egybeolvadt a Cseh szövetségi köztársasággal és neve csak az időjáráselőrejelzésekben és a népdalokban fordul elő.

Ez utóbbiak Morvaországban gyönyörűek. A morva népdalok nélkül, kissé érdes szépségük nélkül nem létezne Leoš Janaček, a világhírű zeneszerző, aki Morvaországban született és egész életét ott élte le. A morva dalok a hűséges és csalfa szerelmesekről szólnak, a török elleni harcokról, a tiszta és gyorsvízű patakokról, fecskékről és rablókról, megnyergelt és szőrén megült lovakról, egy fiatal fiúról, akit agyonütöttek az erdőn. Ezeknek a daloknak a szavait színaranyból, dallamát tiszta ezüstből kovácsolták.

Ez az ezüst a keleti szél fésülte füvek ezüstje. A mi országunk kelet felé nyitott síkság. Kelet felől érkeztek a tatárok, akik egészen Morvaországig lovagoltak és utánuk jöttek a törökök. A tengerit Morvaországban kukurucnak mondják a magyar kurucok után, akik többször betörtek az országba.

Morvaországban ugyan mindannyian csehül beszélünk, de a mi magunk morva módján. Egy idegen számára titokzatosnak tűnhet ez a kijelentés, pedig ez bizony így van. Van egy Morvaország, de nincsenek már morvák. Morvák ugyan vannak, de Morvaország már nem létezik. Hogyan tudom magam ebből az ellentmondásból épen és őszintén kioldozni? František Palacký, nagy XIX. századi történészünk, a magasan szárnyaló cseh nyelven megírt átfogó mű: A cseh nép története szerzője azt mondta magáról: én cseh vagyok a morvák nemzetségéből. Palacký szavai megfelelnek a tényeknek és mindent megmagyaráznak.

Tehát: van Morvaország, meg nincs is. És mindenekelőtt: Morvaország nagyszerű hely. E tekintetben mi mind egységesek vagyunk, mi, morvák, akik egyúttal csehek vagyunk, azaz csehek, ami a nyelvet illeti és morvák a szívünk szerint.

És van még valamink, ami egyúttal nincs is, ez a mi nemzeti himnuszunk. A csehszlovák nemzeti himnusz ugyanis két dalból áll, egy cseh és egy szlovák dalból, melyeket egymás után játszanak és énekelnek el. A két dal között mindig van egy kis szünet, két, talán három másodperc hosszan, nem tovább. Ez a látszólag kicsiny szünet, ez a rövid csend, ez a morva himnusz.

Mi morvák nagyon büszkék vagyunk nemzeti himnuszunkra és vidáman azt gondoljuk, hogy az egész világon a miénk a legszebb nemzeti himnusz: maga a csend. A csend, ami ma olyan nagyon értékes, a csend, ami mindig fenséges és bölcs, a csend hangzatos szavak nélkül, melyek minket más nemzetek fölébe kívánnának emelni, a csend, ami soha nem hazudik. Ebben a csendben mi a saját földünkre gondolunk.

Erre a nagyszerű országra, ami ugyan nincs, de mégis csak van.

Jan Skácel morva költő (1922—1989). Halála évében kapta meg a Petrarca-díjat és a Közép-Európa-díjat. Németből fordította Gerle János az Individualität c. folyóirat 1990 szeptemberi számából.

Hírek

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS szabadiskolájának őszi rendezvényére szeptember 15. és 18. között került sor Gálosfán. A találkozón összesen körülbelül nyolcvan fő vett részt. Az ORSZÁGÉPÍTŐ 2. számában közzétett programtervezet és a mellékletében közölt Felhívás tematikájához kapcsolódva a meghívó fogalmazta meg a megbeszélésre javasolt kérdéseket. Néhány résztvevő rövid beszámolót tartott egy-egy kérdésről, ezeket kötetlen beszélgetés követte. Összefoglalásul a háromnapos beszélgetés-sorozat néhány egymásnak felelő gondolatát idézem fel több beszámoló és hozzászólás részleteiből, nem szószerinti jegyzetek alapján összeállítva:

1989 a kelet-közép-európai forradalmak éve, az ellenállás kultúrájának győzelme. 1992 a nyugat-európai unió éve, a „nyugat-európai államok szent római birodalmának" megszületése. A két időpont között ki kell alakulnia az Európa rendeltetésének megfelelő kontinentális együttműködésnek, ellenkező esetben tovább növekszik a szakadék Európa közepén (Európa helyén?). „A jövőhöz nem több piacra, hanem több eszmére van szükségünk." (Rolf Hinrich)

A tulajdon, a demokrácia és a szociális biztonság jelentik a legégetőbb társadalmi kérdéseket. Keleten ezekre megoldást kell találni, Nyugaton látszólag véglegesen rendezettek ezek a kérdések. Ha Kelet nem ad saját választ, saját múltján, kultúráján, 40 év szenvedéseiből nyert tapasztalata talaján álló választ, akkor az egyetlen követendő példává válik Nyugat látszatmegoldása. Saját tapasztalataink alapján képesek vagyunk annak megértésére, hogy a mai kor igényeinek nem a magántulajdon, hanem a használati tulajdon felel meg, a termelőeszközt használja az, aki arra a legrátermettebb. (Liska Tibor)

Csak a személyes képesség, tehetség, a szellemi tőke az, ami személyhez kötött. Ha képességeimmel én nem élek, helyettem azokat más nem használhatja. Minden más, tulajdonra vonatkozó jog negatív értelmű jog, mindenki mást kizár a használat lehetőségéből, hiába volna meg rá a képessége.

Tapasztalataink alapján könnyű belátnunk azt is, a demokrácia nem azt jelenti, hogy szabadon dönthetjük el, hogy kinek a kezében legyen a hatalom, hanem, hogy a hatalom kivonul a gazdasági és kulturális élet területéről és a jogi egyenlőség biztosításával, a külső és belső rend őrzésével foglalkozik.

Nyugaton a vállalkozás és a hitelfelvétel biztosítéka a magántulajdon. A vállalkozás valódi feltétele azonban a szellemi tőke megléte, ami az esélyegyenlőség körülményei között működőképes. Hogy a

magántulajdon a fejlődés gátjává vált, Nyugaton is széleskörűen felismerték, de a kérdés mindaddig érinthetetlen marad, amíg egy másfajta életképes gazdasági konstrukció el nem kezd működni.

Az ipari termelőüzemek felfuttatásához szükséges nyugati tőke hitelfedezetét a működőképesség és a piaci értékesítés lehetősége biztosítja. A hitelvisszafizetéshez biztosítékot nyújt maga a meglévő termelőeszköz állomány használati tulajdonforma esetén is. A nyugati tőkebefektetőknek akkor van lehetőségük a munkavégzők bizalmát élvező munkáltatóval találkozni és megállapodni, ha az üzemek igazgatási tulajdonban, munkástanácsok irányítása alatt vannak. Az 1956-ban létrehozott munkástanácsok az európai történelemben egészen új formájú képviseletet jelentettek. A nyugaton általános, szakszervezet jellegű munkásképviseletek csak jogi, személyi kérdésekbe szólhatnak bele, gazdaságiakba nem. Az ipari üzemek igazgatására olyan munkástanácsok alkalmasak, melyekben a gazdasági irányításhoz értő, a munkásság bizalmát nem demagógiával megszerző szakemberek vannak. Ilyen körülmények között lehetőség nyílik a bérgazdálkodás jelenlegi formáinak megszüntetésére is, a közös munkával elért jövedelem elosztásáról megállapodást kell kötniük az érdekelteknek, amelyben tisztázható, hogy kinek-kinek mi a része a munkából és a nyereségből. A vállalkozások kockázatát csökkenteni, szükséges munkaerő- és tőkeátcsoportosításokat végrehajtani az üzemek közötti szabad társulások révén lehetséges. A társult vállalkozások egymás közötti hitelfedezete a szellemi tőke, szemben a bankhitellel, ami a szellemi tőkét nem ismeri el.

A gazdasági rendszerváltás legsürgetőbb feladata, hogy a tulajdon kérdésével dűlőre jusson. A föld és az ipar privatizálásával kapcsolatban félelem, bizonytalanság és tiltakozás tapasztalható. A megoldás csak annak a felismerésnek a talajáról képzelhető el, hogy a mai munkamegosztásos világgazdasági rendben a tulajdon olyan eszköz, amellyel mások szükségleteit kielégítő javakat lehet termelni. A valóságban tehát a tulajdon szociális eszköz. A jognak biztosítania kell azt, hogy aki ezzel az eszközzel rendelkezik, azt korlátlanul használhassa, de ha nem képes a rendelkezésére álló termelőeszközöket igazgatni, akkor azok megfelelő használó kezelésébe kerüljenek. Az államnak fokozatosan ki kell vonulnia a gazdasági életből, de annak egészséges működését jogilag biztosítania kell.

Több példa van arra, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok nem kívánnak élni földvisszaigénylési lehetőségükkel. Ennek fontos tényezői, hogy a mezőgazdaságban a vezető réteg hozzáértése, intelligenciája jóval magasabb, mint az iparban, a háztáji termelés formái stabilizálódtak, a mezőgazdaságban a döntések következményei hosszú távon igen súlyosak lehetnek, ugyanígy a kiszámíthatatlan külső körülmények hatása is. Ezek miatt a földterületek birtokba vétele — korlátozott, feltételekhez kötött tulajdona — előnyösebb. A földdel a birtokos szabadon rendelkezik, de nem adhatja el, nem adhatja bérbe. A teljes jövedelemből csak a munka után rész illeti meg, a földjáradék az önkormányzaté vagy a mezőgazdasági egységé, ami a kiegészítő gazdasági tevékenységgel, forgalmazással, infrasturktúra fejlesztésével foglalkozik.

Európa történetében először válik döntővé külső kényszer: az ökológiai problémák, a környezet károsodása, a fenyegető klímakatasztrófa. A tudatváltozás létfeltétel. Mindenkinek meg kell értenie, mit jelent az, hogy a Föld mindnyájunk közös tulajdona. A földkérdés és a környezetvédelem kérdése különösen szorosan összefüggnek. Ma már kérdéses az is, hogy lehetséges-e a termőképesség fenntartása folyamatos mezőgazdasági termelés mellett. Az Alföldön néhány évig pihentetni kellene a föld jelentős részét, hogy regenerálódjék. Az új gazdáknak tevékenységüket így óriási ráfordítással kellene kezdeniök, a régi aranykorona érték csökkenése miatt a földjáradék sem nyújt alapot a közös kiadásokhoz. Nyugaton a föld időnként szükségessé váló pihentetését állami támogatás teszi lehetővé. A mezőgazdaságban létfeltétel a társulások hálózatának fokozatos kialakulása.

A társadalmi élet hármas alappillérének, a magántulajdonnak, a pluralista demokráciának és a szociális gondoskodásnak az igazi természetét ma már a hadtápgazdálkodás határozza meg. A technikai fejlődés következtében a gazdasági termelékenység megsokszorozódott. A szabad tőke növekedése mellett a befektetési készség csökkent. A hadtápgazdálkodás: háborús szintű tőkebefektetés háború nélkül. Az első világháború időszakában a klasszikus piacgazdálkodást — azt álcaként megtartva — katonai rendszer váltotta fel. A gazdasági termelés szervezete egy esetleges háború megnyerésének szolgálatában áll. A civil társadalom minden területét átható rendszerről van szó, amelynek lényege az expanzió, a háborúra készség folyamatos állapota. A hadtápgazdálkodás a bankrendszerben magas kamatlábak mellett tőkehiányt hoz létre.

Ennek a rendszernek alapvető érdeke a keleti társadalmak beépítése a hadtápgazdálkodásba a lehető legalacsonyabb bér- és a lehető legmagasabb árszinten. A világ megosztottsága mögött a pénz értékteremtő funkciójára vonatkozó tévképzet áll. Ezt a tévképzetet a bankok kamatfizetési politikája látszólag igazolja, végső soron azonban az értékkülönbözetet valahol munkával létre kell hozni. Az egyik világban a pénz önmaga értékét növeli, a másik világban megfizetetlen munkavégzés folyik. A társadalmat pánikban tartja az a téveszme, hogy a hadigazdaság leállítása katasztrófához vezet. A termelésnek az szab határt, ha a korlátozott materiális—testi szükségletek kielégítése a célja. Arra törekszik ugyan, hogy az ember fizikai mivoltához kötött, de korábban nem ismert hajlamokat, igényeket támasszon fel a fogyasztás fokozására, de nem ismeri fel, hogy az ember valóságos szellemi egzisztenciával rendelkezik, amelynek a szükségletei korlátlanok. A hadigazdálkodás leépülésével a felesleges tőkének erre a területre kellene irányulnia. A folytonos expanzió helyett a szabad szellemi életet kellene szolgálnia, mert a szabad szellemi élet nem állhat sem a hatalom, se a gazdaság befolyása, kényszere alatt.

A 869-es konstantinápolyi zsinat kényszerítette ki a változást, hogy a korábban a test—lélek—szellem hármas egységét elismerő kereszténység a testből és lélekből álló ember dogmáját fogadja el. A szellemi egzisztencia létének „eretnek" gondolatát ezzel időlegesen kiiktatta az európai kultúrából. A materializmus irányába vezető fejlődés során a természettudomány a lélek önálló létét is megkérdőjelezte, és a fizikai működés termékének tekintette. Rudolf Steiner fellépésének jelentősége abban áll, hogy a természettudományos gondolkodás módszerével igazolta az ember hármas létét, teremtettségének testi—lelki—szellemi természetét. Szellemi létét az ember az önteremtés folyamatában bontakoztathatja ki, ehhez szabadság szükséges. Az európai történelmi fejlődés hosszú távon erre a szabadságra irányul, a szabadság felé való törekvés, az ember szellemi megvalósulására irányuló törekvés szemben áll a hadtápgazdálkodás rendszerével.

Nyugatnak nem szándéka, hogy elnyelje Európa keleti felét. De ha az összeomlott diktatúrák helyén nem alakul ki stabil, működőképes rendszer, akkor Nyugat önvédelemből rákényszerül arra, hogy saját érdekei szerint befolyásolja a változásokat. E mulasztás egész Európát eltávolítja a szabad fejlődés útjáról.

A bolsevizmus bukása után hatalmi vákuumról beszéltek, holott egy negyven éven át érlelődött szellemi vákuum vált nyilvánvalóvá. Ezt a vákuumot azonban a hatalom tölti be, ha a szellem üresen hagyja.

A hatalommal szemben kialakult egy lelki reflex. Egy felmerülő feladattal kapcsolatban az első gondolatunk ez: miért *nem* lehet megoldani. A hatalmi struktúra külső összeomlását nem követi automatikusan ennek a reflexnek az oldódása, még mindig túlzó óvatossággal vagy alávetettséggel gyengítjük magunkat. Igazi szellemi tartalom csak az, ami a tárgyiasulás, a megvalósulás felé törekszik.

Az elmúlt negyven év talán legsúlyosabb bűne abban a jelszóban fejeződött ki: „nincs pótolhatatlan ember". Csak pótolhatatlan ember van, mindenkinek éreznie kell, hogy szükség van a munkájára. A munkanélküliség azt jelenti: avval a gondolattal kell élnem, hogy az életem felesleges. Az ember munkája által létezik, a munkanélküliség egzisztenciája alapjától fosztja meg. Pénzt adni egzisztenciája elvételéért cserébe a kereszténység értelmében megbocsáthatatlan bűn. Krisztus magára vette az emberiség minden bűnét, kivéve azokat, melyek a Szentlélek ellen valók. Az egzisztencia elrablása ilyen bűn.

(Összeállította: Gerle János)

KOLOZSVÁRT 1990 márciusában tartott alakuló közgyűlésén a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság jóváhagyta alapszabályát, melyből néhány részt közlünk:

1.

A KELEMEN LAJOS MŰEMLÉKVÉDŐ TÁRSASÁG (KLMT) szakemberek és műemlékpártolók önkéntes szakmai egyesülete, amely

politikával nem foglalkozik és nem folytat vagyonkezelő gazdasági tevékenységet.

2.

A KLMT a Kultuszminisztérium és az RMDSZ mellett dolgozó, önálló tevékenységet folytató jogi személy, amely munkakapcsolatot tart fenn a Műemlékek, Együttesek és Történelmi Környezetek Nemzeti Bizottsága (Comisia Nationalá a Monumentelor, Ansamblurilor si Siturilor Istorice) helyi és központi szerveivel, valamint minden más érdekelt intézménnyel.

4.

A KLMT székhelye Kolozsvár (Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Str. 23. August nr. 51—53.)

5.

A KELEMEN LAJOS MŰEMLÉKVÉDŐ TÁRSASÁG célja a kegyeleti, építészeti, egyházi, régészeti, történeti, képzőművészeti vagy néprajzi jelentőségű, romániai magyar vagy más nemzetiségekkel közös érdekű műemlékek szellemi és jogi védelmének érvényesítése az ország törvényeinek alapján, Románia területén.

6.

A KLMT kezdeményező, véleményező és megfigyelő szerepet vállal, az érvényes törvények keretei közt, a II. fejezet 11. pontjában felsorolt műemlékekkel kapcsolatban.

7.

A KLMT nyilvántartásba vesz minden olyan műemléket, amelyet a Társaság tagjai leltárba foglaltak és javaslatokat tesz a helyi és országos hivatalos műemléklista kiegészítésére.

8.

A KLMT lehetőségeihez mérten kutatásokat végez és javaslatokat tesz a II. fejezet 5. pontjában felsorolt műemlékek megőrzésére vonatkozóan.

9.

A KLMT tanácsokat ad a II. fejezet 5. pontban felsorolt műemlékek tulajdonosainak, azok felkéréseire, s ugyanakkor igényt tart minden ilyen műemlékekkel kapcsolatos terv véleményezésére.

10.

A KLMT figyelemmel kíséri és megjegyzéseivel segíti a tervek minőségi és pontos kivitelezését.

11.

A KLMT tevékenysége a következő feladatokat öleli fel:

— műemléképületek és elválaszthatatlan tartozékaik;
— műemlékegyüttesek (falukép, városkép);
— népi műemlékek;
— temetők (kegyeleti, művészeti és régészeti értékek);
— szobrok, művészeti kovácsmunkák, harangok és ötvösmunkák;
— belső berendezések (bútorok, orgonák, kályhák és más használati tárgyak);
— kertek, tervezett parkok, zöldövezetek;
— emléktáblák, emlékhelyek, emléktárgyak, elnevezések;
— technikai berendezések, ipartörténeti emlékek; (hidak, malmok, órák);

12.

A KLMT az európai értékek körforgásába kívánja bekapcsolni sajátos kultúrértékeinek, népszerűsítő és tudományos igényű publikációk, fotók és filmek segítségével.

14.

A KLMT tagjainak egyéni tudományos, szakmai és publicisztikai tevékenységét a Társaság támogatja és kívánatosnak tartja.

A SZÉKELYUDVARHELYI székhelyű Orbán Balázs Közművelődési Egyesület meghívására októberben kiállítás nyílt Makovecz Imre munkáiból a városi kultúrházban. Az Egyesület céljait ismertető nyilatkozatból idézünk:

Az ORBÁN BALÁZS KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET (OBKE) a kultúra (tudomány, művészet stb.) valamennyi ágának széles körű terjesztésére hivatott romániai egyesület, melynek működési nyelve magyar.

Feladatául vállalja a romániai magyarság irodalmi, színházi, zenei és képzőművészeti tevékenységének támogatását, a hungarológia eredményeinek terjesztését, illetve a rokon célkitűzésű romániai magyar intézmények tevékenységének összehangolását. Ugyanakkor nem kíván ezek felügyeleti szerve lenni.

Célkitűzése: nemzetiségi kultúránk ápolása, terjesztése az ország egész területén, humanista hagyományaink, értékeink ápolása, szoros együttműködésben egyházainkkal, a romániai magyarság nemzettudatának erősítése, különös figyelmet fordítva a szórvány-magyarság nemzettudatának és kultúrájának erősítésére, így a csángómagyarság közművelődésének felkarolására. Együttműködve a visszaállítandó Bolyai Tudományegyetem és az Erdélyi Múzeum-Egyesület, valamint az egyéb magyar tudományos művészeti, műszaki egyesületek különböző szakosztályaival, ezek eredményeit felhasználja a kultúrát terjesztő munkájában, kiegészíti ezek tevékenységét.

Sajátságos feladatának tekinti országos hatókörű információs és módszertani központ létrehozását Székelyudvarhelyen, valamint a célkitűzéseit szolgáló könyv- és időszaki kiadványok megjelentetését, külföldi kulturális kapcsolatok fenntartását és ápolását a magyar nyelvterületen és azon kívül is.

Az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület megalapítására 1990. április 26-án került sor Székelyudvarhelyen, a Városi Művelődési Házban, amely az egyesület székhelye. (Postacím: OBKE — Casa de Cultura, 4150 Odorheiu Secuiese, Románia).

Az OBKE programjának része azon tudományos kutatók serkentése, támogatása, akik intézményeken kívül tevékenykednek. Ezt a célt az ORBÁN BALÁZS ALAPÍTVÁNY kívánja szolgálni. Az Alapítvány alkalmi segélyek és ösztöndíjak formájában, illetve tanfolyamok és alkotótáborok rendezésével segíti elsősorban a hungarológia művelőit valamint fiatal alkotó- meg előadóművészek (írók, képzőművészek, zenészek stb.) munkáját továbbképzését.

Az Egyesület kötelességének tartja ORBÁN BALÁZS emlékezetének, szellemi hagyatékának tiszteletben tartását, ápolását is. Ezt a célt különböző kiadványokkal, rendezvényekkel s szoboralapítvánnyal kívánja elérni.

Ezúton kérjük mindazokat, akik egyetértenek az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület célkitűzéseivel, hogy adományaikkal támogassák egyesületünket!

Az első adományt Tőkés Lászlótól kapta az egyesület, aki a székelyudvarhelyi szolgálatán összegyűlt pénzsegélyt (22.364 lejt) felajánlotta az Orbán Balázs Alapítvány céljaira.

Katona Ádám
az alapító tagság nevében

A SZÁZADFORDULÓ MAGYAR ÉPÍTÉSZETE címmel megjelent Gerle János, Kovács Attila és Makovecz Imre építészettörténeti könyve. A megjelenés alkalmából építészeti könyvnapokat szervezett az Írók boltja könyvesbolti forgalomban nem lévő építészeti kiadványok árusítására. Ugyanekkor került sor Rácz Zoltán debreceni építész, a NOÉ Építészeti Műhely tagja Borsos Józsefről írt monográfiájának (Csokonai Kiadó) premierjére is.

„MENSCH UND ARCHITEKTUR", azaz Ember és építészet címen 1990. szeptember 27—28-án nemzetközi fórumot és kiállítást szervezett Alberts és van Huut amszterdami, a HUS csoport bergeni, Asmussen jürnai, Billing, Peters és Ruff stuttgarti, a MAKONA budapesti irodája és a bonni ALANUS Művészeti Főiskola. A találkozóra az Alberts-iroda által tervezett amszterdami NMB bankszékházban került sor. A mintegy 120 résztvevővel lezajlott találkozó célja, hogy az organikus építészeten belül kialakítsa a nemzetközi együttműködés formáit.

AZ ARCHITHESE c. Zürichben megjelenő építészeti folyóirat, melynek 1987/3. száma Magyarországgal, elsősorban az organikus törekvésekkel foglalkozott, idei októberi számában Adäquate Form címen összeállítást közöl kortárs organikus építészeti munkákból. Többek között Asmussen, Alberts, a HUS csoport munkái és Makovecz Imre paksi temploma szerepel a lapban.

Balogh Ferenc

Új erdélyi magyar templomok felé

...Kós Károly valóságismerete és az a meggyőződése, hogy az ember nem változik és nem felejt olyan könnyen, mint sokan gondolták, ma új fényt kap és új dimenziók teremtődnek. Régebben felejthetetlen történelemnek, most pedig konkrét jövőlehetőségnek látom Kós Károlyt, annak ellenére, hogy nem kívánom a másolását és így egy újabb historizmus létrehozását. Annál inkább a lényegi feldolgozást és továbbvitelt...

Kisméretű iskolát, parókiát, hitelszövetkezetet, gazdakört és több kultúrházat is tervezett, s ma minden téma új életre kelhet, és helyi erőből valósítható meg. De folytathatnók a gazdasági épületekkel is, amelyek a háztáji kis gazdaságok legjobb tapasztalatait összegezik.

Kós Károly karakteres, világos és jellegzetes rajzai az Erdélyt járó és lakó embernek otthonosak és mégis fejlesztettek. A hagyományos tömeghatás és kialakulás pontos magyarázatát kapjuk terjedelmes tanulmányában, amely *A székely népi építészet* címmel jelent meg 1944-ben. A *Falusi építészet* című (1946) munkával is a parasztságnak kíván konkrét segítséget nyújtani, s ha mindezt értelmesen elővesszük, ma is segítség lesz.

Kós Károly mégis urbánus építészként tisztelt, de azt még nem állapították meg, hogy városi családi házai a népi építészetből eredeztethetők. Ezek a házak elsősorban önálló telkekre épültek, ezt a témát szerette leginkább, és elsősorban ilyen tervei valósultak meg. Nem zárta ki a társasházak szükségességét sem, mert látta az urbanizáció menetét és az ebből következő szükségleteket. A megvalósítást viszont az egyén energiájának konkrét bevonásában látta. Elképzelése 1957-ben az állami kölcsön, szervezett állami és fokozott egyéni munkavégzés. Ma is meggondolandó, mert sokan tennék, ha az állam támogatná őket.

A városi családi házaknál maradva jegyzem meg, hogy Kós munkásságának egyik kihasználatlan értéke a mély fedett veranda alkalmazása, megoldás, amit igen kevés építész fedezett fel magának, holott a veranda az esős Erdélyben a lakás hasznos kiegészítője, hat-nyolc hónapon át használható és egy olyan sajátosság, amelynek csak nálunk van értelme. Megjegyzendő, hogy a keskeny balkonok szinte használhatatlanok. Ha nincs egy körülülhető asztalkának hely, akkor a felhasználás egyéni és nem családi. Ez utóbbi közösség „fóruma" a körülülhető asztal, s ennek lehetősége a verandán is meg kell hogy legyen. Ezért olyan otthonosak Kós Károly lakóházai. Családoknak szólnak, és a külső megjelenésnek is változatosságot biztosítanak. A külső és a belső tér átmenetének kezelése, építészeti kifejeződése előnyösen valósítható meg, kihasználva az adódó fény- és árnyékhatásokat. (Külön méreg, amikor egy ilyen verandát beüvegeznek, és a családi „fórum" raktárrá válik, mert élni nem lehet benne.)

Utolsó bekezdésnek maradt talán a leglényegesebb téma, a magyar templom kérdése. Örömmel állapítható meg, hogy már ilyen találkozó is volt, hogy milyen legyen az erdélyi református templom (14 építész jelentkezett terveivel).

Szinte mindenki Kós Károly hatása alatt kezd munkához, és ez természetes. Maradék építészeink nemes feladat előtt állnak, azok lehetnek, akik, és úgy igyekezhetnek egyéniségük kifejezésére, hogy az hagyományos is legyen.

Elég rég nem hangsúlyozhattuk, hogy Kós Károly 28 templomot tervezett, még azt sem, hogy román templomot is hatot (görögkeletit és görög katolikust is). Jó részük felépült, és a fejérdi görög katolikus izgalmas ötvözete a görögkereszt alaprajzú és centrális terű, valamint a katolikus kereszt alaprajzú hosszhajós megoldásnak. Liturgia, hagyomány és építészeti gondolat szoros kapcsolata ez kőbe ültetve...

Kis lélekszámú gyülekezetek részére öt típustervet készített (a típusterv önmagában nem elítélendő), ezek közül hármat ismerek, s megállapítható, hogy elméleti megállapítása, miszerint az erdélyi építészeti karaktert a középkor művészete határozza meg, itt híven tükröződik. Mégis saját korában tervezett, összetéveszthetetlenül...

Nem kívánok „munkavállalást" tenni, de biztos, hogy az alkotó viták és a kultikus építkezések elindulása új erdélyi magyar építészetet is teremt Erdély igazi színének bemutatására.

(A KORUNK c. kolozsvári folyóirat 1990/3. számában tette közzé az 1983-as Kós-centenáriumra előkészített, de akkor nem engedélyezett cikkeket. Az ezeket kiegészítő újabb írások közül választottuk Balogh Ferenc, kolozsvári építészmérnök írásának néhány részletét.)

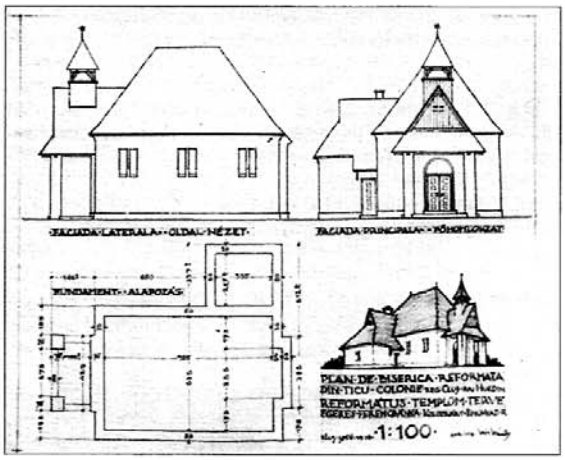

Kós Károly: Egeres—Ferencbányai református templom terve 1956.

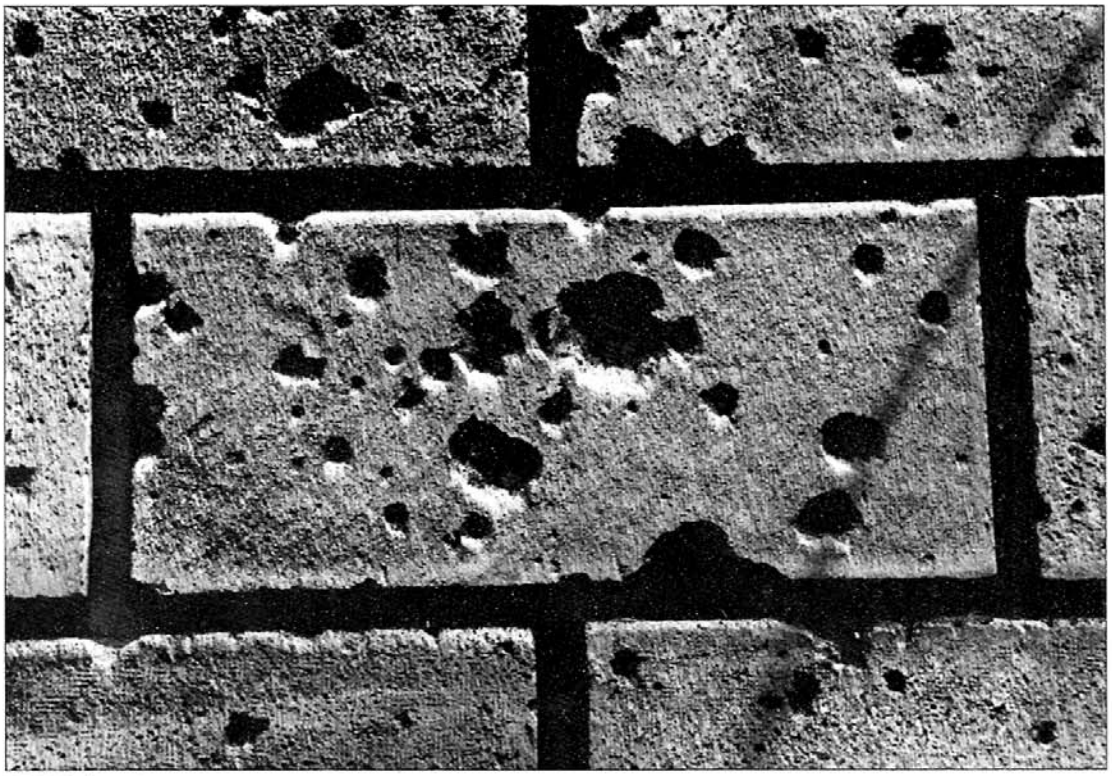

1956 Budapest

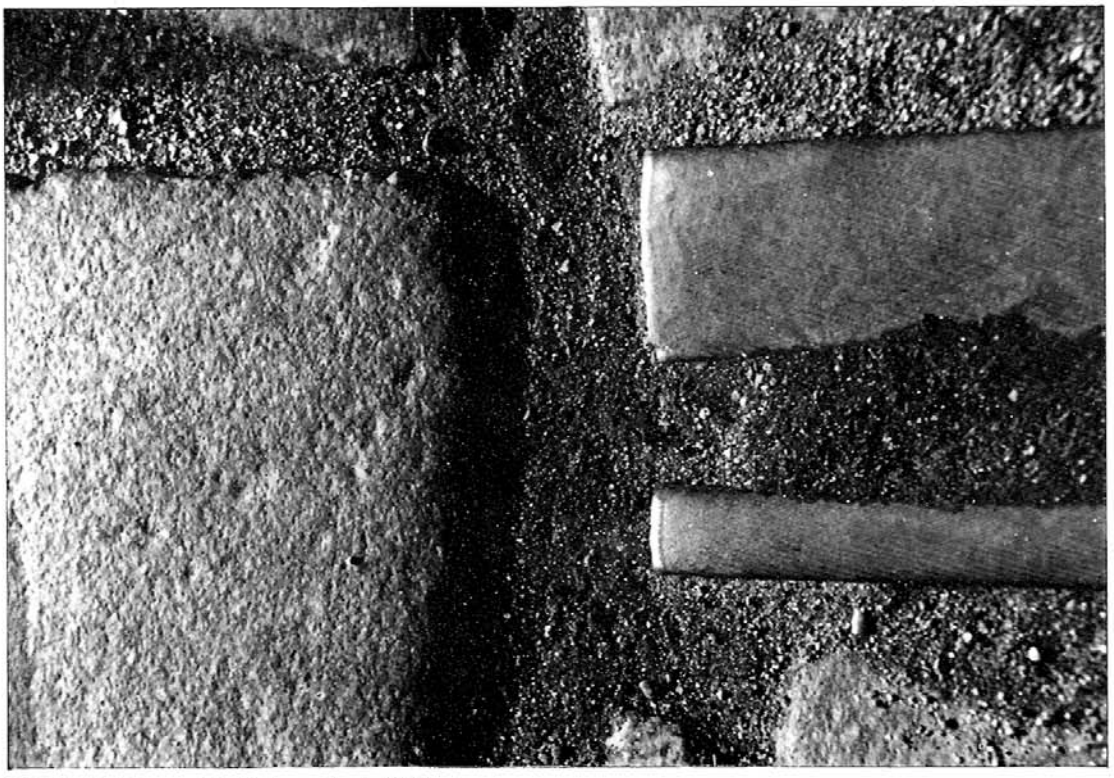

1990 Berlin,Trianon. A határok „spiritualizálódása".
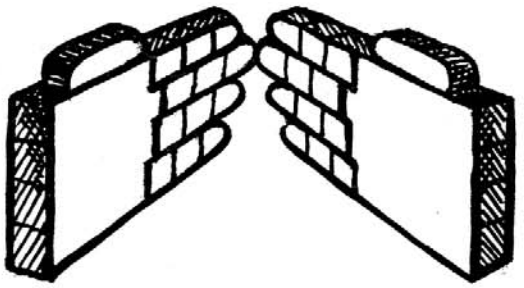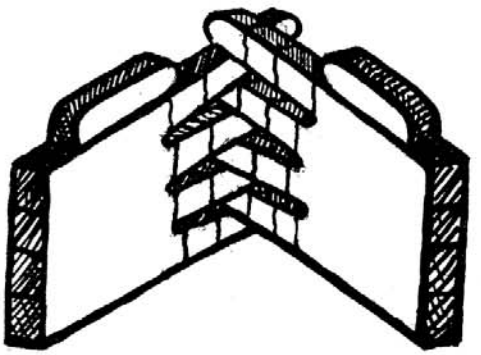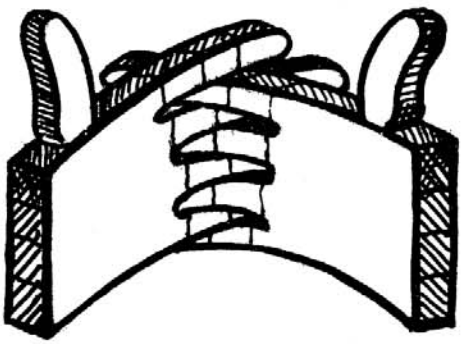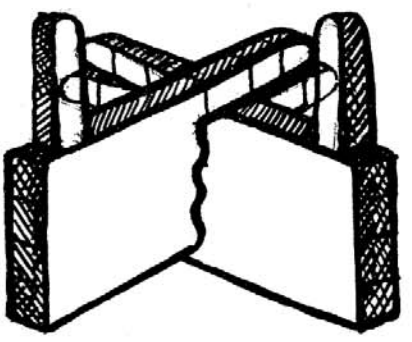
KÁROLY KOS EGYETEM